

RELIGION OG LIVSSYN

Tidsskrift for
Religiøslærereforeningen
i Norge

Tema: Lærebokvurderinger
Bibelen som litterær inspirasjonskilde

Årgang 5, 1993 nr.

1

Geografi og religion

har i kraft av faginnholdet lite til felles. Ser vi dem derimot ut fra strukturen, f.eks. i videregående skole, ser vi det lille de har sammen: de er små fag. Og små fag har nok hatt karakter av å være salderingspost i en innviklet skolehverdag. Så galt er det ikke for religion for tiden; det er fristende å si at faget rider på en aldri så liten konjunkturbølge.

Ikke desto mindre har vi i relativt friskt minne forslaget fra den første Veierød-kommisjonen som i 1982 la fram forslag til justering av strukturen etter innføringen av ny videregående skole i 70-årene, da altså det «gamle» gymnaset ble avløst.

Veierødkommisjonen av 1982 hadde B-språk på 2.trinn som sin hodepine. B-språk hadde nemlig i den nye videregående skolen bare fått 3 timer på 2.trinn, akkurat en time for lite til å få noe særlig ut av undervisningen. Hva foreslo man? Jo, ta en time fra religionsfaget og legg den til B-språk (etikk og livssyn kan jo f.eks. legges til norsk, ble det hevdet!). Av politiske årsaker ble det ikke noen forandring for religion den gang, man fant en annen løsning. Derimot lærte vi noe: I norsk skole formuleres nesten alle problemer som strukturproblemer eller gjøres til det. Det dreier seg mer om å legge et visst puslespill enn å få en skikkelig offentlig debatt om hva man egentlig vil med skolen, hvilket faktiske innhold elevene skal møte der og hvilke faglig prioriteringer det igjen vil måtte medføre. Det **kunne** hende at man dengang mente at fransk/tysk var viktigere enn etikk og livssyn, men da burde det ha kommet fram – ikke bare at man skulle løse et puslespill.

Så geografi. På bakgrunn av det overstående er det ikke til å komme bort fra at vi nå tenker en tanke på geografi – og kroppsøving. Det nye timefordelingsforslaget fra KUF i forbindelse med Reform 94 barberer disse fagene ganske markant. Og bakgrunnen? Struktur igjen! For å kunne slå sammen grunnkursene på Allmennfag og Handel og kontor, trenger man et nytt 5-timers fag (kalles visstnok i øyeblikket Kommunikasjon og økonomi). Og timene tas fra små fag (som sikkert ikke – apriori – er så viktige) som geografi, kroppsøving, valgfagene... For det er dessverre ikke så mye som tyder på at dette er ment som forslag til debatt. Der-til er tempoet for høyt og høringsfristene for snaue.

bm

RELIGION OG LIVSSYN

Organ for Religionslærerforeningen i Norge
Nr. 1, 1993, 5. årgang

Redaksjonskomiteen:
Bjørn Myhre (ansv.)
Bjørn Gjesfjell
Harald Skottene

Redaksjonsråd:
Elisabeth Haakedal
Otto Krogset
Richard Natvig
Dagfinn Rian
Kari Vogt
Svein Olaf Thorbjørnsen

Illustrasjon:
Åsmund Risnes

Formgivning:
John Jones

Det planlegges 4 nummer i 1993

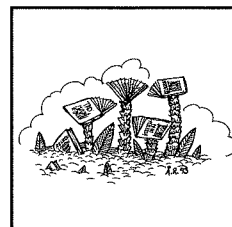
Tidsfrist for nr. 2, 1993:
15. april

Trykk:
Allservice A/S, Stavanger

Oppslag dette nummer:
700

Redaksjonens adresse:
Religionslærerforeningen
v/Bjørn Myhre
Berg Videregående Skole
John Colletts allé 106
0870 Oslo

ISSN 0802-8214

Innhold

Leder	2
Foreningsnytt	4
Ingeborg Tvetter Thoresen: <i>Å profilere religionsfaget</i>	5
Anne-Marie Høibye: <i>Sammenligning og vurdering av religionsdelen i fire lærebøker</i>	7
Kolbjørn Teien, Gerd Wang, Helge Dahl, Ivar Brandt: <i>En vurdering av kristendomsdelen i fire lærebøker</i>	21
Per Anders Aas: <i>Livssyn og etikk: Konvensjoner og konstruksjoner. Vurdering av stoff fra fire lærebøker.</i>	26
Dagfinn Rian: <i>Religionsemnet i nyere læreverk i samfunnsfag i grunnskolen</i>	36
Egil Elseth: <i>Bibelen som litterær inspirasjonskilde og temabank</i>	39
<i>Temaer, tekster, oppgaver</i>	46
Bokomtale: <i>Jødene i Norge</i>	61

Landsmøtet 1993

Styret har i møte 17.1.93 vedtatt at landsmøtet for 1993 nok en gang skal finne sted i Oslo. Styret har tenkt landsmøtet lagt i forbindelse med MF's kurs for religionslærere og/eller Faglig-pedagogisk dag ved Universitetet I Oslo. Foreløpig er dagen satt til torsdag 6. jan 1994. Landsmøtet starter kl. 1700, og etterpå er det tenkt en «opplevelsesaften» som kan gi inspirasjon til de fremmøtte medlemmer. At vi på denne måten legger oss sammen med andre pedagogiske arrangementer, skyldes at styret rett og slett ikke har kapasitet til å lage eget foreningskurs som vi gjorde i 1991 på Haraldheim.

bm

Tidligere nummer av Religion og Livssyn

Religionslærerforeningens blad, Religion og Livssyn, har fremdeles følgende nummer på lager:

- 1/89: Å være religionslærer
- 2/89: Toleranse
- 3/89: New Age
- 1/90: Døden
- 2/90: Genetikk og etikk
- 3/90: Naturvern
- 4/90: Islam
- 1/91: Verdiformidling og holdningsdannelse

- 2/91: Religion og krig
- 3/91: Tro og viten
- 4/91: Elev – tekst – opplevelse
- 1/92: Nyreligiøsitet i Norge *
- 2/92: Lærebøker i religionsfaget
- 3/92: Ungdomsskolen i fokus, skrivemetodikk
- 4/92: Sekten *

Den som vil sikre seg tidligere numre av Religion og Livssyn har nå sjansen! Det er stadig aktuelt stoff i disse.

Send bestilling til
Religionslærerforeningen,
v/Bjørn Myhre,
Berg videregående skole,
John Colletts alle 106,
0870 Oslo.

Pris 24,- pr. nummer + porto kr. 6. Regning sendes i etterkant. Klasesett kan bestilles av nummer som er merket med *.

TRYKKFEIL ER STADIG ET PROBLEM I RELIGION OG LIVSSYN. F.eks. var temaangivelsen på forsiden av forrige nummer (4/92) falt ut. Det skulle stå SEKTEN. Og Oskar Skarsaune skrev ikke om Slekt og synagoge, som innholdsfortegnelsen skulle tyde på, men selvfølgelig om Sekt og synagoge. Bladet blir til under et visst press, som nok tenkes kan, så forklaringer er det nok av. Vi skal imidlertid satse på bedring på dette feltet.

Ingeborg Tvetter Thoresen:

Å profilere religionsfaget

I en samtale over bordet i pausen på et kurs fortalte Ingeborg T. T. om sine erfaringer. Hun fikk oppfordring om å skrive ned det hun hadde fortalt. Religion og livssyn er åpent for andre «vitnesbyrd».

Religionsfaget har hatt trange kår i gymnasene og den videregående skole. Jeg tenker på leseplikten og timefordelingen. Heldigvis er tiden med religion som entimers fag tilbakelagt. Men holdningene til faget som jeg møtte både i og utenfor skolen, til dels både nedlatende og ignorante, stimulerte meg til å tenke: Hvordan kan jeg være med på å profilere faget i skolemiljøet? Jeg ble vår hvor viktig det var at jeg hadde respekt for faget mitt, og reiste hodet i møtet med kommentarer som: «religion, eller kristendom, er det noe fag, da?» Jeg måtte vise til den faktiske virkelighet i verden og på universitetet, og til min egen glede ved et hovedfag som er like interessant for meg som f.eks. kjemi var for spøreren!

Da kollegiet drøftet 15 %-fraværsregelen, falt det noen kommentarer om hvordan det ville slå ut for «småfagene». Jeg fant – med et smil – det som en gylden anledning til å arrestere den som tenkte slik om mitt fag. «Det er et stort fag med få timer,» sa jeg med ettertrykk. Slik ble faget omtalt etter det.

Jeg har lært av kvinnekampen. Det dreier seg om å bli bevisst herskertechnikene som også kan ramme fag og kolleger i skolen, usynliggjøre eller latterliggjøre.

Hvordan synliggjøre religionsfaget både overfor kolleger og elever?

Ved med selvfølgelighet å gjøre krav på timer som en mister i forbindelse med heldagsprøver, tentamener, idrettsdager, etc.

Hvorfor skulle ikke vi som gir timer ved slike anledninger også kunne få igjen noen av disse? Kravet kunne framsettes når vi kunne tilby et godt faglig og pedagogisk opplegg. Vi arrangerte f.eks. «Kirkevandring» i Tønsberg sentrum. Tre kirkesamfunn tok imot oss. Fordi elevtallet er stort på Tønsberg gymnas, ble det nødvendig å ha tre «stasjoner». Verten måtte ta imot elevgrupper tre ganger på en dag. Vi valgte Den romersk katolske menighet, Pinsemenigheten og Domkirken menighet. Slik møtte elevene både majoritetskirken i Norge, Den norske kirke, og to samfunn som i kirkesyn står langt fra hverandre. Dette arrangementet har pågått år etter år fordi det er godt. En annen mulighet var å arrangere en 1/2-dags skolekinoforestilling med en relevant film, gjerne i samarbeid med norskseksjonen med tanke på tverrfaglighet og for, -og etterarbeid. På disse måtene ivaretar vi også opplevelsesdimensjonen i faget og skaper et annerledes pedagogisk tilbud enn de vanlige skoletimene.

Dessuten kan faget profilere seg ved generelt å delta i tverrfaglig og sosialt arbeid på skolen. Se mulighetene som ligger i at skolen engasjerer seg i Operasjon Dagsverk, ikke bare som en aksjonsdag for elevene, men ved at skolen setter aksjonen inn en tematisk og faglig-pedagogisk ramme. Der sitter Tønsberg gymnas på et rikt erfaringsmateriale etter snart ti års målbevisst arbeid.

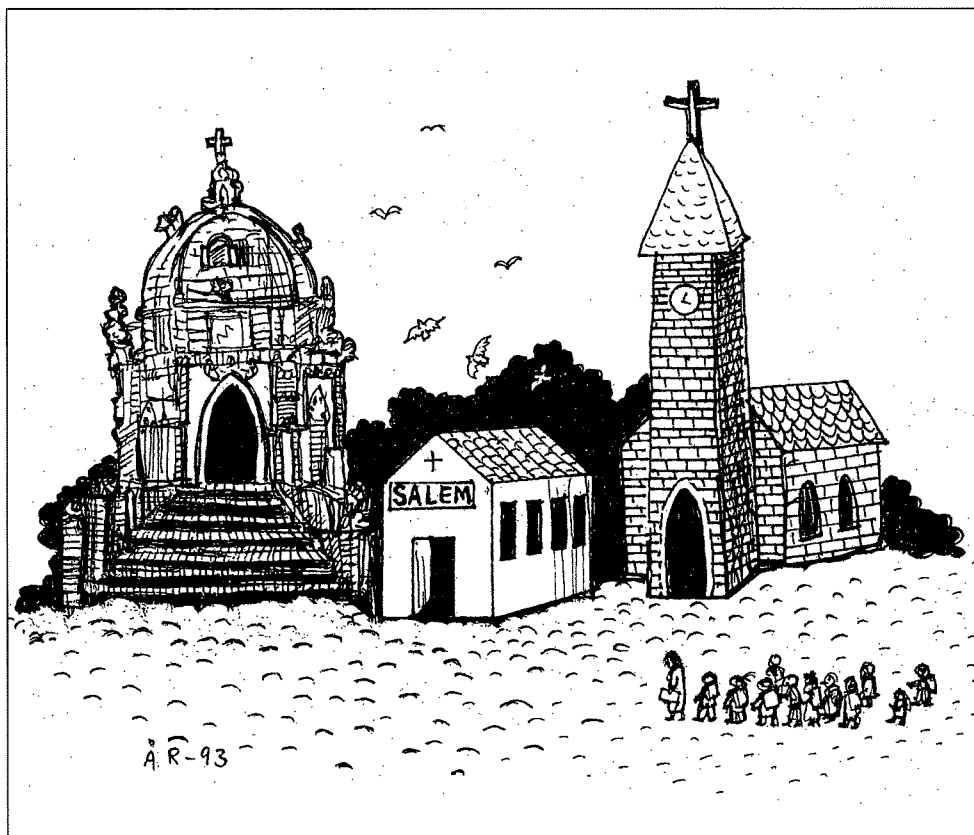
Her har religionsfaget sammen med samfunnsfagene en mulighet og faglig basis til å være pådrivere. Kontaktnettene som de kirkelige hjelpeorganisasjoner representerer, kan bety mye mht. undervisningsstoff og personlige ressurser, (foredrag etc).

Når skolene har planleggingsdager eller fagdager, må en være våken for å komme med innspill både til temaer og innfallsvinkler fra religionsfaget, gjerne i et samarbeid med andre aktuelle fag. Samfunnsfag og norsk er vel de fagene en helst tenker på. Men ser vi på etikkdelen i faget, kan kolleger fra fag som beskjeftiger seg med økonomi, kropp/helse, teknologi og biologi mm. være aktuelle meddebattanter.

Våre erfaringer på Tønsberg gymnas er

gode i så måte. I et profileringsarbeid dreier det seg jo om så enkle ting som her er nevnt, alle lærere kan kjenne seg igjen i. Det er ingen kunstgrep. En må stille krav til seg selv som fagperson og kollega på egne og fagets vegne, og se at det er betydningsfullt – for faget, ja, men først og fremst for elevenes opplevelse og utbytte av å arbeide med det.

Ingeborg Tvetter Thoresen, f. 1943. Høgskolelektor Eik lærerhøgskole krd. hovedfag. Lærerprøve, pedagogisk grunnfag. Tidl. lektor ved Tønsberg gymnas 1983–1990.

TEMA

Vurdering av lærebøker i religionsfaget

Da Religion og Livssyn lot forlag og forfattere presentere sine religionsverk i nr. 2/92, var hensikten å følge opp med en nærmere vurdering. For å få best mulig oversikt og anledning til sammenligning har vi latt samme forfatter/forfattergruppe se på hver sin emnedel i alle fire bøkene. Den første artikkelen tar for seg religionsdelen, og er skrevet av Anne-Marie Høiby, den andre artikkelen tar for seg kristendomsdelen og er skrevet av en gruppe lærere på Tranberg videregående skole. Den siste artikkelen tar for seg emnedelen livssyn og etikk og er skrevet av Per Anders Aas.

Anne Marie Høiby:

Presentasjon og sammenligning av religionsdelen i lærebøkene:

Logos, Religionsboka, Veier og visjoner og Mennesket og mysteriet

Forlagene Cappelen, Gyldendal, Aschehoug og Det Norske Samlaget har i høst utgitt hver sin lærebok i religion for den videregående skolen. Bøkene er presentert av de respektive forfattere i et tidligere nummer av Religion og Livssyn 2/92. Her gjør de rede for ideen bak bøkene, utvalg av fagstoff, hva de ønsker å vektlegge o.s.v. Jeg ser det derfor ikke nødvendig å gjenta dette her. I denne artikkelen skal jeg prøve å sammenligne og kommentere bøkene ut i fra brukerens synsvinkel. Det har ikke vært praktisk mulig å utprøve alle bøkene i en klassesituasjon. Det har forsåvidt heller ikke vært ønskelig.

Alle bøkene har sine fordeler, men noen dekker mitt lærebokbehov bedre enn andre.

Det som først og fremst motiverer mitt bokvalg, er den kunnskapsmessige siden. Levende framstilling, engasjerende problemstillinger og gode arbeidsoppgaver, illustrerende og utdypende tekster, samt gode illustrasjoner er dessuten svært viktig. Men det faglige innholdet må være solid både i bredde og dybde.

I det følgende skal jeg prøve å kommentere og sammenligne religionsdelen i de fire bøkene. Jeg tar derfor utgangspunkt i bøkens innholdsfortegnelse:

For enkelthetens skyld betegner jeg heretter Religionsboka som Rel.boka, Veier og visjoner som V&V, Mennesket og mysteriet som M&M og Logos som LOGOS.

OVERSIKT OVER EMNER OG SIDEANTALL I DE 4 BØKENES RELIGIONSDEL

Emne:	LOGOS	M&M	V&V	REL.boka
Religionskunnskap	13	22	5	22
Afrikansk/primærel.	0	11	11	8
Hinduismen	15	18	15	14
Buddhismen	18	18	19	19
Østasiatisk rel.	0	13	24	14
Jødedom	16	18	21	14
Islam	24	21	20	21
Nyreligiøsitet	4	16	10	18
Totalt sideantall	90	137	125	130

I tillegg har Rel.boka 5 sider god innledning.

Dessuten bør det nevnes at bøkene har ulikt format. En hel tekstsider i V&V har ca. 615 ord, LOGOS ca. 450, M&M 470 og Rel.boka 550. Dette sier selvfølgelig ikke noe om det faglige innholdet, men jo større plass en religion får, jo større er sjansen for god og fyldig presentasjon.

Av oversikten ser vi at LOGOS har viet minst plass til religionene, mens V&V har gitt dem størst plass. LOGOS har ikke med stoff om østasiatiske religioner og primæreligioner. Stoff om østasiatiske religioner er derimot tatt med i en ressursbok for læreren. Videre ser vi også at nyreligiøsiteten er svært knapt behandlet. Islam derimot har fått bred dekning. Den peker seg nærmest ut som hovedreligion.

De tre andre bøkene dekker alle emnene. V&V skiller seg ut med en relativt liten dekning av religionskunnskapsdelen og en svært fyldig gjennomgang av de østasiatiske religionene. M&M har kanskje den jevneste stoffdeling.

En sammenligning på innholdssiden er vanskeligere å gjennomføre. Den må nødvendigvis bli mer subjektiv. Å sammenligne alle sider ved bøkene blir dessuten alt for omfattende. Jeg har derfor valgt å ta utgangspunkt i tre emner: Religionskunnskapen, hinduismen og nyreligiøsitet/New Age. Jeg synes bøkens ulikheter kommer tydelig fram her. Selv om angrepsvinkelen er ulik i

presentasjonen av de andre religionene, er det stort sett de samme sidene ved religionene som blir behandlet. Logos nevner riktignok ikke buddhismens lære om menneskets sjel, an-atman, slik de tre andre gjør. Det er en viktig side ved buddhismens menneskesyn som bør være med dersom man skal få en fullgod forståelse av denne religionen.

Religionskunnskap

Religionskunnskap er nevnt i fagplan som kjernestoff. Hva som skal med av fenomenologisk materiale, er de ulike lærebokforfatterne tydeligvis uenige om. Det er viktig at begrepene som blir behandlet, er begreper elevene trenger for å orientere seg i det religiøse landskapet, og at begrepene videreføres i den videre behandlingen av religionene. Hvis ikke kan fenomenologien bli stående som et kapittel uten sammenheng med resten av boka.

RELIGIONSBOKA tar utgangspunkt i de fire dimensjonene: tro – handling – fellesskap – opplevelse – når den presenterer fenomenologien. En oversiktlig og pedagogisk fremstilling. Elevene får en god innføring i de vanligste religiøse fenomenene. Gudsbegrepene behandles godt. Dessuten gir avsnittet om myten en sjangermessig avklaring. Kanskje kunne forskjellene i det religiøse mytebegrepet og elevenes eget moderne mytebegrep vært tydeligere presisert. Over-

gangsritene får en fyldig dekning, spesielt avsnittet om pubertetsriter. Gode eksempler gjør framstillingen interessant. Ingen av lærebøkene har et så fyldig kapittel om mystikken. Viktig her er å vise elevene at den mystiske opplevelsen oppleves stort sett likt, uansett mystikerens tro og gudsoppfatning.

De tradisjonelle begrepene magi, mana og tabu nevnes ganske kort. Boka klargjør tydelig forskjellen mellom magi og religion, men gir ingen eksempler på ulike former for magi. Skal magi, mana og tabu være med i den fenomenologiske gjennomgangen, bør de settes i sammenheng med hverandre. Her i boka blir mana knyttet til gudstro, samtidig som den blir omtalt som en makt «det gjelder å kontrollere og gjøre seg til venns med». Tabu nevnes som en egen kraft. Jeg synes ofte det er bedre å knytte begrepet til mana, ikke som egen kraft, men som en «egen-skap» ved det manafylte. Til slutt har boka en inndeling av religionene i stamme-, nasjonal- og verdensreligioner, og en oversikt over forskjeller mellom østlige og vestlige religioner. Det letter oversikten for elevene. En slik oversikt fører til en forenkling, noe som lett kan bli en fortegning. Forbehold og unntak nevnes riktignok, men elever har lett for å overse forbeholdene til fordel for den skjematiske oversikten, som er lett å huske.

LOGOS begynner religionsdelen med et kapittel der religionene settes inn i en politisk/kulturell/moralsk sammenheng. Videre berører forfatterne problemet religion/vitenskap uten å gå nærmere inn på det. Derimot ser de kort på de ulike vitenskapsgrener som brukes i studiet av religionene. Kapitlet kan være motiverende og stimulerende for elevene.

Videre strukturerer LOGOS stoffet rundt de tre begrepsdimensjonene tro, fellesskap og handling. Boka gir omtalen av myten en bred plass. Forklaringen av mytebegrepet er ikke like godt her som i Rel.boka, men LOGOS har med et kapittel om moderne myter. Det er en god aktualisering. Ulempen

er at det moderne mytebegrepet ikke blir avgrenset mot det religiøse. Elevene kan lett få den oppfatning at de religiøse mytene er like usanne og uheldige som den moderne. Videre har boka et avsnitt om gudstro og et avsnitt om det «hellige». Det er et godt operativt begrep dersom man får gitt elevene en forståelse av hva det er. Kan elevene gjenkjenne opplevelsen av noe hellig i sin egen erfaring, tror jeg det åpner for en større forståelse av det religiøse, uansett tro. Det er både et didaktisk og et pedagogisk problem å undervise den totalt a-religiøse elev. Mange elever har aldri hatt erfaring med religiøs tro og praksis i sitt eget liv, noe følgende sitat kan illustrere: «Åffer slutter døm ikke med det når døm kommer til Norge, lærer seg norsk og får TV?» Uttalelsen skal ha kommet i forbindelse med islamundervisning, riktignok på ungdomstrinnet, men det sier kanskje noe likevel. Det er trolig et større gap mellom den profane og den religiøse, enn mellom tilhengerne av de ulike religionene. Om denne boka greier å gi elevene opplevelsen av gjenkjennelse, er jeg ikke helt sikker på. Eksempelene gir ikke samme mulighet for innlevelse som jeg synes M&M gir i sin behandling av hellighetsbegrepet. Under kapitlet om de religiøse handlingene har boka med temaene: bønn, offer, overgangsriter og mystikk. Å betegne mystikk som en handling, er ikke vanlig, men siden boka ikke har med opplevelsdimensjonen, ble det kanskje mest naturlig å plassere avsnittet her. I kapitlet om riter har boka et avsnitt om behovet for seremonier i våre dager. Her viser forfatterne til seremonien ved kong Olav 5.'s død. Videre peker de på det behov for seremonier og riter som gir seg uttrykk i ulike profane arrangementer, slik som f.eks. Human-Etisk Forbund får i stand. De tradisjonelle begrepene mana og tabu behandles under et kapittel kalt: Noen fenomener fra folketroen. Her tar forfatterne utgangspunkt i moderne overtro (13-tallet, svarte katter o.s.v.), før de gjennomgår «liknende fenomener i skriftløse kulturer». For-

søket på å aktualisere er ikke helt vellykket her. Overtro blir i våre dager sett på som irrasjonelt, og alle de konnotasjoner som måtte knytte seg til det begrepet, blir her overført til de skriftløse kulturers tro og tradisjoner. Det fører neppe til større respekt og forståelse. Men selve framstillingen av mana og tabu er bra, med en god kobling av begrepene.

MENNESKET OG MYSTERIET begynner med å beskrive religiøse situasjoner i ulike kulturer. Skildringen er levende og gir rom for innlevelse. Vi møter det religiøse Afrika, Japan, India, Mekka og Roma, samt frelses-soldatens arbeid i slumstrøk et eller annet sted i verden. På den måten prøver forfatterne å vise hva religion er. De tar så for seg selve ordet religion og kommer med en semantisk forklaring. Dernest framlegges ulike definisjoner som er gitt opp gjennom tidene. Innfelt i teksten finnes «gule tekster», tekster som tar for seg ulike emner som antakelig er ment som tilleggsstoff. Her tar de for seg tema som rite og kult og hva religionsvitenskap er. Neste hovedkapittel har overskriften: Mennesket og mysteriet. Her knytter de sammen begrepene grense og terskel med det hellige og det profane. Boka har et helt annet utgangspunkt enn de to andre. Vel blir hellighetsbegrepet nevnt i de andre bøkene, men i M&M blir begrepet utgangspunkt og nærmest en forutsetning for religionsforståelsen. Elever jeg har, syntes denne framstillingen var interessant, og selv synes jeg vinklingen var «fornyende».

Den skjulte makten kalles neste kapittel. Her behandles fenomener som f.eks. mana, tabu, animisme og gudstro. Boka forklarer tabu som en kraft på linje med mana, men at her blir faremomentet i mana vektlagt. Dette er uklart formulert. Særlig når boka fortsetter: «En gjenstand ... er tabu når denne kraften er farlig og ikke må berøres». Hva som menes med «denne kraften» er uvisst. Elevene skjønnte ikke helt hva forfatterne mente.

Magi gjennomgås grundig, med eksem-

pler på ulike magiformer og med en god grenseoppgang mellom magi og religion.

Boka innfører et nytt kapittel i fenomenologien, nytt i den forstand at ingen lærebok har tatt emnet med i et eget kapittel og viet det så stor oppmerksomhet: Den skjulte innsikten. Her belyses innsiktens betydning for ulike religioner, visdomsreligioner, og begrepet mystikk knyttes naturlig til dette kapitlet.

Videre tar boka for seg forestillingene om kosmos og kaos. I dette kapitlet omtales bl.a. kaoskreftene som truer kosmos og årstidene som sørger for orden. Her blir også myten forklart og definert.

Boka fortsetter med et kapittel om religion, kjønn og kultur, der begrepsparene rent-urent og himmel-jord knyttes til ulike religioners kvinne- og mannssyn. Deretter gjør neste kapittel rede for religionens stilling i det moderne samfunn, med økende sekularisering, pluralisme og synkretisme. Kapitler om religionsgeografi og om hva som har bidratt til religionsforandringer opp gjennom historien avslutter religionskunnskapsdelen.

VEIER OG VISJONER har en svært kort religionskunnskapsdel. Kapitlet begynner på en for boka, typisk måte: Vi går rett inn i en illustrerende situasjon, en slags in medias res åpning. Det gjør presentasjonen levende. Første avsnitt har også fått overskriften: Midt i livet. Hensikten med dette avsnittet er kort å vise hvordan religionene griper inn på alle områder i livet, både privat og i samfunnslivet, i historie og samtid.

Videre tar boka for seg ulike religionsdefinisjoner, og ender opp med å ta utgangspunkt i de før omtalte fire dimensjoner. Så følger en kort redegjørelse for ulike måter å studere religion på og hva hensikten med boka er og hvilket mål religionsstudiet bør ha: «... å forstå hvordan den enkelte religion kan gi sine tilhengere noe å leve for og noe å dø for ...»

Noen nærmere fenomenologisk presentasjon finner vi ikke her. Og det er ikke sikkert

at det trengs heller. Kapitlet gir et godt utgangspunkt for studiet av de enkelte religionene. Ønsker man mer tradisjonell fenomenologi, finnes enkelte begrep behandlet under kapitlet om afrikansk religion.

Hinduismen

HINDUISMEN er en religion som er vanskelig å framstille utfyllende og samtidig relativt kort. Pedagogisk er den også en utfordring, med sitt store mangfold og kompleksitet. I NRKs TV-serie om religionene blir hinduismen beskrevet av en tilhenger som «a jungle» og islam og kristendommen som «neatly trimmed gardens». Ingen dårlig karakteristikk.

Det problematiske med hinduismen er ikke å trekke fram det underlige og rare, ja nærmest bisarre, sett fra vår synsvinkel, men å yte rettferdighet til en kultur som har en så omfattende og krevende religionsfilosofi. Elevene bør ikke skånes for den intellektuelle utfordringen hinduismens tankegods gir. Respekten for den indiske kultur blir kanskje større ved det, enn ved å møte en for oversiktlig og enkel folkereligiositet. Selvfølgelig hører folkereligiositeten med i læreboka, men den blir uforståelig uten en grundig gjennomgang av ulike tro- og læresystemer.

RELIGIONSBOKA velger å ta utgangspunkt i «de tre k'er» – kaste, ku, karma – for å gi en samlende fremstilling av hinduismens religiøse mangfold. Pedagogisk er det godt. Elevene husker en slik systematisering. Mange har riktignok lett for å henge seg opp i «kua», og det er uheldig. Selv om kua er viktig i det indiske samfunnet, skal man være forsiktig med å fokusere for mye på den. At læren om karma og reinkarnasjon blir plassert sammen med «kua», synes jeg gir signal om enten en nedvurdering av karmalæren eller en oppvurdering av kua. For elevene blir det ett fett.

Didaktiske problemer gir karma- og reinkarnasjonslæren. Hvorfor er samsara et onde? Hva er hinduenes sjel? Er den det

samme som ånd, selvet, ego, jeg-et eller hva? Hva er det egentlig som gjenfødtes? Og hvordan skal man forstå hinduismens samsaralære i forhold til buddhismens? Boka gir utydelige svar på disse spørsmål. Hinduismen lar seg vanskelig forstå utfra et vestlig begrepsapparat alene. Boka tar så for seg de tre frelsesveiene, en oversiktlig framstilling om enn noe knapp. Under kapitlet om gudstro savner jeg den monotetistiske gudsoppfattningen. Den er kanskje ikke så lett å få øye på i mylderet av de mange guder, men for mange hinduer er de mange kun et uttrykk for Den Enes ulike attributter.

Religiøst liv og et kapittel om kvinnens stilling avslutter framstillingen av hinduismen.

Tradisjonell og systematisk er lærebokas versjon av hinduismen. Den gir elevene en relativt enkel oversikt, men den gir ikke et særlig levende bilde. Eksempler fra religiøs og rituell praksis skulle det ikke være så vanskelig å finne. Boka har likevel lite av det.

LOGOS starter sin framstilling av hinduismen med en oversikt over utbredelsen og en historisk utvikling fra vedisk tro via brahmanisme, klassisk hinduisme og til bhakti-fromhet, uten at forfatterne i noen særlig grad går inn på de ulike retningene. I kapitlet om de religiøse skriftene skiller læreboka, som den eneste, mellom sruti og smirti – åpenbar-te og ikke-åpenbarte tekster. Om det er sentralt i denne sammenhengen er et spørsmål. Skal det være viktig, bør elevene tydelig se betydningen av denne forskjellen, at enkelte tekster er mer autoritative og blir vektlagt annerledes. Er f.eks. Mahabharata – med Bhagavadgita-sruti eller smirti? Det forteller ikke læreboka.

Så tar forfatterne for seg begrepet Isanata-na dharma, den evige lov. Det er et begrep som er nyttig å innføre fordi vi ikke har noe tilsvarende på norsk. Det sier dessuten noe vesentlig om hinduistisk tankegang, og greier elevene å få tak i noe av denne tankegangen, øker sjansene for å forstå den indiske kul-

turen. Til det trengs nok et supplement fra lærerens side, men boka gjør et godt forsøk. I tillegg poengterer framstillingen forskjellene mellom vårt lineære- og hinduenes sykliske historiesyn, et annet viktig trekk ved denne religionen.

I stedet for å ta for seg de ulike gudsbegrep, gir forfatterne en beskrivelse av de viktigste gudene: Vishnu, Shiva og dennes gemalinne Shakti. At de under et bilde av Shiva skriver Vishnu, er antakelig bare uttrykk for en glipp. Hva de mener med Shaktis «mannlige side» er uklart. Er ikke Shiva og Shakti henholdsvis Guds mannlige og kvinnelige aspekt, dvs. at Shiva er Shaktis mannlige side?

Selv om elevene har lest om polyteisme tidligere i boka, bør boka likevel trekke dette begrepet inn her. Hinduismen er tross alt den eneste verdensreligionen som også er polyteistisk. På slutten av avsnittet blir det antydningssvis nevnt en form for monoteisme. Hvorfor lærebøkene nærmest overser monoteismen i samband med hinduismen, er uklart. Tross alt er det en forestilling som mange moderne indere tror på.

Boka har så et kapittel om menneskesyn. Her setter den mennesket inn i en noe uklart panteistisk sammenheng, uten å kalle det panteisme. Det finnes ingen «vesensforskjell» mellom mennesker og dyr, ei heller mellom mennesker og det guddommelige, ifølge læreboka. Alt er deler av den samme helhet. Deretter beskriver den kort en panteistisk tro ved å beskrive læren om brahman og atman. Her oppstår en del spørsmål. Hva mener forfatterne når de skriver at «atman er verken kropp eller sjel», men «jeget»? Det er neppe et begrep som gjør elevene klokere. Ille blir det likevel først når de senere bruker betegnelsene atman, sjelen og jeget om hverandre i framstillingen av frelses-veiene: «Mennesket må innse at atman (sjelen, jeget) i mennesket er identisk med braman».

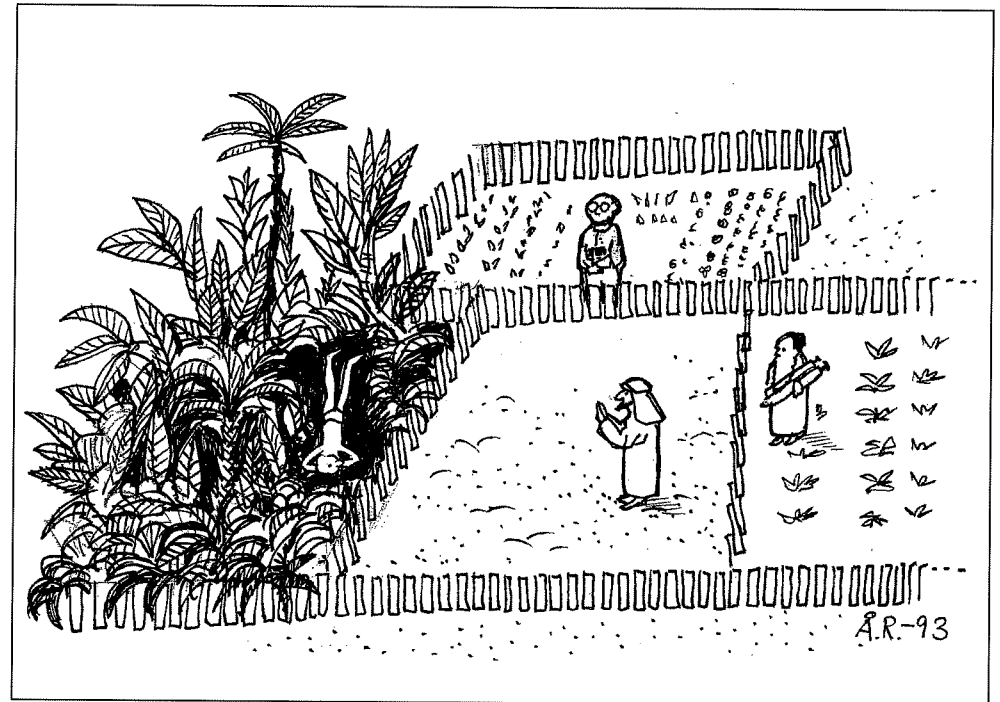
Å si at å «kjenne seg selv» er å kjenne Brahman, krever en nærmere forklaring enn det boka gir. Våre elever assosierer det nær-

mest med «å finne sæ sjæl», lære sin egne følelser og behov, ressurser og grenser å kjenne, et psykologisk begrep – ikke et religiøst. Boka tar videre for seg samsara og karmalæren i egne avsnitt. Den behandler disse fenomenene ganske godt, selv om «sjel» fremdeles er uklart. Forfatterne trekker ofte inn sanskritbetegnelser istedenfor å bruke tilnærmet norske. Det tror jeg er bra. Litt problematisk for eleven kan det nok bli, men blir begrepene godt forklart, vil ikke problemet bli så stort. Uansett må nok læreren hjelpe til med utdypende forklaringer. Og det er kanskje bedre at en lærebok nevner en del ulike fenomener og begrep utilstrekkelig enn ikke å nevne dem i det hele tatt? Det gir ihvertfall eleven anledning til å spørre og læreren anledning til å utdype.

Logos tar også for seg de tre frelsesveiene. Her, som i andre deler av framstillingen, er det flere postulater enn forklaringer. I det hele tatt synes jeg boka er mer opptatt av hva enn hvordan og hvorfor. Under behandlingen av erkjennelsens vei må man prøve å forklare litt grundig hva erkjennelse innebærer, dvs. hva er forskjell på å vite og å erkjenne. Dessuten kunne man tatt med en del eksempler på hva som gir og hvordan man oppnår erkjennelse. Under omtalen av bhakti – marga kunne man kanskje hatt med de ulike nåde-begrepene.

Ellers har boka med en grei omtale av kastesystemet, den har også fått med de seneste kasteopptøyene i India. Hellige kuer, ikkevold og de fire stadiene får også grei behandling. Boka har også et avsnitt om hinduistisk innflytelse på den vestlige kultur. Det er bra, men noe forvirrende når den gir inntrykk av at de 40.000 som har lært meditasjon i Norge, nærmest driver med hinduisme. Her bør forfatterne sette seg litt bedre inn i både yoga og meditasjon, slik det praktiseres av vanlige nordmenn. Ett eller annet sted i framstillingen savner jeg noe om kvinnenes stilling.

Alt i alt er det mange gode tilløp i dette kapitlet, og det kunne blitt riktig så bra om man hadde brukt litt mer plass til forklaring-

er. Så annerledes og kompleks som hinduismen er, trenger den mer rom for ikke å bli for uklar. Prøver man å forenkle for mye, kan det dessuten lett bli fortegnet.

MENNESKET OG MAKTENE starter alle sine religionskapitler med en tekst som skal illustrere noe vesentlig ved den religionen som blir presentert. Så også i kapitlet om hinduismen. Det er en god ide. Det skaper en slags «atmosfære». I denne sammenheng er det litt morsomt å se begynnelsen og slutten av hinduismekapitlet i sammenheng. I begynnelsen understrekes alle religionenes likeverd: «Ethvert menneske skulle følge sin egen religion ....» som et typisk trekk ved hinduismen. I slutten vises det til økende nasjonalisme og religionsmotsetninger i India og til internasjonal misjonsaktivitet. M&M har forøvrig en annerledes presentasjon enn den tradisjonelle. Riktignok tar boka utgangspunkt i det paradoksale – mangfold og enhet – i hinduismen, for deret-

ter å fortsette med utbredelsen og de religiøse skriftene. Det er ikke her det originale ligger. Det kommer fram under omtalen av selve læren(e).

Avsnittet om de hellige skriftene er fylldig og oversiktlig og skiller mellom de ulike skriftenes autoritet på en noe tydeligere måte enn LOGOS, selv om forfatteren ikke introduserer begrep som sruti og smirti. Viktige institusjoner og nøkkelbegreper kaller forfatteren neste hovedkapittel. Her tar han for seg sanatana dharma på en klargjørende måte og viser hvordan dharma former bl.a. sosiale forhold som kastevesenet. Videre møter vi i dette hovedkapitlet tema som menneskeverd, de fire livsstadier og avsnitt om karma, reinkarnasjon og frelse. Heller ikke her blir samsara godt nok forklart for elevene. Hvorfor samsara er av det onde, blir vanskelig for elevene å forstå, begrepet sjel trenger også en nærmere avklaring. Læren om atman blir presentert senere i boka, hvor atman fremstilles som menneskets sjel. Elevene knytter

gjerne en slags ego-forståelse til begrepet sjel, dvs. de tenker at man beholder sin individuelle identitet i en eventuell «sjele-tilstand». Vi har problemer med å tenke oss en tilstand der vi ikke lenger har noen klar jegg-identitet.

Kvinnenes stilling i hinduismen heter neste kapittel, der det doble forholdet til kvinnen kommer godt fram.

Innimellom den ordinære teksten finnes «gule» tekster hvor temaer blir utdypet eller videreført. Plasseringen virker av og til noe tilfeldig. F.eks. kommer teksten om *Reinkarnasjon i en ny tid* midt inni teksten om kvinnenes stilling. Hadde det ikke vært mer naturlig å sette den i tilknytning til reinkarnasjonsavsnittet? Elever hopper som regel ikke i teksten for å finne stoff som hører sammen. Og det er enklere å gi lekse til en bestemt side og slippe å minne elevene om å huske den «gule» teksten et par sider lenger fram i boka også. Ikke det helt store problem kanskje, men likevel. Når forfatteren skal forklare hva hinduisme er, tar han utgangspunkt i tre ulike filosofier: vedanta, yoga og bhakti-læren. Denne inndelingen er ny i en lærebok for videregående skole. Under omtalen av vedanta blir den panteistiske forståelse presentert. Her beskrives læren om brahman og atman nærmere og knyttes an til tidligere stoff om reinkarnasjon. Begrepene blir tydeliggjort bedre her enn i de andre bøkene, blant annet fordi forfatteren gir omtalen bredere plass, slik at han får anledning til å gå mer i dybden. I «gul» ramme får vi også en tradisjonell og relativt summarisk framstilling av de tre frelsesveiene, slik at lærere som ønsker å holde seg til vante former, kan det.

Læreboka tar utgangspunkt i den klassiske yoga i sin framstilling. Det er en tradisjon som elevene kjenner lite til. De fleste vet noe om yoga utifra dens vestlige form, noen tenker på yoga som akrobatiske kroppsvridninger, noen knytter den til avspenning og overskudd, noen kanskje til meditasjon og «åndelig» utvikling. Her blir yoga framstilt

som en metode til bevissthetskontroll og sanseslutning, uten tilknytning til noe gudsbegrep. Hva som ligger i formålet med sjelens frigjøring, er litt uklart. Hva er sjelen for en yogi? Og er denne tilstand av «indre harmoni» som sjelen «skulle levd i» det samme som en form for frelse, noe som fører til et brudd med det evige kretsløpet? Blir det en parallell til buddhismens oppvåkning eller nirvana?

I «gul» ramme redegjøres det for nye former for yoga som stort sett blir sett på som vestlige fenomen. Her knyttes yoga blant annet til den tantriske tradisjonen hvor sansene ikke først og fremst skal bindes, men brukes aktivt i erkjennelsesprosessen. Chakra og kundalini-læren knyttes til denne yoga forståelsen. Nå er det vel slik at den klassiske yoga ofte blir blandet opp med nyere forestillinger også i India. Chakra-læren trekkes inn i flere yoga-retninger, f.eks. i hatha-yoga.

Den tredje retningen boka tar for seg, er bhakti. Her kommer en mer folkelig religiøsitet til uttrykk. Boka skisserer en utvikling fra polyteisme til en slags monoteisme. Forholdet mellom en polyteistisk og en monoteistisk gudsforståelse er noe uklart framstilt. Hva det egentlig vil si å hengi seg til Den ene? Er det en følelsessak? Hvordan viser det seg i handling? Hvilken rolle spiller karma-læren? Er frelsen uavhengig av menneskenes handlinger eller er det ene og alene nåden som frigjør fra samsara? Kapitlet etterlater endel spørsmål.

Videre i kapitlet presenteres to av gudene, Vishnu og Shiva, hvor Shiva vies størst oppmerksomhet. Han blir også omtalt i en «gul» tekst sammen med sin gemalinne Shakti. Vanligvis blir Shivas hustru omtalt i sine andre aspekter, gjerne som den grusomme Kali eller Durga, eller som Parvati. M&M er den eneste boka som nevner Shakti, men gir ingen nærmere beskrivelse av henne. Den mangfoldige gude-verden har forfatteren valgt å nedprioritere i sin framstilling. En lærebok kan selvfølgelig ikke ta med alt, den må gjøre et utvalg. Derfor er det greit at man

har ulike bøker å velge mellom. Boka bærer preg av en religionshistorisk tilnærming til stoffet. Den får ikke så godt fram den folkelige, levende hinduismen. Den frodige, fargerike – og av og til naive – folkefromhet blir ikke så tydelig. En viss akademisk distanse preger framstillingen. Det tiltaler for såvidt meg, men for elevenes skyld kunne vi ha fått noen situasjonsbilder som levendegjorde religiøsiteten i større grad.

Kapitlet om Hinduismen som livsmønster gir en grei oversikt over ulike riter og fester, gudstilbedelse, puja. Vi får vite noe om bryllup og begravelse, om hvordan gudebildene blir vasket og matet, men det blir ikke levende for oss. Intellettet får sitt, følelse og fantasi blir ikke i samme grad stimulert.

Sist i boka er et kapittel om hinduismen i en ny tid. Her fremheves to ulike retninger reformene har gått i: en åpen vestlig retning og en antivistlig, reaksjonær retning. At denne retningen har fått fornyet aktualitet, ser vi i de aggressive og voldelige konfliktene mellom nasjonalistiske hinduer og muslimer i den seneste tid.

VEIER OG VISJONER begynner sin framstilling av hinduismen med rapport fra en indisk landsby. På den måten får vi et innblikk i den vanlige hindus liv og i noe av mangfoldet i tro, handling og samfunnsstruktur. Det gir en motivasjon for nærmere fordypning. Viktig blir det å forklare og utdype de fenomener vi blir presentert for, slik at det ikke bare blir en rekke ulike ytringsformer, men gir en helhetlig forståelse. Ved stadig å komme tilbake til landsbyen, sammenholdes en del av fenomenene med nytt lærestoff som blir presentert.

Boka stiller spørsmål om hva hinduisme er og prøver å svare ved å gi en beskrivelse av kastesystemet, trekke fram motsetningen renhet – urenhet, redegjøre for karma og sjelvandring og understreke mangfoldet. De nevnte temaene blir raskt gjennomgått, de gir bare den aller nødvendige informasjon. Særlig er karma og sjelvandringslæren i

knappete laget. Her må læreren utdype og forklare skal elevene få noe mer enn et overflattisk inntrykk. Forfatteren gir en begrunnelse for stoffvalg og disposisjon for resten av framstillingen. Det er viktig å ha i mente når man leser videre. Følgende disposisjon gjelder. Gud og verden – Frelsesveiene – Tilbedelsen – Hvordan skal livet leves? – I stadig utvikling.

Gud og verden: Her redegjøres for en polyteistisk og monolatrisk gudsforståelse, og vi møter en rekke gudeskikkelser. En form for monoteisme berøres også, uten at det blir så klart som det kan ønskes. Animisme som begrep blir innført uten noen nærmere forklaring, mens de andre gudsbegrepene ikke nevnes. Selv om begrepene i seg selv er mindre viktig enn betydningen av dem, synes jeg de er praktiske å ha som redskap, særlig med tanke på et visst sammenlignende religionsstudium. Dessuten er det greie knagger for elevene.

Som i M&M finner vi også i V&V «gule» tekster, men i denne boka oppleves tekstene mer integrert i den øvrige teksten. De fungerer som en framheving eller understreking av, ikke som et tillegg til, den vanlige teksten. Verdensbildet blir framstilt som panteistisk (begrepet nevnes ikke).

Førsteintrykket er at framstillingen er noe knapp fordi en nærmere beskrivelse av Brahman kommer først etter en framstilling av følgene av et panteistisk verdenssyn. Tre punkter oppsummerer klart som en følge av verdenssynet, og ett av punktene er at livet blir guddommelig. Her utdypes begreper som Brahman og Atman. Når elevene leser om ulike gudsoppfatninger tidligere i kapitlet og dernest får beskrevet en verdensoppfatning som er panteistisk og som tydeligvis gjelder absolutt, kan det tenkes de blir noe forvirret. Særlig de som tenker litt. De svakeste ser nok ikke det tilsynelatende selvmotsigende. Frelsesveiene blir gjennomgått på kjent måte. Boka er ganske god i sin presentasjon. Av de fire bøkene har den den klarreste og beste framstillingen av kunnskapens/

erkjennelsens vei. Den har som eneste bok med en del ulike syn på hvordan nåden skal forstås i bhakti-læren.

Boka siterer en indisk kvinne som åpning på avsnittet om tilbedelsen. Videre trekkes landsbyen fra begynnelsen av kapitlet inn i den videre framstillingen. Dette gjør at vi får et levende og godt bilde på religionen i dagliglivet.

I avsnittet om hvordan livet skal leves møter vi begrepet dharma, noe kort beskrevet. Med utgangspunkt i denne verdensorden begrunnes kastesystemet som blir sett på både som noe negativt og som noe positivt. Kritikken ser den uheldige konservering av sosiale skiller og skjevheter. Det positive er tryggheten og det fellesskap og sosiale nettverk kasten representerer. Kvinnenes stilling i hinduismen har fått et eget avsnitt. Den doble holdning til kvinnene blir forsøkt tydeliggjort gjennom bl.a. å henvise til Indira Gandhi og til tilbedelsen av kvinnelige guddommer. Det siste kapitlet tar for seg utviklingen og reformatorer i nyere indisk historie. Hva den store forskjellen mellom Roys og Rama-krishnas reformer bestod i, er noe utydelig. «Ramakrishna stod langt fra Roys elitebevegelse». Beskrivelsen vi får av Roys retning gir ingen holdepunkter for å kalle den en elitebevegelse. Skal man betegne den slik, bør opplysningene vi får være litt mer utfyllende.

Hinduismens inntog i Vesten blir belyst, og hinduismens tradisjonelt negative syn på sam-sara settes opp som kontrast til det positive synet på reinkarnasjonens muligheter i vestlig verden. Kapitlet om hinduismen slutter med det de andre bøkene startet: om utbredelse og hinduismens krav om universalitet.

Nyreligiøsitet

Norge er etterhvert blitt et flerkulturelt samfunn. Det gir seg uttrykk i blant annet en religiøs pluralisme. Men det er ikke bare de etablerte religionene som kommer til syne, en stadig økende oppslutning om nye og alternative religioner og livssyn brer seg i den

norske befolkning. Noen ser på dette som truende, andre ser det som berikende. De tradisjonelle religionene advarer sine tilhengere mot synkretistiske synspunkter. Uansett hvilken holdning man selv har til det nye, er det viktig å behandle dette stoffet i en moderne lærebok om religion. Elevene kommer i ulike sammenhenger i kontakt med de nye strømningene, og det er nødvendig å se saklig på fenomenene. Det er vanskelig. Vi har ofte ikke den nødvendige kunnskap og distanse. Med distanse mener jeg ikke avstandtagen, men en udogmatisk oversikt. Sterke anti- og sympatier vanskeliggjør en nøktern beskrivelse. At fenomenene er så uoversiktlige og mangfoldige i form gjør ikke problemene mindre.

Hvordan skal en lærebokforfatter forholde seg? Bøkene viser ulike løsninger.

LOGOS kaller sitt kapittel: Nyreligiøsitet – New Age og plasserer det under konfesjonskunnskapen, blant mormonerne og Jehovas vitner.

REL.BOKA kaller kapitlet: Nye religioner og livssyn og plasserer det som egen del etter ikke-religiøse livssyn. M&M lar kapitlet: Religioner i en ny tid få plass i religionsdelen etter islam og V&V Religiøst mangfold i Norge får en tilsvarende plassering, i slutten av religionsdelen.

Det mest naturlige er for meg å plassere kapitlet slik M&M og V&V har gjort. Selv om en del New Age-tilhengere ikke er tradisjonelt religiøse, er det så mange religiøse fenomener som finnes innenfor grunnleggende New Age-ideologier, at det blir vanskelig å kalle dem sekulære. Men å se på nyreligiøsiteten som en konfesjon finner jeg vanskelig.

LOGOS behandler det jeg for enkelthets skyld kaller nyreligiøsitet på knappe fire sider. Da sier det seg selv at framstillingen blir mangelfull. Boka tar utgangspunkt i hippiekultur og vannmannens tidsalder og slår fast at de idestrømninger som har vellet

fram, kan sies å ha en ting felles: alle er livssynsholdninger. De betegner New Age som en «paraplybetegnelse på en rekke retninger som har visse felles trekk». Astrologisk verdensbilde, gnostisk lære, patriarkatets undergang, holisme og paradigmeskifte, alternativ medisin og psykologi, begreper som yin og yang og Gaia-teorier nevnes som kjennetegn på New Age. Boka trekker enkelte paralleller til hinduismen, f.eks. i forbindelse med Gaia-teoriene. Gaia blir her sammenlignet med Brahman. Det er kanskje nærliggende å sammenligne disse begrepene, men det er ikke helt det samme. Gaia står mer for en økologisk bevissthet, Brahman for en kosmisk. Det er vel heller ikke snakk om en erkjennelse av en enhet mellom Gaia og menneskets sjel, slik vi finner i hinduismens vedantafilosofi. Det er mange baller å ta fatt i for læreren, og hun må passe på ikke å lage en eneste «suppe» ut av det hele.

Boka prøver å knytte forbindelse mellom New Age og mer religiøse retninger. «... summerer New Age også opp forestillinger som enkelte sekter hadde før New Age-bølgen ble kjent». Hva som her menes er noe uklart. Ingen nyreligiøse retninger beskrives. Tidligere, i kapitlet om hinduismen har boka tatt for seg Hare Krishna-bevegelsen. Her har man et eklatant eksempel på en nyreligiøs retning. Det kunne forfatterne ha utnyttet. I dette kapitlet synes jeg forfatterens holdning til det stoffet de presenterer, kommer tydeligere fram enn i andre kapitler. Budskapet er skjult i ordvalg og formuleringsmåter. Det tradisjonelle settes opp mot det nye som mer seriøst, og kirkens holdning til bl.a. gnostisismen nevnes to ganger i rask rekkefølge. At man har synspunkter på det man skriver om, er o.k. også i en lærebok. Men da bør det komme fram tydeligere. Elevene tåler å møte forfatterens synspunkter. Men de må være så åpne at det ikke er tvil om at dette er forfatterens meninger og ikke en objektiv sannhet.

RELIGIONSBOKA tar i sin framstilling

utgangspunkt i sekularisering som økte i kjølvannet av industrialiseringen og den moderne naturvitenskapen. Kirken har tapt terreng, men en ensidig materialistisk verdens- og menneskeforståelse har tydeligvis ikke tilfredsstilt mange menneskers religiøse behov. Søken mot ulike religiøse og okkulte strømninger er blitt resultatet. Boka gir en avklaring på hva begrepet «nyreligiøsitet» står for. Det er en god og hensiktsmessig avgrensning.

Hovedinndelingen i dette kapitlet er følgende: Nye religiøse strømninger, Okkulte strømninger og Alternativbevegelser. Under første del finner vi underavsnitt som trekker fram det forfatterne ser som typisk for de nyreligiøse retningene. At nyreligiøsiteten finner nye og alternative uttrykk, er ikke nytt. Våre dagers religiøse nyetableringer er derfor ikke nye i den forstand. Felles for mange av de nye bevegelsene er synkretistiske innslag. Begrepet forklares og settes inn i en historisk ramme. Dette er nemlig heller ikke noe nytt i religionshistorien. Boka gir deretter en oversikt over det forfatterne ser som felles for bevegelsene; en sterk personlighet står som «grunnlegger», en slags profetisk skikkelse, en «messias», en guru. Videre peker forfatterne på kravet om universalitet, allmenngyldighet; bevegelsene hevder ofte å ha de endelige svar på de evige spørsmål. Deretter framhever de den indre opplevelsens store betydning, den rette indre erfaring som frigjør, og til slutt tar de for seg den trosglød og det engasjement som preger tilhengerne. Som vi ser kunne flere av disse kjennetegn blitt brukt i en beskrivelse av de store verdensreligionene også, det være seg islam, hinduisme eller kristendom. Alle mener å forvalte sannheten, de har sine profeter og frelserskikkelser, og både islam og kristendommen driver utstrakt misjonering med ønske om verdensomspennende tilslutning. Forskjellen er vel at de etablerte tros-samfunn ikke er i opposisjon, og at de i de ulike sammenhenger blir sett på som forvalter av en mer balansert og akseptert «sann-

het». F.eks. gir lutheranismens tilknytning til staten den et preg av allmenngyldighet. Det at mange mennesker følger et bestemt livssyn, gir aksept for riktigheten av det samme. Med dette mener jeg ikke å si at alt nytt er like bra som det etablerte, men heller peke på at de gamle religionene alle en gang har vært nye. Og at noe er nytt og annerledes ikke betyr at det i utgangspunktet er mer galt enn det bestående. Men det betyr heller ikke at vi skal være ukritiske.

Boka har så med et avsnitt hvor den stiller spørsmål om i hvilken utstrekning de nye bevegelsene driver hjernevask. Boka gir ikke et klart svar, men beskriver de krav til forpliktelse bevegelsene stiller, hvilke oppleves av mange som svært strenge. Det som kanskje nører opp under frykten for hjernevask, er de problemer tilhengere som ønsker å forlate bevegelsene har.

Under tittelen: Okkulte strømninger, prøver boka å gi et innblikk i okkultismen, et fenomen som er så omfattende og vidt at det er vanskelig å sammenfatte i korte trekk. Boka velger astrologien som et sentralt eksempel på okkultisme. Skal man velge ut ett område innen okkultismen, er astrologien et godt valg. Temaet er relativt kjent for elevene, de fleste har lest horoskop i ukeblader og annonser for «astro-telefoner» som for fire kroner minuttet gir deg oversikt over evner og ressurser, framtid og fortid. Boka gir dessverre en nokså overflatisk presentasjon av astrologien. Litt historisk bakgrunn, svært kort om ideologien. Det er nesten ikke mer enn det elevene kan fra før. Slik sett gir det ikke noen større forståelse for hva okkultisme mer.

Spiritismen er et annet okkult emne boka beskriver. Flere elever har «lekt» med spiritistiske teknikker; glass, ouija-bord o.a. Boka går ikke inn på disse formene, men nevner kontakt med ånder, automatskrift, medier og seanser. I siste avsnitt knyttes fenomener som «nær-døden-opplevelser» og «ut-av-kroppen-opplevelser» til spiritistiske forestillinger. Det er noe uklart hvorvidt for-

fatterne mener at disse fenomenene og studier rundt dem urettmessig bekrefter spiritistiske forestillinger, springer ut av spiritistiske forestillinger eller forsterker spiritistiske forestillinger. Den tredje okkulte strømning boka behandler, er ufologi. Ingen av de andre bøkene har med dette emnet. Enkelte vil kanskje ikke kalle UFO'er okkulte fenomen på linje med åndevesen, mange oppfatter dem nok mer materielle enn ånder og spøkelseser.

Siste del av kapitlet omhandler alternativbevegelser. Her oppsummeres visse felles trekk forfatterne mener gjelder for disse bevegelsene: Dyp mistillit til materialismen. Økende vekt på åndelige verdier, med vekt på østens filosofi, yoga og meditasjon. Ny viten, atomfysikk, paradigmeskifte, nye ideer innenfor helse og medisin: akupunktur, healing og homøopati. Stigende interesse for parapsykologi. Holistisk tenkemåte. Ny livsstil, Fremtiden i våre hender. Boka har dessuten mange illustrerende tekster, hentet fra ulike bøker, ukeblad og dagspresse.

MENNESKET OG MYSTERIET har en ganske bred omtale av de nye retningene. Boka begynner med en historisk bakgrunn for den utviklingen vi ser i dag. Den trekker ikke linjene bare til hippiebevegelse og motkultur, men trekker inn den sekularisering som kom i kjølvannet av bl.a. industrialiseringen i forrige århundre. Boka har flere hovedavsnitt med mange mindre underavsnitt. Etter den historiske oversikten, tar boka for seg New Age, religiøsitet i Norge i 1990-årene og synkretismens kaleidoskopiske virkelighet. Å bruke kaleidoskopet som bilde, er ganske godt, ihvertfall for oss som hadde «stjernekikkert» som fascinerende og spennende barndomsleke. Om dagens unge har samme assosiasjoner, er mer tvilsomt. Men bildet gir ikke bare assosiasjoner til mangfold og stadig forandring. Den verden kaleidoskopet viste var vakker, men uten rot i virkeligheten. Den appellerte til fantasi og følelser, men intellektet avviste den som

falsk. Har forfatteren også tenkt på det når han brukte sammenligningen? Er det en indirekte måte å beskrive selve fenomenet som fantasiflukt og illusjon?

Bokas videre struktur er god. Bevegelser med østlig bakgrunn følges av kapitler som okkultisme, bevegelser med okkult bakgrunn og et sluttkapittel som tar for seg hovedmotivene i den moderne religiøsitet.

Kapitlet: Bevegelser med østlig bakgrunn, tar for seg både religiøse og ikke-religiøse retninger. Fordelen er at man ser felles utgangspunkt for ulike bevegelser. Ulempen er at elevene ikke alltid greier å se forskjell på de religiøse og de ikke-religiøse. Det er store idemessige og organisatoriske forskjeller på f.eks. ACEM og ISCON. Her må læreren presisere ulikhetene.

Neste kapittel tar for seg okkultismen og gir et innblikk i det okkulte verdensbildet, med klare paralleller til det astrologiske. Sfærene, elementene, mikro- og makro-kosmos (makropolis og mikropolis som en elev sa). Å fremstille den okkulte kosmologi på en side, er ikke enkelt. Man får også lett en følelse av at begrepene blir hengende litt i luften. Og hva betyr det at «menneskelivet er en reise i et stort univers, der målet er å stige fra jorden og opp gjennom himmelsfærene til det evige og uforanderlige» (fiksstjernehimmelen)? Skal det forstås konkret?

Så knytter boka forbindelsen mellom okkult kunnskap og okkult makt. Den konkluderer med følgende: (okkultismen) kan i sitt vesen være anti-religiøs. Den bøyer seg ikke for mysteriet, men vil ha makt over det.»

Etter beskrivelsen av okkultismen, tar boka for seg ulike retninger som har bakgrunn i okkultismen. Her nevnes spiritisme, New Age, hemmelige ordner, scientologi og satanisme. Flere fenomen har en negativ klang i manges bevissthet. Utvalget bevegelser forsterker en opplevelse av ensidig framstilling av okkultismen. Er det ikke noe som kan forbindes med noe mer positivt? K.M. Hartveits bok: «Den okkulte løsning» gir da

et mer positivt syn. Behovet for å advare mot okkultisme har kanskje styrt forfatterne noe? Neste kapittel tar kort for seg noen bevegelser med kristen og islamsk bakgrunn. Her nevnes Bahai, Ahmadiyya og Den forente familie, retninger som ikke har annet felles enn utspring i nevnte religioner.

Boka avslutter denne hoveddelen med en systematisering av hovedmotivene i den nye religiøsitet. Momenter som panteisme, åndelig univers, sjelevandring og karma, bevissthetsforandring og samfunnsengasjement og optimistisk evolusjonisme får en kort forklaring. Boka tar for seg mange sider ved den nye religiøsitet. Det har både heldige og uheldige konsekvenser. Bredden går på bekostning av dybden, mens et snevrere utvalg går på bekostning av mangfoldet. Skal elevene lære litt om mye, eller skal de lære mer om lite?

VEIER OG VISJONER har valgt dybde fremfor bredde. Boka har noen få sentrale emner og gir dem en relativt grundig omtale. Den tar utgangspunkt i den utvikling som har skjedd, fra kristendommens «eneherredømme» til et rikt pluralistisk livssynssmarked. Ulike bevegelser og karakteristika nevnes først kort. Deretter får vi en grundig omtale av: Transcendental meditasjon, okkultisme, Den forente familie, astrologi og New Age. Her får vi mer kunnskap om de ulike retningene enn i de andre bøkene.

Oppbyggingen av kapitlet er noe pussig. Hadde det ikke vært mer naturlig å ordne temaene som hørte naturlig sammen etter hverandre? Det er en viss forskjell på nyreligiøse bevegelser og mer rent New Age inspirerte. Den forente familie fremstår som en klart religiøs bevegelse. Transcendental meditasjon sliter med å fjerne religionsstemplett. Deres sterke forankring i vedaene gjør det vanskelig, selv om de prøver å stå fram som vitenskaplige. De kommer i en slags mellomstilling. Okkultisme og astrologi er nært knyttet til hverandre, og bør derfor plasseres etter hverandre. New Age er en felles-

betegnelse på ulike idestrømninger som både har religiøse, okkulte og mer vitenskaplige utgangspunkt.

Avslutning

Alle bøkene har tekster i tillegg til det vanlige lærebokstoffet. M&M har det innfelt i den vanlige teksten. Rel.boka har tekstene plassert etter selv lærestoffet, sammen med oppgavene til kapitlet. LOGOS har ikke tekster til alle religionene. Noen tekster står inni den vanlige teksten og noen står etter. LOGOS har først og fremst intervjuer som tilleggstekst. De har valgt å intervju norske konvertitter under kapitlene om hinduisme, buddhisme og islam. Under hinduismen møter vi norske Hare Krishna tilhengere. M&M har sine «gule» tekster, mens V&V har både «gule» tekster og en del tekster bakerst i kapitlene, sammen med oppgavene. Tekstene i de ulike bøkene varierer fra sitater fra de religiøse skriftene til artikkelpregede tekster, intervjuer og løsrivne sitater fra ulike personer.

Alle bøkene har ulike oppgaver knyttet til hvert hovedkapittel. Alle har oppsummeringsspørsmål. LOGOS har dessuten arbeidsoppgaver, Rel.boka kaller sine forstudieoppgaver, M&M sine for bare oppgaver og V&V har både sammenligningsoppgaver, diskusjonsoppgaver og noe som rett og slett kalles oppgaver.

De vanlige oppsummerings-spørsmålene ber ofte om reproduksjon av fakta. Forståelses-spørsmål som krever evne til forståelse, analyse eller sammenheng har det vært mindre av. Derfor har jeg sjelden benyttet meg

av spørsmålene i boka. Det ser ut som det er vanskelig å lage slike spørsmål ut i fra lærestoffet. Ikke alle bøkene problematiserer lærestoffet. V&V har ikke laget egentlige spørsmål til teksten. Den forteller eleven hva de skal kunne gjøre rede for etter å ha lest de ulike kapitlene. Det krever litt større tankevirksomhet hos elevene, de må selv trekke fram hva som er viktig og vesentlig i de ulike avsnittene. M&M har laget spørsmål som også krever forståelse ikke bare reproduksjon av stoffet. Man finner ikke umiddelbart alle svarene ved å lese teksten. Rel.boka og LOGOS har i større grad rene kunnskaps-spørsmål.

Alle bøkene har sine sterke og svake sider, de kan tildels utfylle hverandre, overlappes og erstatte hverandre. Når man bruker en lærebok, finner man alltid at noe kunne vært annerledes. Det finnes sikkert like mange synspunkter på hvordan en lærebok bør være som det finnes lærere. At vi har fire bøker å velge mellom, kan kanskje være et problem for noen. For de fleste vil det være en fordel. Men det tar kanskje litt tid før man finner den man synes er best.

Mange bøker ser fine ut, men det er først i bruk i timene boka viser hvilke kvaliteter den har. Personlig er jeg svak for Veier og visjoner og Mennesket og mysteriet. Ambivalensen gjør valget vanskelig. Jeg skulle gjerne hatt i både pose og sekk.

Anne-Marie Høiby er lektor på Ullern videregående skole

Gerd Wang, Kolbjørn Teien, Helge Dahl, Ivar Brandt:

En vurdering av kristendomsdelen i fire lærebøker i religion

I vår vurdering av lærebøkene velger vi å se dem i lys av følgende kriterier: Oppfyller de lære-/fagplanens mål? Gir lærebøkene elevene kunnskaper og handlingskompetanse i livssynsspørsmål? Vi har også vurdert bøkene ut fra følgende synsvinkler: Er framstillingen klar, saklig og oversiktlig? Hvordan er språket og uttrykksmåten? Hvordan vektlegges diverse temaer og emner? Virker framstillingen aktuell og engasjerende på elevene? Hva med lay-out? Er sannhetsbegrepet tatt på alvor – virker framstillingen utfordrende på eleven?

Religionsboka

Den nåværende utgaven er en videreføring av tidligere utgaver som i sin tid representerte et stort framskritt i forhold til tidligere læreverker, og som har dannet skole for senere bøker.

Når det gjelder selve innholdet og forfatterens tanker om boka viser vi til læreverkpresentationene i «Religion og livssyn» nr. 2-92.

Illustrasjonene

Vår erfaring er at en del av illustrasjonene ikke er egnet til å virke motiverende og aktualiserende på elevene. Det er utvilsomt verdifullt å presentere forskjellige kunstneres framstilling av bibelske motiver, men utvalget fungerer dårlig i denne sammenhengen.

1. trosartikkel

Stort sett er kristendomsdelen gitt en klar og oversiktlig framstilling. Skapelsesberetningen blir kommentert både grundig og systematisk, men ønsket om å tematisere i form

av en rekke avsnitt med tilhørende overskrifter kan gå på bekostning av oversikten og sammenhengen. Vi savner f.eks. en samlet framstilling av 1. Mos. 1–3 etterfulgt av kommentarer til de enkelte ledd i skapelsesberetningene. Avsnittet om urhistorien kunne forøvrig ha vært tatt med i denne forbindelse som en tolkning til disse tekstene. Vår erfaring er forøvrig at tekstene som er valgt som bakgrunn for diskusjon/aktualisering ikke fungerer i dagens undervisning og bør fornyes en del. Det samme mener vi om enkelte av illustrasjonene og arbeidsoppgavene.

Avsnittet «Uttrykk som søker å beskrive Gud» (s. 140–142) oppfatter vi som relativt tungt teologisk preget og fungerer dårlig i undervisningen.

Angående syndefallsberetningen mener vi at denne burde komme som innledning til avsnittet «Mennesket-godt eller ondt?»

2. trosartikkel

Denne har fått en bred plass og framstillingen er meget grundig og systematisk. Inndelingen i egne kapitler om Jesu selvforståelse og forkynnelse p.d.e.s. og kirkens lære om den oppstandne Kristus p.d.a.s. virker klar-gjørende. I avsnittet om frelsen utvides perspektivet fra det individuelle til det sosiale og kosmiske. Forskjellige syn på dommen, frelsen og fortapelsen blir skissert, men en slik referende måte å behandle dette alvorlige spørsmålet på virker ikke engasjerende og utfordrende nok på elevene.

3. trosartikkel

Vi får en grei framstilling av treenighetslæren og sakramentene med en saklig oriente-

ring om synspunkter på voksendåp/ barnedåp. De forskjellige aspekter ved kirkebegrepet kommer godt fram, men det er et stort savn at de aktuelle problemstillinger dagens kirke står overfor ikke blir diskutert.

Konfesjonskunnskap

Denne delen virker meget oversiktlig og de forskjellige kirkesamfunn blir presentert på en slik måte at det er enkelt for elevene å sammenligne dem på vesentlige områder. Konfesjonskunnskapen avsluttes med et avsnitt om det økumeniske arbeidet.

Bibelkunnskapen

Her opererer forfatteren med en inndeling i tre akter med en innledende prolog som gir elevene forståelse for den indre sammenheng og utvikling gjennom Det gamle og Det nye testamentet. Framstillingen er også her meget klar og oversiktlig.

Logos

LOGOS fra Cappelens forlag (1992) er så ny at vi enda ikke har fått prøvet boka i noen klasse.

I Forordet sier forfatterne bl.a. at de har valgt å få en større konsentrasjon og dybde omkring de sentrale temaene, framfor en kortere behandling av mange temaer. De viser også til en egen ressursbok med forslag til tverrfaglig samarbeid, tilleggstekster og ulike oppgaver, og de søker å bruke språk og problemstillinger som elevene kjenner seg hjemme i.

LOGOS er skrevet av erfarne lærere. Vi synes imidlertid at bokas framstilling av kristendommen ville ha tjent på en enda større konsentrasjon om de sentrale temaene, særlig i forbindelse med Jesu Kristus og oppstandelsens betydning.

Når det gjelder illustrasjonene i boka, tror vi at bibelske motiver fra ulike kunsthistoriske perioder vil virke tunge og uinteressante på mange elever. De vil kanskje også forster-

ke fordommene om at religion hører fortida til. Vi savner aktualiserende billedstoff, og intervju med engasjerte hverdagskristne burde også vært med.

I hvilken grad vil elevene oppfatte denne læreboka, som er preget av mye og solid kunnskapsstoff, som en ren historisk framstilling? Og i hvilken grad vil eleven som leser denne lærebokas framstilling av kristendommen, forstå hvordan kristendommen gir svar på ekstensielle spørsmål/gi eleven handlingskompetanse i eksistensielle spørsmål? Lærere og elever som bruker denne læreboka står overfor en stor pedagogisk utfordring. Vi synes boka i for liten grad ser kristendommen i forhold til aktuelle problemstillinger og elevenes eksistensielle spørsmål, og vi tror det ville vært en bedre løsning å integrere en del av det aktualiserende stoffet som nå er lagt til Ressursboka, i den læreboka som elevene møter og bruker i den daglige undervisningen.

1. trosartikkel

Boka gir en oversiktlig framstilling av sentrale emner. Vi savner en behandling av det ondes problem i avsnittet om syndefallsfortellingen. Vanskelige og viktige emner er behandlet godt, men noe teoretisk, tungt og lite utfordrende (Se s. 103). Læreren må i arbeidet med disse emnene trekke inn stoff fra kapitlet om Bibelkunnskap som er plassert lenger ute i boka.

2. trosartikkel

Kristi person og oppstandelsen står helt sentralt i kristendommen. I læreboka LOGOS velger en i hovedsak referende og summarisk framstilling av et så sentralt avsnitt som oppstandelsen.

Som et eksempel kan vi nevne at når LOGOS siterer salmen «Påskemorgen slukker sorgen», innleder de med følgende oppgave til elevene: «Noter stikkord fra hvert av versene og se hvordan det stemmer med det som ellers er sagt i dette avsnittet.»

Vi mener det er uheldig at forfatteren på

denne måten intellektualiserer bort det sterke opplevelsesaspektet i denne salmen.

Selv om mye av framstillingen i kapitlet om Jesu Kristus virker oversiktlig, synes vi det er uheldig at ikke et avsnitt om frelsen knyttes til framstillingen av Jesu person, men først behandles i kapitlet om Konfesjonskunnskap.

3. trosartikkel

Vi synes forfatterne har gitt avsnittet om Pinsen en pedagogisk heldig framstilling. I avsnittet om Det kristne fellesskapet er det lagt vekt på å forklare statskirkeordningen, med embets- og rådsstruktur, men vi savner en diskusjon av de mer aktuelle problemstillingene dagens kirke står overfor.

Læreboka har en kort, men klargjørende beskrivelse av en kristen begrunnelse for menneskeverd.

Bibelkunnskap

Etter en oversikt over Bibelens bøker, følger et velskrevet avsnitt om den historisk-kritiske metoden. Her utnyttes også elevenes kunnskaper fra real- og samfunnsfag på en god måte.

Konfesjonskunnskap

Forfatterne har prioritert dette kapitlet med nesten like mange sider som Kristenlære og Bibelkunnskap tilsammen, og de gir en grei oversikt over 10 samfunn på ca. 50 sider. Avsnittet «System i fellesskapet» gir elevene god hjelp til å få oversikt. Boka omtaler også Mormonere, Jehovas Vitner og Nyreligiøsitet-New Age.

Veier og visjoner

I innledningen til kristendomsdelen stilles eleven overfor følgende spørsmål: «Hvorfor bør vi lære om kristendom?» Dette avsnittet motiverer eleven til å arbeide videre med emnet. Avsnittet om tro og viten tar elevens kritiske spørsmål og innvendinger på alvor.

Valg av bilder og illustrasjoner virker

umiddelbart engasjerende og utfordrende. Eleven må forholde seg til det visuelle både i billedutvalg og i det rent lay-outmessige. Forfatterne har lagt vekt på å gi utfyllende kommentarer til lærestoffet i form av avisnotiser, dikt, visdomsord, ulike sitater, bibeltekster og faktaopplysninger.

Læreboka omtaler først ulike gudsoppfatninger før den redegjør for den kristne gudstro. Ulike gudsbevis omtales også. Kapitlet «Gud i historien» gir en oversikt over Israelfolkets historie. Ved å integrere viktige hendinger i Israels historie, belyser boka temaet «Gud handler i historien» på en klar måte. Rent metodisk makter forfatterne å gi elevene en god oversikt over skriftene i Det gamle testamentet ved hjelp av systematiske oppsett.

Denne læreboka utmerker seg ved å integrere bibeltekster i lærestoffet på en engasjerte måte. I kapitlet «Jesus i Historien» skaper forfatterne et utfordrende møte med det sentrale spørsmålet i den kristne troen. Jesu person og oppstandelsens betydning gjennomgås på en god måte. Boka lykkes med å gi dette stoffet en variert og engasjert tilrettelegging.

I kapitlet om «Den hellige ånd og kirken» gir boka en klar oversikt over sentrale tros sannheter. Elevene får også informasjon om kirkens egenart og oppgaver i dagens samfunn. Avsnittet om kirken i Latin-Amerika er et bidrag til å rette søkelyset mot den kamp og fornyelse som er skjedd der de siste 25 årene. Kirkens betydning i samfunnet understrekes med bilde og tekst.

Skriftene i Det nye testamentet presenteres kortfattet og oversiktlig, og de ulike bibelsyn omtales. I konfesjonskunnskapen har læreboka tatt med de kirkesamfunn som fagplanen forutsetter. Leseren får en solid innføring i de ulike kirkesamfunns egenart.

En framstilling av kristendommen må skje på religionens egne premisser. Det er naturligvis forskjell på forkynnelse og undervisning i et obligatorisk orienteringsfag som religion i den videregående skolen, men

samtidig må ikke undervisningen bli så objektiv og «nøytral» at sannhetsbegrepet og budskapet ikke blir tatt på alvor. For en lærebok er det derfor av avgjørende betydning at budskapet i hver religion og i hvert livssyn kommer klart fram.

På denne bakgrunn mener vi at *VEIER OG VISJONER* har gjort et riktig valg når den gir Jesu person en så bred plass i kristendomsdelen. Etter vår oppfatning er det også denne læreboka som har lyktes best med å aktualisere stoffet og utfordre elevene.

Mennesket og mysteriet

I sin presentasjon av boka distanserer forfatterne seg fra lærebøker som presenterer utklipp/collager for å aktualisere stoffet og engasjere elevene. De har istedet valgt å gi en sammenhengende framstilling som skal sikre den nødvendige bakgrunn for egne meninger. Mht. pedagogiske forutsetninger for å skrive en god lærebok for den videregående skole, hevder de at avstanden mellom religionsundervisningen i den videregående skole og kristendomsstudiet på universitetet ikke lenger er så stor. Vi vil som en kommentar til dette peke på en vesentlig forskjell: Religionslæreren må forholde seg til 29 mer eller mindre motiverte elever med svært ulike forutsetninger. Det er av avgjørende betydning at læreboka tar hensyn til denne undervisningssituasjonen slik at flest mulig kan «bli stimulert til varig interesse for og aktiv holdning til livssynsspørsmål og samfunnsproblem» som det står i læreplanen.

Mht. tittelen «Mennesket og mysteriet» legges det opp til en meget omfattende forståelse av mysteriebegrepet der ikke minst samfunnsmessige forhold trekkes inn. Dette horisontale perspektivet på religiøse fenomener har utvilsomt virket inn på forfatterens presentasjon av kristendomsdelen. Det er et tydelig poeng å vise hvordan kristendom-

men er blitt utformet gjennom et spennende vekselspill med det kulturelle og religiøse miljø den oppsto i. Både likhetstrekk med jødedom og islam og kristendommens egenart sett i forhold til disse religionene kommer klart frem. Vi får også en klar forståelse for hvordan kristendommens læregrunnlag er blitt til gjennom en historisk prosess frem til middelalderen. I den forbindelse blir det redegjort for gnostisismen og arianismen og for hvordan kirken distanserer seg i forhold til disse retningene. Gjennom denne historiske prosessen kommer det klart frem at hovedpoenget er å beskytte læren om den treenige Gud og om Kristi to naturer.

Etter en meget konsentrert (og krevende) framstilling av middelalderen og reformasjonen munner denne historiske gjennomgangen ut i kristendommens møte med et mangfold av kritiske tanker i moderne tid. Vi får også en kortfattet og grei orientering om kristendommen i Norge hvoretter kristendomsdelen avsluttes med konfesjonskunnskap der presentasjonen av de forskjellige kirkesamfunnene preges av grundig sakkunnskap.

Når det hevdes at «mennesket og mysteriet» nærmer seg stoffet på en «ny og forfriskende måte» kan vi bare si oss delvis enig. Ønsket om å presentere en mangfoldig religion i møte med forskjellige kulturer og politiske og sosiale situasjoner er utvilsomt innfridd. Det blir imidlertid lærerens stor utfordring å få elevene til å oppleve all denne imponerende sakkunnskap som forfriskende. Spørsmålene som knyttes til de forskjellige kapitler er også først og fremst kunnskaporienterte og er i liten grad egnet til å gi elevene eksistensielle og kreative utfordringer.

Faglig sett bærer kristendomsdelen i «Mennesket og mysteriet» preg av solid sakkunnskap og tilnæringsmåten er utvilsomt både spennende og interessant. Imidlertid kan en ikke forutsette at elevene klarer å til egne seg dette stoffet på egen hånd. Språket er riktignok både godt og presist, men samtidig svært krevende. Ett lite avsnitt kan være

maksimalt innholdsmettet og mange setninger nærmest roper på en nærmere utlegning. En kan f.eks. ikke regne med at elevene i avsnittet om sakramentene i den romersk-katolske kirke forstår følgende setning: «Hovedproblemet har vært om nattverden skal oppfattes som et offer eller ikke.» Læren vil stilles overfor mange tilsvarende pedagogiske utfordringer ved bruk av denne boka.

I følge fagplanen skal arbeidet med bibeltekstene stå sentralt i kristendomsdelen og fungere som utgangspunkt for drøfting av både teologiske og eksistensielle spørsmål. I «Mennesket og mysteriet» refereres det riktignok stadig til bibeltekster, men de blir

bare kort kommentert som ledd i en kirkehistorisk gjennomgang. Denne måten å bruke bibelen på kan umulig virke stimulerende på elevene.

Vår konklusjon må bli at denne boka med sin kirkehistoriske tilnærming kolliderer på en rekke punkter med fagplanen. Innfallsvinkelen har virket ekskluderende i forhold til temaer som virker umiddelbart engasjerende på dagens ungdom.

Gerd Wang, Helge Dahl, Kolbjørn Teien, Ivar Brandt er lektorer på Tranberg videregående skole.

Per Anders Aas:

Livssyn og etikk: konvensjoner og konstruksjoner

Vurdering av stoff fra fire lærebøker

To kriterier

Vi er vant til å skille mellom lærestoff og framstillingsform. Først velger vi *hva* som skal formidles, deretter *hvordan* vi skal formidle det. På området livssyn/etikk er ikke skillet så enkelt. Livssyn og etiske begreper foreligger ikke som naturfenomener i et landskap, men tar form når de beskrives. – Satt på spissen: Kartet avbilder ikke, men *skaper* terrenget.

Hvis formidleren ikke foretar konstruksjoner, blir han offer for konvensjoner – dvs gamle konstruksjoner. Disse kan lamme både læreren, lærebokforfatteren og fagplan-skaperen.

Utkastet til revidert fagplan for religion forplikter både læreren og læreboka på overordnede mål. Emnelista som skal realisere målene, preges imidlertid mer av forslag enn påbud. Den gir frihet til å konstruere *ulike* meningsfulle kart over livssynslandskapet, så lenge de overordnede målene blir realisert.

To krav bør stilles til konstruksjonen. For det første *relevans*: Den må vise noe vesentlig. For det andre *konsistens*: Den må henge logisk sammen.

I det følgende vil jeg utdype de to kriteriene – særlig i forhold til livssynstemaet – før jeg skissemessig prøver å anvende dem på de fire læreverkene i religion. Vurderingsgrunnlaget blir altså snevrere enn ved en total lærebokevaluering,¹ men jeg håper denne infallsvinkelen kan invitere til debatt både om hva livssyn og etikk-delen bør inneholde og hvordan den kan tilrettelegges.

Relevans

Hva er viktig å lære? Fagplanutkastet presenterer både kunnskapsmål og holdningsmål (avsnitt 2):

Gjennom arbeidet med faget skal elevene få auka kunnskap om og forståing for det religiøse livet og for ikkje-religiøse livssyn i verda i dag. Dei skal òg bli stimulerte til varig interesse for og aktiv haldning til etiske verdier og samfunnsproblemer.

Kunnskapsmålene konkretiseres til «*fram-tredande livssyn/ideologiar*» og «*rådande problemstillingar i dagens moral- og livssynsdebatt*». I tillegg må elevene «*få drøfta og kasta lys over sine eigne fundamentale livssynsproblem*». Kunnskapene skal altså være dobbelt relevante – både i forhold til livssynsspørsmål ute i verden og inne i elevene. Dessuten: Elevene må «*få innsikt i det moralske ansvaret menneska har for menneskeverd, fred, rettferdighet og den økologiske balansen på jorda*».

Holdningsmålene presiseres til å «*opp-øve evna til kritisk og sjølvstendig haldning i møtet med religionar/livssyn/ideologiar*», samt «*utvikle evna til å leve seg inn i, forstå og respektere religiøse og etiske verdier*».

Dette er mål, ikke kart som viser hvordan man kommer dit. Kartskisser følger i emnelista, men både lærebokforfatteren og læreren bør stanse ved målene før de blir videre og lar seg fange av forslag som i stor grad er

– ja, nettopp: *forslag*. Her står valget mellom konstruksjon og konvensjon.

Hvilke livssyn/problemstillinger er *fram-tredende* og *rådende*? En progressiv formidler vil løpe fra arbeidsbordet til salongbordet, fra bøker og gamle forelesningsnotater til fjernsynet og dagsavisene. Der møter han debatt om homofili og dødshjelp, bankkrise og arbeidsledighet, krig og fremmedhat. – Og blant livssynene er marxismen verken framtreddende eller rådende; få personer står fram som eksistensialister, men noen spør hvilken filosofi jappene hadde i hodet da de kjørte næringslivet i grøfta, eller hvordan vi skal kjenne igjen nynazismens røtter så vi kan gå ut og luke.

Dette er vesentlige spørsmål. Men baserer vi vår oppfatning av *framtreddende/rådende* på det vekslende mediebildet, er vi ikke sikret svar. Mediene inviterer gjerne til emnevalg på fenotype-nivå (ute av øye, ute av sinn), og velger stoff ut fra andre kriterier enn vesentlighet. En framstilling som passivt reproducerer mediens dagsorden, kan bli like konvensjonell som den som reproduserer gamle lærebøker. Skal vi finne temaer og tråder elevene har bruk for også i overmorgen, må vi ha blick for hva som skjedde i for-gårs.

Det som nå er sagt, har betydning både for kunnskaps- og holdningsmålene i fagplanen: Skal vi skape både en *kritisk/selvstendig* holdning og *innlevelse/forståelse/respekt*, kreves et bredere stofftilfang enn salong-dagsordenen kan tilby.

Nå formidler imidlertid ikke mediene kunnskaper og holdninger bare gjennom valg av stoff, men også gjennom hvordan stoffet organiseres. Dermed aktualiseres i sterkere grad det andre vurderingskriteriet:

Konsistens

Mediene opererer med faste, lett gjenkjenne-lige fronter i livssyns- og etikkdebatten. Men om livssynsalternativene virker relevante (vinklet på det vesentlige) og konsistente, kan det skyldes tradisjon og dramaturgisk til-

retteleggelse – vel så mye som logisk nød-vendighet.² Skal vi skape en elev-*holdning* som er både kritisk og forstående, må vi stille spørsmål ved mediesterotypiene og etter-lyse alternative linjer.

Hva skal vi så regne som livssyn, og hvor-dan skal vi spille dem ut i forhold til hveran-dre?³ Den svenske livsåskådningsforskning-en har bl a frambrakt en en lærebok med kapitlene *evangelisk livsanskuelse og etikk, nythomismen, eksistensialismen, strukturalismen, marxismen, konservatismen og liberalismen*,⁴ og en antologi med inndelingen *eksistensialisme, marxisme, feminisme, øko-sofi, humanisme og livsanskuelsesperspek-tiver i psykologien og naturvitenskapen*.⁵ Her finner vi religion, konfesjon, livssyn og ideologi på kryss og tvers. En slik inndeling reflekterer markedet, men leverer ikke over-ordnede strukturer som kan brukes til å hånd-tere nye framtoninger.

Det nye fagplanutkastet innlemmer *ideo-logier* i livssynsdelene. Her ser vi tydelig hvor-dan stoff og organisering er knyttet til hver-andre: Skal boka f eks fokusere på materia-lismen som et livssyn eller som en bestand-del i et livssyn, f eks marxismen? Gjerne begge deler – men da kan den ikke framstille materialisme og marxisme som to tilbud på markedet.

Begrepsmangfoldet betyr at vi skaper livs-synet idet vi legger snittet, og noen foretrek-ker heller å snakke om ulike livssyns*impul-ser* eller *perspektiver*, som igjen bidrar til å forme individuelle *livssyn*. Her må formid-le-ren ta stilling: Skal han være kokk eller kel-ner, levere råvarer eller ferdigretter? Skal faget være verktøybod eller varehus?

Vi gjør neppe overgrep – verken mot stof-fet eller elevene – ved å introdusere overbe-grep. – Men hva vil det si i praksis?

Den enkleste måten å avgrense på er *diko-tomi*. Det er en gammel strukturalistisk sann-het at paret går foran det isolerte objektet i barnets oppfatningsverden – at enhver fore-stilling må avgrenses ved sin motsetning. Polarisering er en måte å strukturere virke-

ligheten på, en erkjennelsesform – men det er også et nødvendig pedagogisk grep.

En norsk lærebok som vellykket demonstrerer et slikt grep, er Per M Aadnanes' *Livssyn* (1982/92). Boka tar utgangspunkt i sekulariseringen med tilhørende livssynsmangfold, og presenterer deretter to perspektiver – et humanistisk og et naturalistisk – som livssyn og politiske ideologier (marxisme, fascisme, demokrati) drøftes i forhold til. De etiske aspektene inngår i drøftingen. Ved å basere seg på en grunnleggende dikotomi sikrer boka begrepsforståelse og inviterer til å bruke perspektivene videre som redskap.

Det er ikke nødvendig å basere hele framstillingen på én dikotomi, slik Aadnanes gjør, men de ulike livssynene må eksistere på samme logiske nivå – kunne profileres i forhold til hverandre. Innenfor ideologianalysen er det f.eks. en tradisjon å sette de fire størrelsene konservatisme, liberalisme, marxisme og fascisme på felles nevner, da begrepene kan defineres ved variabler som gjør det mulig å sammenlikne dem.

Slike dikotomier – eller kombinasjoner av dikotomier – trenger en anskuelig ramme å utfolde seg innenfor, f.eks. ganske enkelt *tid* og *rom*.

Først tida: Livssynskataloger av typen jeg refererte til ovenfor, er i utgangspunktet ahistoriske, men formidlerne vil gjerne ivareta et historisk perspektiv og presenterer hvert livssyn med en historisk innledning. Men hvilken funksjon får da historien? Kan den brukes til å *profilere* livssynet når framstillingen skal vise tråden på tvers av tida? Historie betyr jo kontinuerlig dikotomi, et rullerende før/nå der en ny livssynsimpuls forholder seg til en eksisterende – eller hvor et livssyn endrer karakter i møte med nye motspillere. Et livssyns historie kan ikke isoleres fra historien til motsetningene som gir det form, og bare en bredere idéhistorisk framstilling vil vise den kontrastfylte framveksten av ulike livssyn.⁶

Vil man bruke vår nære historie, møte fag-

planens krav om «*dagens moral- og livssynsdebatt*» og vinkle den dikotomisk, kan man f.eks. arbeide ut fra det grunnleggende skillet moderne/postmoderne. Da vil uvante felles trekk ved de tradisjonelle livssynsalternativene kunne dukke opp.⁷

Så rommet: «*Dagens moral- og livssynsdebatt*» vil for de fleste være den debatten de møter i hjemlige medier. Hvordan kan livssynsemnet tilrettelegges slik at elevene står rustet til å forstå de norske frontlinjene – og helst også stille seg kritisk til den tradisjonelle framstillingen av dem? I dag foreligger både framstillinger som trekker historiske linjer gjennom den norske livssynsdebatten, og framstillinger som systematisk drøfter fronkonstellasjonene.⁸ Innenfor fagplanens rammer ville det være fullt mulig å skrive en livssyn- og etikk-lærebok med norsk perspektiv.

Til slutt må nevnes at konsistens ikke bare et spørsmål om logisk begrepsbruk, men også om å se *sammenheng* i et stort stoff. Ikke bare mellom de ulike delene av livssynsdelen eller etikkdelen av læreboka, men også fra livssyn til etikk og fra teorien til temaene.

Når jeg nå selv beveger meg fra teori til praksis – altså til en vurdering av de fire læreverkenes i forhold til fagplanen -, blir det ikke plass til å følge hver tråd jeg har lagt ut.⁹ Poenget er at fagplanens mål, sammenholdt med kriterier som relevans og konsistens, åpner for et utall formidlingsformer. Jeg kan ikke vurdere læreverkenes i forhold til alle muligheter – ikke engang systematisk i forhold til de jeg selv har antydnet. Men vi må huske at mulighetene *finns*.

Livssyn i fagplanen

Fagplanutkastet stiller opp følgende arbeidsstoff:

Elevane bør få innsikt i minst to ikkje-religiøse livssyn. Det er naturleg at eitt av desse blir humanismen. Det bør komme fram at

humanisme ikkje er eit eintydig omgrep. Elevane bør derfor få ei kort oversikt over humanismens historiske røter. Stoff frå naturrett og menneskerettstradisjonane må vere representert, samt den nyare profanhumanisme. Som eksempel på humanisme i vår tid bør t.d. Human-Etisk Forbund trekkjast fram i undervisninga.

Av andre ikkje-religiøse livssyn, kan det vere naturleg å studere t.d. materialismen, marxismen eller eksistensialismen. Aktuelle tankeretningar det kan vere naturleg å gjenomgå er t.d. feminisme og økosofi.

Den moderne pluralismen kan ein òg presentere i denne samanhengen.

I konfrontasjonen mellom ikkje-religiøse og religiøse livssyn vil sjansane vere store for fruktbar debatt og kritisk vurdering.

Fagplanen har ett fast punkt, *humanismen*, som nå er blitt obligatorisk og som jeg vil prioritere i gjennomgangen av læreverkenes. Ellers dreier det seg om forslag, til dels formulert med dobbel forsiktighet: «*kan det vere naturleg å studere t.d.*». Forslagene refererer til størrelser som ikke finnes på samme formel eller logiske nivå, men som dels overlapper hverandre og ikke står i avgrenset forhold til hverandre (materialismen, marxismen, eksistensialismen). – Men det er *her* lærebøkene tar sats. Det som i fagplanen kan være stikkord og antydninger uten systematiske pretensjoner, blir i flere av lærebøkene gjort til system. I vekslende grad overtar bøkene også den eneste dikotomien fagplanen foreslår, nemlig *ikke-religiøs/religiøs*, men om denne motsetningen (på sekulariseringens premisser) er den mest fruktbare skillelinjen i dagens livssyn- og etikkdebatt – det er et spørsmål bøkene gjerne kunne problematisere.

Alt i alt gir planen formidleren stor frihet – både i valg og vinkling av emner. Bøker skrevet under den gamle fagplanen vil også fylle kravene i den reviderte. Spørsmålet er dermed om de fire verkene bruker friheten til å *profilere* seg, slik at elever og lærere virkelig har fire alternativer å velge mellom

Livssyn i lærebøkene

Alle de fire læreverkenes fyller fagplanens krav til stoffutvalg i livssynsdelen. Humanismen har fått bred behandling, og ellers har de fire alternative bøkene vært trofaste mot fagplanens forslag. Feminisme og økologi er riktignok ikke presentert som egne tankeretninger, men kan være innlemmet i andre livssyn eller plassert i etikkdelen. Pluralismen er bare behandlet i én av bøkene (*Mennesket og mysteriet*).

Stoffet er relevant, men så spør det om *vinklingen* er relevant – om perspektivene avdekker noe vesentlig. Da møter vi også spørsmålet om logisk sammenheng eller konsistens. I behandlingen av humanismen vil dette bli særlig tydelig:

Fagplanen vil ha framhevet at humanismen ikke er et eintydig begrep. Men når man først bruker begrepet, bør fellesnevneren være klar nok til at en motsetning kan ta form. Søker man f.eks. humanismens røtter i naturalistisk filosofi, får man en annen humanisme enn om man bruker menneskets *særstilling* i forhold til naturen som kjennemerke. I det første tilfellet kjemper humanismen mot å redusere mennesket til en kasteball i gudenes hender – i det andre mot å redusere det til en kasteball i naturens hånd. Vil man harmonisere to så motstridende menneskeverd-perspektiver under paraplyen «humanisme», blir fellesnevneren for vag til at humanismen kan bite fra seg. Opererer man med et nesten altomfattende humanismebegrep, må det komme fram at humanismen ikke bare er flerfoldig, men at den har klare indre motsetninger å stri med.

Så til bøkene:

I en egenpresentasjon av Hellern/Notaker/Gaarder: *Religionsboka (R&L 2/92)* understreker forfatterne at de vil prioritere helhetsforståelse og tradisjonsbevissthet framfor «friske journalistiske presentasjoner og hyperaktuelle problemstillinger», og at målet er «å sette mosaikkflisene sammen til ett bilde». Boka strekker livssynsdelen over «tre ulike idéstrømninger»: humanismen,

materialismen og marxismen. Dette er begreper på ulike logiske nivåer. Man prøver å skape en overordnet struktur ved å tilbakeføre de tre til størrelser som filosofi, vitenskap og politikk, men understreker at idéstrømningene er vanskelige å sammenligne og ikke trenger utelukke hverandre. Problemet gjenstår like fullt: Ingen av de tre livssynene avgrenses i forhold til hverandre. Dermed mister de konturer, for også innenfor hvert livssynsavsnitt savner vi en klar profilering i forhold til et alternativ.

Det livssynet som lider mest under denne vinklingen, er humanismen. Vi får i begrenset grad presentert de humanistiske grunnsetningene som påstander det er mulig å være uenig i. Boka velger å harmonisere framfor å polarisere, og møter problemet jeg nettopp antydde.

Boka presenterer videre materialismen og marxismen som to livssyn, og møter dermed konsistensproblemet jeg skisserte ovenfor. Problemet forsterkes når man heller ikke innenfor det enkelte livssynskapitlet får en klar profilering i forhold til alternativer – f.eks. materialisme/idealisme.

Elseth m fl: *Veier og visjoner* (lærebok og ressursperm) avslører sitt hovedgrep ved å gi livssyn- og etikkdelen navnet *Valg og vei*. Utgangspunktet er de konkrete etiske valg-situasjonene; deretter følger «ismene», de ulike veiene å gå. I tråd med dette skiller boka seg fra de tre andre verkene og plasserer livssynsdelen innenfor en ramme av etikk (modellene foran, områdene bak). Livssynene vinkles på sin relevans for etikken, og det håndfaste perspektivet gir framstillingen konsistens.

Boka velger å ta opp marxisme, humanisme og eksistensialisme «fordi disse antakelige er de mest representative for vår del av verden» (V 283¹⁰). Men heller ikke her avgrenses ismene innbyrdes i et felles perspektiv. Dermed kreves en sterk polemisk profilering innenfor hver framstilling, og her er *Veier og visjoner* klarere enn *Religionsboka*. Dikotomien brukes oftere som metodisk

grep. Forfatterens evne til å se og utnytte dramatiske kontraster kommer framstillingen til gode. Under marxismen profileres og problematiseres historiesynet feks gjennom jevnføring med Hegel, selv om idealismebegrepet ikke kommer opp til overflaten. Likeledes problematiseres forholdet til kristendommen, typisk nok på etikkens område.

I framstillingen av humanismen møter vi en viktig motpol, nemlig «nazismens menneskeforakt», med illustrerende sitater. Men siden dette mot-livssynet ikke utdypes som ideologi, kommer man heller ikke her til bunns i hvilke verdier all humanisme har å kjempe mot. Til gjengjeld er (profan)humanismen grundig profilert gjennom forholdet til kristendom og marxisme – igjen på etikkens arena.

Boka hogger hele tida inn mothaker som gjør at stoffet fester seg og river, mens de større perspektivene er mer konvensjonelle – ofte vinklet på motsetningen religiøs(kristen)/ikke-religiøs, for øvrig i tråd med fagplanens forslag.

Grande/Myklebust: *Logos* (lærebok og ressursbok) vil bli profilere seg på aktualitet (uten å bli historieløs), dybde og enhet i framstillingen (*R&L* 2/92). Boka gir et ypperlig anslag ved å påpeke at at humanismen hegner om verdier som kan bli truet, og at nazismen og fascismen bygde på «helt andre verdier». Men det polariserende grepet blir ikke fastholdt; vi får aldri helt vite hvilke verdier som truer, og da blir også humanismen uklar. Den historiske framstillingen av humanismen viser problemene med manglende perspektivering: Mye nevnes, personer og saksopplysninger – men relevansen blir uklar og konsistensen trues. Ellers trekker boka nyttige linjer gjennom den norske humanistiske tradisjonen – fra Wergeland til Nansenskolen, og den nyere humanetikken blir dermed stilt i relevant relieff.

Så til Christophersen/Rasmussen/Thelle: *Mennesket og mysteriet* (lærebok og lærerveiledning/ressursbok). I lærerveiledningen drøfter forfatteren sine valg og vinklinger,

og denne problematiseringen gir brukeren en nyttig distanse til læreboka.¹¹ Hovedgrepet i livssynsdelen er å fokusere på *menneskesynet*, og ved å stille opp menneskesynet som forutsetning for arbeidet med etikken, velger man motsatt løsning av *Valg og vei*. Dette perspektivet gir framstillingen konsistens.

Boka åpner med å drøfte livssynsbegrepet i spenningen mellom det moderne (vitenskapen) og det postmoderne. Dette er et avansert grep som gir perspektiv til hele livssyn og etikk-delen – om eleven greier å fastholde det. Livssynene (naturalismen, humanismen (inkl. feminismen) og eksistensialismen) blir i lærerveiledningen forstått som kulturimpulser heller enn ferdige pakker. Man stiller f.eks. opp et minste felles multiplum for et humanistisk *menneskesyn*, som så kan kombineres med forskjellige livssyn. En slik innfallsvinkel (som minner om Aadnanes' *Livssyn*) kan gi konsistens,¹² men det spørres om fellesnevneren «det skapende mennesket», som sammenfatter både grundtvigianisme og humanetikk, er skarp nok til å danne front mot et fenomen som rasismen. Boka peker på likeverdstanden, men denne vil framstå som en selvfølge så lenge den ikke profileres mot f.eks. et naturalistisk resonnement.

Alt i alt er nok en dikotomisk framstilling av Aadnanes' type best egnet til å ivareta fagplanens fokus på humanismen. Dermed unngår man selvfølgeligheter («Vekten på mennesket» – i motsetning til hva?). Motpolen må framstå så tydelig at den lar seg angripe. At dette lar seg gjøre, viser Aadnanes når han kontrasterer humanisme og naturalisme – vel å merke som standpunkter det er mulig å forstå og respektere. Dermed gjør han det mulig å diskutere hva anti-humanisme – og dermed humanisme! – egentlig innebærer, før han spør om fascisme og nazisme er «*naturalisme i full utfalding*».¹³

Etikk i fagplanen

Det jeg innledningsvis har sagt om framstilling av livssyn, gjelder også for etikk-delen av faget. Mangfoldet av etiske modeller

aktualiserer kravene om relevans og konsistens. Men modellbyggingsvansker står nok oftere på dagsordenen i etikk- enn livssynsbatten, så jeg vil nøye meg med å ta dem opp i forbindelse med de konkrete bøkene. At spørsmålene er løst på ulikt vis og med vekslende hell i de aktuelle lærebøkene, vil gjennomgangen nedenfor vise.

Den nye fagplanen stiller opp følgende arbeidsstoff for etikk:

Det er nødvendig med ei forklaring av grunnleggjande etiske omgrep, som t.d. normativ og deskriptiv etikk, sosial- og individuell etikk, fridom og ansvar, og dessutan ei innføring i ulike etiske modellar og enkelte moralfilosofiske tema. Dette vil gi elevane eit vokabular, ein reiskap i arbeidet med dei etiske problemområda. I samband med dette skal det gjevast ein kort presentasjon av kristen etikk.

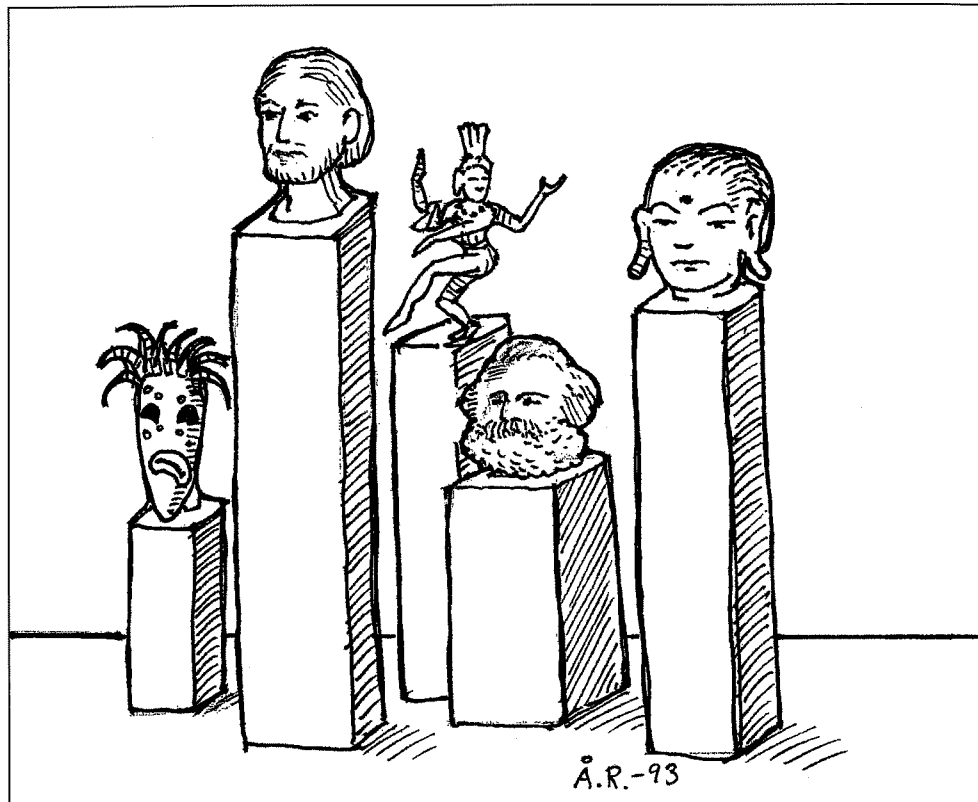
Av dei etiske problemområda som er aktuelle, bør minst to behandlast i undervisninga. Det er viktig at elevane lærer å vurde-re etiske problem, for å kunne øve seg opp til sjølvstyndige val i tråd med intensjonane i formålsparagrafen.

Elevar og lærarar vel saman kva som skal studerast og drøftast.

Målet med dette arbeidsstoffet er å stimulere til refleksjon og etisk tenking, men det bør forankrast faglig ved å knytte det til resten av arbeidsstoffet i kurset.

Også her gir planen stor frihet. Noen problemstillinger er antydde ved dikotomier (normativ/deskriptiv etikk osv), og grunnleggende etiske begreper presenterer da også lærebøkene både ryddig og interessevekkende – Men planen gir ingen anvisning i valg av *etiske modeller*, og her oppstår problemer. På dette punktet, som dreier som om arbeidsredskaper, må bøkene først og fremst vurderes i henhold til konsistens-kriteriet. I hvilken grad har man f.eks. fått fram sammenhengen mellom abstrakte modeller og konkrete moralfilosofier?

Etikk-modeller i lærebøkene

Religionsboka lar spørsmålet om verdiprioritering vise vei inn i etikken, og elevene får et godt perspektiv å fastholde på tvers av seinere modeller. Deretter presenteres etiske handlingsregler fra NT (nestekjærlighetsbudet, den gyldne regel) og fra seinere moralfilosofi (lykkeetikk og pliktetikk/Kant). Oppstillingen kan i seg selv virke inkonsistent, da begrepene dels overlapper hverandre, men mer problematisk blir det når neste kapittel («Hensikt, mål og middel») presenterer sinnelagsetikk, regeletikk og konsekvensetikk uten å avklare forholdet til de tidligere handlingsreglene. Tredelingen er kjent og pedagogisk anvendelig, selv om man også kunne delt i to (konsekvensetikk mot de to andre). Men totalt sitter eleven igjen med sju begrunnelsesmåter som delvis overlapper hverandre; han må lete blant dubletter i verk-

tøykassa når han skal gå løs på de etiske problemene.

I *Veier og visjoner* gir valg-begrepet konsistens: Det gjennomsyrrer framstillingen med en dikotomi-tenkning, et enten-eller som skaper dramatisk spenning og provoserer til engasjement. – Etter innledningsordene «Det du gjør, er deg» presenteres konkrete etiske valgsituasjoner, etterfulgt av begreper og modeller. *Formåls- og konsekvensetikk, regeletikk (pliktetikk)* stilles opp mot hverandre som de viktigste, men suppleres av *sinnelagsetikk*. Dette er en klassisk tredeling som kompliseres noe når *situasjonsetikk* bringes inn på samme formel. Konsistensen svikter, som i *Religionsboka*, når vinkelen veksler fra typologi til historie: Under innfallsvinkelen «Kjennetegn på en rett handling» presenteres Kants etikk i opposisjon til konsekvensetikk, men uten eksplisitt refe-

ranse til regel- eller pliktetikk som *modell*. Tilsvarende presenteres utilitarismen og kommunistisk etikk – men bare den siste knyttes eksplisitt til begrepet formålsetikk. Derimot stilles Bentham, Kant og Marx opp som representanter for human i motsetning til kristen etikk – altså en ny dikotomi i etikkens begrunnelse: menneskets eller Guds vilje.

Også *Logos* lar valg-begrepet danne inngang til etikken. Boka bruker en konkret valgsituasjon til å spille ut de etiske modellene, og deler inn i sinnelagsetikk, pliktetikk, resultat- og konsekvensetikk. I det minste de to siste burde vært slått sammen. Avsnittet «Noen generelle etiske normer» opererer med begreper på ulike nivåer (kristendommen, humanetikk, Kant, Bentham), som ikke bringes i forhold til den tidligere modellen. Framstillingen blir dermed inkonsistent på samme måte som i de to foregående verkene. Etikkteorien er knapp – til gjengjeld har *Logos* sin styrke i en bred materialetikk med aktuelle problemområder, til dels nye og konstruktive vinklinger.

Mennesket og mysteriet tar utgangspunkt i den danske teologen K. E. Løgstrup, som fokuserer på menneskers avhengighet av – og makt over – hverandre. Dette gir et fruktbart grunnperspektiv som kan brukes på tvers av de seinere modellene, ikke minst på de konkrete problemområdene. Seksualetikken får f.eks. en vinkling som kan bringe debatten ut av gamle spor. – De etiske modellene begrenses så til konsekvensetikk og pliktetikk. Denne dikotomien er boka alene om i forhold til de tre andre. Noen vil savne sinnelagsetikken, som nå bare nevnes i forbiarten under pliktetikk. Men todelingen gir konsistens, og denne boka er den eneste av de fire som unngår dobbeltperspektiv og integrerer moralfilosofene (Epikur, Mill, Kant) i modellen der de logisk hører hjemme.

Kristen etikk

Fagplanen krever en kort presentasjon av *kristen etikk*. Som andre livssyn representerer kristendommen en etisk tradisjon. Men

tradisjonen er ikke entydig, verken i spørsmålet om enkeltsaker, etiske modeller – eller om det overhodet *finns* en egen kristen etikk. Innenfor protestantisk teologi finner vi også det standpunktet at etikken hviler på humane kriterier, og at dette lar seg begrunne i kristendommen selv.¹⁴ Den danske etikeren K. E. Løgstrup hevder f.eks. at Jesu forkynnelse innebærer en etisk fordring, men at fordringen er «taus», ikke detaljregulerende.¹⁵ Å betrakte kristendommen som livssyn (ideologi) med tilhørende etikk, kan altså være problematisk fra kristendommens eget synspunkt sett. Når fagplanen postulerer kristen etikk som et hvilket som helst annet kunnskapsområde, tar den implisitt et teologisk standpunkt. Den kunne like gjerne oppfordret til problematisering. – Hvordan løser bøkene dette?

Religionsboka mangler et eget avsnitt om kristen etikk. I kristendomsdelen framstilles «kristen etikk» i forbindelse med skaperteologien, men først og fremst som en grundig drøfting av Bergprekenen. Dette gir en ren-skåren innfallsvinkel, men prinsipielle spørsmål om forholdet human/kristen etikk blir stående urørt.

Veier og visjoner definerer kristen etikk ved at Guds vilje er målestokken for rette handlinger, men begrepet *naturlig åpenbaring* bygger bro til andre livssyn. På grunn av syndefallet vil ikke human og kristen etikk alltid falle sammen – boka nevner abortspørsmålet som eksempel (V317). Dette er et utbredt syn på forholdet mellom kristen og human etikk – men boka framstiller det som det eneste.

Logos karakteriserer også kristen etikk ved at den har Guds vilje som begrunnelse. Boka anlegger et bevisst perspektiv ved å «se de gammeltestamentlige skaperordningene i lys av Jesu liv og forkynnelse» (R&L 2/92), og påpeker at denne kristne etikken faller sammen med human etikk. Så langt er framstillingen konsistent. Deretter antydes konfliktmuligheter, men for knapt til at vi får noen skikkelig avklaring.

Man kunne vente at den Løgstrup-orienterte *Mennesket og mysteriet* ville finne det vanskelig å følge læreplanens pålegg om et eget kristen etikk-kapittel. Boka løser spørsmålet ved å peke på at den tidligere skisserte modellen (plikt/konsekvens) kan fylles med konkret innhold i forhold til ulike livssyn, og ett av dem er altså kristendommen – dvs den kristne humanismen.

Forholdet mellom human og kristen etikk er i alle verkene avklart som uproblematisk. Man påpeker sammenfall og/eller mulige motsetninger mellom human og kristen etikk, men nevner ikke at det fins ulike syn på spørsmålet. Framstillingene kunne like gjerne valgt å polarisere som å harmonisere. Prisen for harmonisering kan lett bli manglende konsistens.

Etiske problemområder

De fire læreverkene tar alle opp et bredt spekter av etiske problemområder, og fyller innholdsmessig sett kravet til relevans. Verkene profilerer seg ved å velge ulike fordypningsfelt, eller ved å sette til dels utradisjonelle temaer på dagsordenen (*Mennesket og mysteriet*: bioetikk, *Veier og visjoner*: aids, *Logos*: innvandring osv). Sammenhengen mellom teorien og områdeetikken blir også ivaretatt gjennom referanse til de etiske modellene. Forbindelsen til livssynsstoffet er imidlertid ikke alltid så klar.

Men relevans har også med innfallsvinkel å gjøre. Å stille et etisk tema inn i en ny sammenheng kan føre til at en stivnet debatt tar nye veier. Det er i denne bevisste organiseringen bøkene kan skape sine særpreg – vel så mye som ved stoffet de setter på dagsordenen. *Religionsboka* behandler f.eks kjønnsroller, kjærlighet, seksualitet og ekteskap under perspektivet «Kvinne og mann», og vinklingen bringer lite nytt. *Logos* tar opp de samme spørsmålene under overskriften «Omsorg og ansvar», i et kapittel der temaet er etikk i nære forhold. Da får man også behandlet homofili i et bredere perspektiv. Vinklingen er relevant, den får fram noe vik-

tig – og den gir framstillingen konsistens, får den til å henge sammen under en fornuftig fellesnevner.

Mennesket og mysteriet har gjort et aktivt grep ved å samle flere etiske områder (livsstil, reklame, medier, idrett) under felles synsvinkel – den kommersialiserte kulturen («På torget»). Perspektivet er spennende og relevant – faktisk så vesentlig at det kan anlegges på alle de etiske områdene boka tar opp. Dermed ville man vinne konsistens ved å løfte opp tematikken og spandere et eget kapittel på liberalismen – et livssyn med svært aktuelle etiske implikasjoner. Boka viser ansatser til en slik vinkling når den presenterer liberalismens menneskesyn: idealtypen homo oeconomicus. – Man nærmer seg markedøkonomien som etisk tema, og får en innfallsvinkel til et uhyre vesentlig område: *arbeids- og næringslivsetikk*. Men der stopper det – her som i de andre bøkene. Gjeldskrise og arbeidsledighet, børssraid og bankfall – dette er etiske problemer som griper inn i våre dagligliv og krever bearbeidelse, men som i alle de fire verkene glimrer med sitt fravær.

Konklusjon

Vi har fire læreverk som som tar opp relevant stoff i tråd med fagplanen. Men når stoffet skal vinkles og organiseres, velger de til dels mer konvensjonelle løsninger enn planen åpner for, og risikerer å videreføre ulogiske (inkonsistente) framstillingstradisjoner. Da blir selve stoffet uklart, og faget fungerer ikke i henhold til målene.

Fagplanen gir frihet. *Helt* blanke ark fins ikke, men fargestiftene ligger der for å brukes.

¹Jfr prinsippene hos Bente Afset og Svein Rise: «Om bokvalgets kval: Mellom frihet og styring», *Religion og livssyn* (i seinere henvisninger *R&L*) 2/92, som også viser til litteratur om vurderingskriterier. – Ellers vil debatten om vurdering av skjønnlitteratur også ha relevans for fagbokvurdering: Mens mitt relevans-kriterium tilsvarer Afset/Rises «Hva er verd å vite?», vil konsistens-kriteriet dukke opp under ulike navn (helhet, inte-

gritet) i litteraturkritikken – men heller forstått som et estetisk enn et logisk krav (jfr f.eks Per Thomas Andersen: «Kritikk og kriterier», *Vinduet* 3/87).

²Spørsmålet om hvordan mediene dramaturgisk tilrettelegger vår virkelighetsforståelse er høyst relevant for livssynslæreren. Jfr f.eks Gudmund Hernes: «Det medievridde samfunn», *Samtiden* 1/77 og «Media: struktur, vridning, drama», *Nytt Norsk Tidsskrift* 1/84.

³Livssynsbegrepet er ganske nytt, og det er ikke etablert noe allment akseptert skille i forhold til fenomener som religion og ideologi. Per M Aadnanes foretar en fruktbar grenseoppgang i læreboka *Livssyn*, Oslo 1992 (1982), s 9-18, men som regel blir ikke livssynsbegrepet brukt så presist.

⁴Sven-Eric Liedman (red): *Moderna livsåskådningar. Ideologier, teorier, trosföreställningar*, Sth 1972.

⁵Carl-Reinhold Bråkenhielm m fl (red): *Aktuella livsåskådningar*, Lund 1988 (1982).

⁶Et eksempel på en framstilling som trekker hovedlinjer ut av den nyere idéhistorien for å spille ulike livssyn ut mot hverandre, er Simo Køppe og Ole Andkjær Olsen: *Freuds psykoanalyse*, Kbh 1981, som ved et aktivt konstruksjonsgrep i innledningen viser hvordan tre konkurrerende menneskesyn (i praksis også livssyn, ideologier) oppsto som kontraster til hverandre i løpet av historien: et liberalistisk, et humanistisk og et mekanistisk. Betegnelsene kan virke inkonsistente, men selve begrepene er konsistent framstilt hos Olsen & Køppe.

⁷Se f.eks Espen Schaanning: *Modernitetens oppløsning*, Oslo 1992.

⁸Per M Aadnanes: *Frå moderne vantru til ny religiøsitet*, Oslo 1988, bruker sekularisering og pluralisering som perspektiv, mens Sigurd Skirbekk: *Ideologiavsløring som ideologi*, Oslo 1986, analyserer moraldebatten – i praksis også livssynsdebatten – (dels historisk, men først og fremst systematisk) ut fra en grunnleggende dikotomi mellom kulturradikale og alternative forståelsesformer.

⁹Sviktende konsistens – jeg ser problemet...

¹⁰I sidehenvisninger til læreverkene nøyer jeg meg med for- bokstavene: R for *Religionsboka*, L for *Logos* osv.

¹¹Siden Christoffersen/Rasmussen/Thelle: *Ressursbok/lærerrettleing til Mennesket og mysteriet* først utkommer våren 1993, er kilden her manuskriptet til livssyn- og etikkdelen slik det foreligger primo januar, velvillig stilt til disposisjon av forlaget.

¹²Jfr lærerveiledningen. Såvidt jeg kan se er *Mennesket og mysteriets* lærerveiledning det eneste stedet innenfor de fire «verk-pakkene» hvor konsistensproblemet blir skikkelig drøftet – både når det gjelder livssyn generelt, humanismen spesielt, og ikke minst i forhold til etiske modeller.

¹³Aadnanes gir ikke et entydig svar, men poenget er at han stiller spørsmålet og drøfter det nyansert. (Aadnanes 1992, s 120ff)

¹⁴En drøfting av posisjonene finner man f.eks i Ragnar Holte m fl: *Etiske problem*, Sth 1970, s 81ff. – Gustaf Wingren viser hvordan etikken sekulariseres hos Luther (bl a i Wingren m fl: *Etik och kristen tro*, Lund 1978 (1971), s 117f), og standpunktet framtrer klart hos Johs Sløk: «I Jesu forkynnelse er det strengt tatt ikke noe spesielt moralsyn i det hele tatt, og i den forstand eksisterer det altså ikke noen spesiell kristen moral. Det er meningsløst å spørre om hvordan man ut fra kristen moral skal stille seg til slike problemer som militærtjeneste, svangerskapsavbrytelse, samliv før ekteskapet, ungdomskriminalitet, litteratur, osv. Kristen moral har slett ingen løsning på disse problemene. De må løses saklig og hver for seg, ut fra vår felles kulturelle og humane innsats og anstrengelse.» (Sløk: *Kristen moral før og nå*, Oslo 1972 (Kbh 1959), s 222)

¹⁵Løgstrup advarer mot å gjøre fordringen til meninger, livsanskuelse, teologi, og mener at protestene mot å sekularisere moralen «beror på en forgabelse i kristendommen som en ideologi. For det er klart, at en ideologi selvfølgelig skal brukes til regulering og sikring af det borgerlige og politiske liv. Hvad skulle den ellers bruges til?» (K. E. Løgstrup: *Den etiske fordring*, Kbh 1966 (1956), s 127)

Per Anders Aas er lektor ved Forsøks- gymnaset i Oslo.

Dagfinn Rian:

Religionsemnet i nyere læreverk i samfunnsfag

Et forsømt felt når det gjelder gransking av lærebøker er hvordan religioner og det religiøse behandles i lærebøkene i andre fag, f. eks. samfunnsfag. Dagfinn Rian har sett gjennom bøker i samfunnsfag for ungdomstrinnet ut fra denne synsvinkelen.

1. Innledning

Lov om grunnskolen av 1969 fastslår som kjent i § 7.4 at i forbindelse med undervisningen i samfunnsfag skal det gis en oversikt over andre religioner og livssyn. Sett i forhold til *Læreplan for forsøk med 9-årig skole* (1960) flyttet altså skoleloven religionene fra kristendoms-kunnskap til samfunnsfag. Dette ble fulgt opp av *Mønsterplanen* 1974.

Et par skolebokundersøkelser omkring 1980 viste imidlertid at skolebøkene i samfunnsfag enten hadde neglisjert religionsemnet eller behandlet det på en faglig slett måte (Christensen 1982; Siqveland 1981).

Mønsterplanen av 1987 har beholdt Andre religioner og livssyn som et hovedemne i samfunnsfag. Det er ett av tolv emner i samfunnsfag på ungdomstrinnet. Merkelig nok må man gå til fagplanen for kristendoms-kunnskap for å få vite at «hovedansvaret for selve innføringen og orienteringen om andre religioner og livssyn ligger til samfunnsfag» (s. 114, sml. s. 103).

Dessuten har M 87 igjen tatt med stoff om andre religioner i kristendoms-kunnskap, der det utgjør det minste av ni hovedemner (på alle klassetrinn). Ifølge M 87 skal hovedvekten her ligge på møtet mellom kristendommen og ulike religioner og livssyn. Et spørsmål for seg er imidlertid i hvor stor grad M 87 selv følger opp denne målsettingen i sin

egen konkretisering av emnet (sm. Rian 1989).

2. Hva så med skolebøkene?

Jeg har som eksempel på de skolebøker som er utgitt etter M 87 sett på to læreverk. Det følgende er ingen vurdering av disse bøkene som helheter, men bare av hva de sier om religioner og livssyn.

Det første er Cappelens *Samfunn 7-9 Ung i verden. Samfunnskunnskap 3*. Av Jens Amundsen, Rolf Mikkelsen, Asle Sveen, Sissel Gråberg Vatn og Svend Aastad. Her er brukt 4. oppslag 1991. – Serien *Samfunn 7-9* oppgis å være den dominerende i markedet.

Det andre verket jeg har sett på, er Gyldendals *I fokus. I fokus 7* er ved Egil Etresvaag, Eli Bentseng Herstad og Svein Rognvaldsen (1989).

Både *Ung i verden* og *I fokus* har relativt tidlig en presentasjon av ungdom fra forskjellige deler av verden.

Ung i verden har s. 14-38 et kapittel med tittelen «Hvordan styres andre land?» Her presenteres fem ulike land ved å presentere en ungdom fra hvert av dem. Det er Sovjet, USA, Japan, Tanzania og Brasil. For vårt tema er det interessant at det sies noe om religionen i alle de fem landene. Det gis statistiske opplysninger i margtekster, det er noen illustrasjoner som går på religion, og temaet er tatt med i spørsmål og oppgaver.

– Raisa fra Sovjet er ungenkommunist, men det sies også noe om religionen og statens holdning til religion (forfatterne bruker vel da «gresk-ortodoks» i en upresis og litt allmenn betydning om ortodokse kirker – kirken i det tidligere Sovjet må mer pregnant kalles russisk-ortodoks). – Robert fra USA er baptist, og det er arbeidsoppgave om bap-tismen. Det sies noe om betydningen av å tilhøre et religiøst samfunn i USA, og om politisk virksomhet i kirkelig sammenheng. – Koyama fra Japan er shintoist. Det sies noe om religion og familie. Dessuten vises det til en av de andre bøkene i serien når det gjelder konfusianismen. – Edisa fra Tanzania tilhører en av de tradisjonelle afrikanske religionene. Det sies ellers forholdsvis lite om religionens rolle her. – Paolo fra Brasil er katolikk. Her legges det stor vekt på radikale prester (i vår terminologi: «frigjøringsteologer») og det politiske engasjement i kirken. Det er bilde av erkebiskop Camara, og det er arbeidsoppgave om den romersk-katolske kirke.

Ung i verden får altså her presentert religion i rammen av samfunn og kultur. Gjennom arbeidsoppgavene får en dessuten tatt opp ulike kristne konfesjoner som ortodoks, katolsk og baptistisk kristendom.

I fokus 7 har en tilsvarende presentasjon av fire ungdommer på s. 26-29. De er fra Kamerun, India, Brasil og Sovjet. Også her sies det helt kort noen få linjer om religion. (Det må dog i rettferdighetens navn bemerkes at hele fremstillingen her er kortere anlagt.) Men hele perspektivet er mer privatisert, kunne en si. Det er religionens rolle i familiesfæren som dominerer. Det er naturligvis viktig nok. Men det er beklagelig at den samfunnsmessige aspekten samtidig uteblir.

Ellers har kapitlet om Afrika i *I fokus 7* også et par sider om religioner i Afrika. En statistisk redegjørelse (om lar 25 % hver av muslimer og kristne) er avleggs. (Det er etter de vanligste statistikker om lag 45 % hver av muslimer og kristne i Afrika – muligvis noen flere kristne enn muslimer.) Mangfoldet blant de tradisjonelle afrikanske religionene

betones, men dette relateres f. eks. ikke til forskjellig kulturbakgrunn, dvs. det forhold at religionen vil kunne se noe annerledes ut i et jordbrukssamfunn enn i et fedriftssamfunn. Fellestrekk omtales. – Positivt i dette avsnittet er at en her har forsøkt å vise hvordan religion og samfunn hører sammen.

Den egentlige behandlingen av religionsemnet kommer i *I fokus 8*. Her omtales Asia som «verdensreligionenes hjemland» (s. 164-172). På om lag 8 sider (illustrasjoner medregnet) sies det noe om religion generelt, og litt om buddhismen, hinduismen og islam (ca. 2 s. på hver). Sett i forhold til M 87 mangler jødedommen. Fremstillingen er altså svært kortfattet, og det vil ikke være vanskelig å nevne momenter som savnes i fremstillingen. Det generelle inntrykket er imidlertid at fremstillingen gjøres for lite aktuell. Den føres ikke fram til vår egen tid og dens samfunn og stater. Fremstillingen stanser liksom opp forholdsvis kort tid etter religionsstifterens død når det gjelder både buddhismen og islam. Fremstillingen av hinduismens innhold er generelt sett noe bedre. – Under behandlingen av India (s. 172-180) vises det i avsnittet om historie til kastevesenet og hinduismen, og det tales om religionenes rolle i forbindelse med delingen av India i 1947. Men dette er også en av de meget få ansatser til en mer samfunns-messig relatering av religioner i *I fokus 8*. I de følgende avsnittene om Kina og Japan står det ingenting om religioner.

Fremstillingen av religionene i *I fokus 8* blir for kortfattet. Det derier seg dessuten om religioner som riktignok oppstod i Asia, men som, særlig for islams vedkommende, har en utbredelse langt ut over denne verdensdelen. Foruten jødedommen savnes i forhold til M 87 også noe om sekulære livssyn.

Ung i verden har i sterkere grad fulgt M 87 når det gjelder religionsemnet, og har på s. 56-81 et eget kapittel om «Religioner og livssyn». Det er altså på 26 sider. Her behandles religion i sin alminnelighet, og videre hinduismen, buddhismen, jødedommen, islam og «livssyn uten kirke», gjen-

nomsnittlig på 4–5 sider hver, illustrasjoner, spørsmål og oppgaver medregnet.

Fremstillingen er altså adskillig bredere enn i *I fokus 8*. Det gir jo også muligheten til en mer sakssvarende fremstilling, faglig sett. Presentasjonen av religionene bringes her i langt større grad inn i vår egen tid. Religion og samfunn og religion og politikk kommer bedre til uttrykk. Religionenes utbredelse likeså. I behandlingen av hinduismen legges vekten litt for ensidig på kastevesenet, til foretrengelse f. eks. for de tradisjonelle frelsesveier. (På dette punktet er *I fokus 8* mer pregnant.) I omtalen av jødedommen savnes stoff om årets høytider, som jo spiller en særlig rolle her. – Forøvrig gir begge fremstillinger en utilstrekkelig behandling av temaet «hellig krig» i islam. – Det kan noteres at *Ung i verden* har en positivt uttrykt bildetekst til temaet hellige kyr i hinduismen. – Fra et religionshistorisk synspunkt må det nok sies at *Ung i verden* både kvantitativt og kvalitativt kommer best ut med sin fremstilling av religioner og livssyn, også sett i forhold til M 87.

Sammenfattende må det sies at *I fokus* neppe holder mål som fremstilling av religionsemnet i samfunnsfag slik det er tenkt i M 87. *Ung i verden* representerer en klar forbedring i forhold til de fremstillinger som ble til etter M 74 (men kan selvsagt enda gjøres bedre).

3. Kristendomsbøkene

Det vil føre for langt i denne sammenheng å sammenligne med de nyere skolebøkene i kristendomskunnskap. Et raskt overblikk over et par tilfeldig valgte eksempler synes å vise at f. eks. Gyldendals *En bok om liv og tro* (Kristendomskunnskap for grunnskolen 9) ved Bjørn Gjefsen, Randi Gilje og Sonja Thoresen (1988, 5. opplag 1992) har valgt å gå samfunnsfaget i næringen og gi en slags generell oversikt over religionene. Det er faglig sett mange ujevnheter i fremstillingen. Boka følger altså ikke opp Mønsterplanens intensjoner når det gjelder religionsemnet i kristendomsfaget.

Aschehougs *Møte med livet 3* (Kristen-

domskunnskap for 7.–9. klasse) ved Vidar Kristensen og Gunnar bakke Gabrielsen (1991) har gjennom utvalgte eksempler klart å imøtekomme i hvert fall noen av intensjonene i M 87.

4. Avslutning

Vi er i ferd med å få en langt bedre skolelitteratur enn før når det gjelder religionsemnet i ungdomsskolen. Men det er tydelig at enkelte forlag og forfattere ennå må skjerpe seg atskillig dersom de ønsker å følge opp Mønsterplanens (og skolelovens!) intensjoner på dette området. Og det er tydelig at det i hvert fall på skolebokplanet ikke er nådd noen endelig avklaring angående arbeidsdelingen mellom kristendomskunnskap og samfunnsfag når det gjelder emnet «Andre religioner og livssyn».

Litteratur

Christensen, Gunnar (1982): *Fremmede religioner i ungdomsskolens lærebøker*. Hovedfagsavhandling i religionshistorie. Universitetet i Bergen.

Rian, Dagfinn (1983): «Skolen, pluralismen og religionene», s. 39–66 i P. Kværne og D. Rian: *Religionshistorie og religionsundervisning* = Relieff nr. 11, Tapir, Trondheim.

Rian, Dagfinn (1989): «Religionene og skolen. Innledende bemerkninger til det å undervise om forholdet mellom kristendommen og andre religioner», s. 103–126 i P. W. Bøckman (red.): *Kristendommen og religionene* = Relieff nr. 28, Tapir, Trondheim.

Siqveland, Elling, red. (1981): *Humanismen. Eit undervisningsopplegg*. Stord lærarhøgskule.

Dagfinn Rian, førsteamanuensis ved Religionsvitenskapelig institutt, Universitetet i Trondheim/AHV 7055 Dragvoll.

Egil Elseth:

Bibelen som litterær inspirasjonskilde og temabank

Artikkelen bygger på et foredrag på MF's etterutdanningskurs for lærere i norsk og religion i januar i år.

I innledningen til *Verdenslitteraturens historie* skriver forfatteren: «Bibelen, bøkens bok» (har) spilt en overordentlig stor rolle for mange europeiske diktere... Men Bibelens innflytelse har likevel i første rekke vært av religiøs art; dens litterære betydning kan ikke bli noen hovedlinje i den europeiske diktningens historie.

Selv om det med full rett kan sies at den europeiske kultur har to hovedrøtter - en jødisk-kristelig og en klassisk-gresk, lar det seg med god grunn forsvare å ta sitt utgangspunkt for en verdenslitteraturens historie hos grekerne, og overlate både det gamle og det nye testamente til å bli behandlet av religionshistorikere og ikke av en litteratur-historiker.»

Forfatteren - min gamle lærer Francis Bull - var jo ingen hvem som helst. Men hans resonnement er i høy grad tvilsomt. Han er forresten i godt selskap. I stor utstrekning har Bibelens bøker blitt forvaltet og fortolket av teologer som, naturlig nok, i første rekke var opptatt av bøkens religiøse innhold. Dette har fått alvorlige konsekvenser. Det har bl.a. ført til at Bibelen for folk flest er blitt fjern og uaktuell. Bibelen fikk teologene stelle med. Så har det bl.a. i vårt land vokst opp generasjoner av mennesker for hvem «bøkens bok» forble fremmed. I annen omgang førte dette til at mennesker flest mangler den elementære referanseramme til å oppleve litteratur. Og det er ganske alvor-

lig. Vel er det slik at de klassisk-gresk kulturrøtter er sentrale, men i vår del av verden kommer vi ikke utenom vår jødisk-kristelige kulturarv. Selv kristendomsfornekteren Arnulf Øverland kan ikke oppleves og forstås uten at vi er oppmerksomme på de utallige allusjoner til Bibel og kristen tradisjon.

I radio gikk det for noen år siden en serie der kjente kulturpersonligheter fikk presentere en sentral bok fra verdenslitteraturen. Jeg tror det forundret mange at *Yngvar Ustvedt* valgte Jobs bok. Det var etter mitt skjønn et valg som vitnet både om kulturell og litterær innsikt. Store deler av denne boken hører til perlene i verdenslitteraturen.

Det er nå det ene. Dessuten tar boken opp det mest sentrale av alle problemer - lidelsens gåte. På forunderlig vis har den 2500 år gamle bok bevart sin aktualitet. For noen er Job stor fordi han til slutt bøyer kne. For andre er det opprøreren som fengsler.

Lidelsen, det ondes problem, er et gjennomgangstema i vår litteratur. Hos oss kan vi finne dette problemet drøftet hos f.eks. Amalie Skram (Hellemysfolk), Jens Bjørneboe (Før hanen galer, 1952, Den onde hyrde, 1960, Frihetens øyeblikk, 1966), Sigbjørn Hølmebakk (Sønner, 1978), Åge Rønning (Kolbes reise). Bevisst eller ubevisst bygges det broer mellom Jobs bok og vår egen tid fordi, som Sigrid Undset engang uttrykte det: «Sed og skikk forandres meget... men

menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dager.»

En annen av Bibelens gamle bøker har ikke spilt noen mindre rolle som inspirasjonskilde. Jeg tenker på Høysangen eller Sangenes sang. Jeg har en fornemmelse av at teologer har hatt problemer med denne boken. De har rygget tilbake for dens direkte lovprisning av kjærlighetens fysiske side og i stedet påført Høysangen en åndelig dimensjon. Sangene beskriver et *religiøst* kjærlighetsforhold mellom Gud og hans folk, hevdes det. For meg handler Høysangen om kjærlighet mellom mann og kvinne. Også det erotiske menneske er skapt i Guds bilde. Og handler sangene om kjærlighet, handler de også om Gud.

Det er vel unødvendig å peke på hvordan Høysangen direkte og indirekte skimtes bak det meste av vår kjærlighetsdiktning. Aller vakrest synes jeg vi opplever slektskapet mellom Høysangen og vår tid i Zacharias Topelius' klassiske dikt *Vintergatan*.

Opprørte kjeruber oppsøker den allmektige Gud og beretter forferdet hvordan kjærlighetsparet Zulamith og Salami er i ferd med å bygge en bro over det hav av tid og rom som skiller deres to stjerner.

«O, Herre, se vad Salami og Zulamith har byggt!» Men Gud allsmäktig log, och klart ett sken sig vida spred: Vad karlek i min värld har byggt, det river jeg ej ned.

Och Salami och Zulamith, när bryggan färdig var, de sprunga i varandras famn, och strax en stjärna klar, den klaraste på himlens välv, rann upp i deras spår, som efter tusen år av sorg i blom ett hjarta slår.»

Det var Bokklubbens Lyrikkvenner og ikke Bibelselskapet som i 1991 utgav Høysangen separat med vakre og dristige illustrasjoner av Grete Bjerke.

Da Sigurd Hoel i sin tid redigerte antologien «All verdens fortellere», valgte han bl.a. den dramatiske historien om Samson og Dalila. Motivet med den falske og troløse

kvinnen som margstjeler og forfører mannen, er et velkjent tema, ikke minst i Sigurd Hoels diktning. Ikke mindre kjent er historien om David og Batseba. Jeg vet ikke hvor mange romaner og noveller som er bygd over denne arketypen.

Mens vi befinner oss i Det gamle testamente, la meg også nevne Salmenes bok. Hvis vi er ute etter prøver på Bibelen som litterær inspirasjonskilde, er Salmenes bok det tydeligste eksempel:

«Himmelen med all sin her» (Salme 19, Blix)

«Til himmelen rekker din miskunnhet, Gud (Salme 36, Ingemann)

«Vår Gud han er så fast en borg» (Salme 46, Luther)

«Lovsong skal all heimen kveda» (Salme 100, M. Skard)

«Min sjel, min sjel, lov Herren (Salme 103, J. Gramann)

Dette er eksempler på salmer som bygger direkte på bibelske salmer. I tillegg finner vi et utall salmer som på andre måter aktualiserer og appliserer kristen tro. Det fins i det hele tatt ikke noen form for litteratur som bedre gir uttrykk for kirkens tro enn våre salmer. De er «den erfarte Bibel» som en har sagt. Vi har undervurdert våre salmer både som litteratur og temabank. Ikke minst har det skjedd en liten revolusjon innenfor sjangeren i 1960- og 1970-årene. Det gjelder både form og innhold.

Sett fra et *litterært* synspunkt er NT fattigere på kvaliteter sammenlignet med GT. Men det forhindrer ikke at NT på ulike vis har inspirert diktere og utløst kunstnerisk skaperevne. Peer Gynt og Brand hører hjemme i en kristen kultursammenheng og kan neppe helt ut forstås uten at vi opplever dem innenfor denne ramme. Det samme gjelder Over Ævne I, Læreren og Haugtussa. Nordahl Griegs skuespill Barrabas og Pär Lagerkvists roman Barrabas er interessante eksempler på dyptgående innlevelser i en av bipersonene i NT. Dikterne nærmer seg stoffet og personen på en ny og uventet måte.

Aller tydeligst synes jeg at bibelske personer og hendelser står fram i ny belysning hos noen av våre lyrikere.:

Bjørneboe: Ischariot (Dikt 1951)

Bjørneboe: De hellige tre konger (Den store by, 1950)

Bjerke: Den rike ynglingen (En skrift er rundt oss, 1966)

Bjerke: Judas, den ærlige (En skrift er rundt oss)

Hofmo: Den fortapte sønn (November, 1972)

Hofmo: Simon (November)

Eidslott: Barrabas løslates (Den tause ambassadør, 1980)

Eidslott: Stabat mater (Adam, imagio Dei, 1984)

I tillegg til disse fire lyrikere kunne vi også nevne Hans Børli (Getsemane), Inger Hagerup (Hymne til Josef), Åse Marie Nesse (Maria Magdalena). Jeg vet ikke om forsamlingen er oppmerksom på Håvard Rems antologi «Poetenes evangelium, Jesu liv i norske dikt», utgitt av Bokklubbens Lyrikkvenner i 1991. For lærere som vil slå et slag for en faglig integrering mellom religions- og norskfaget, er denne boken en gullgruve.

Jeg innledet med å trekke i tvil Francis Bulls påstand om at det var naturlig å «overlate både det gamle og det nye testamente til å bli behandlet av religionshistorikere og ikke av en litteraturhistoriker.» Jeg tror påstanden beror på en en feilvurdering. Ikke minst i norsk litteratur er det mange og tydelige forbindelseslinjer mellom Bibelens verden og den litterære virkelighet. Det kan vise seg rent språklig – f.eks. hos Hamsun, Undset og Falkberget. Det kommer også til uttrykk i utallige allusjoner og direkte referanser til Bibelens verden, og det viser seg på den måten at Bibelen ofte er leverandør av sentrale arketyper – striden mellom godt og ondt, katharsisopplevelsen, viljen til mening.

En behøver derfor ikke å manipulere med vår litterære tradisjon for å finne eksempler på hvordan Bibelen har inspirert våre forfat-

tere. Norsk litterær tradisjon så langt tilbake som vi kan følge den, preges av et etisk alvor og en opptatthet av eksistensielle spørsmål. De eksistensielle problemer er ikke så sjelden knyttet til en religiøs tankeverden. Det er viktig å være oppmerksom på dette. Som lærere behøver vi ikke å snike oss til anledninger der vi f.eks. kan tolke Ibsens Brand som et drama om «Lovens Gud» og Peer Gynt som et drama om «Nådens Gud». Vi behøver ikke ha vond samvittighet for å få visshet om Guds nådige tilgivelse for hans blodige synd. Amalie Skram er livet igjen opptatt av religiøse problemer, og hennes kamp med dem skinner igjennom i de fleste av hennes bøker.

I de siste ca. 20 år har vi også opplevd at tekster fra Bibelen har fått plass i våre antologier i norskfaget. I alle fall en av antologiene har tatt konsekvensen fullt ut av at disse bibelske tekster forsvaret sin plass også fra et litterært synspunkt. Derfor kan vi i leseverkene finne tekster som f.eks. Joh. kp. 8 – kvinnen som ble grepet i hor – visjonen om en ny himmel og en ny jord (Joh. åp. 20-21), salme 23,1. kor. 13, utdrag av Jobs bok, deler av Høysangen. I de fleste tilfeller settes disse tekster i direkte sammenheng med profan litteratur. På den måten blir Bibelen som inspirasjonskilde tydeliggjort. Bibelen er på et vis revet ut av teologenes hender. Det tror jeg vi skal være glade for. Møtet med Bibelen på litterære premisser kan for mange også bli et møte med Bibelen som åpenbaringsbok. Sett fra religionslærerens side må dette ses på som en stor vinning.

Den litterære innfallsvinkel i religionsundervisningen, enten det skjer med utgangspunkt i en bibelsk tekst eller i et stykke profan litteratur, kan bidra til å vise at religionsfaget har forbindelseslinjer til livet. Ja, at religionsfaget står i sentrum av fullverdig levet liv. Tenkende mennesker og alvorlig arbeidende kunstere kommer ikke utenom de problemer og temaer som religionene stiller. Aksel Sandemose ble i et intervju engang bedt om et godt råd for valg av litteratur. «Gi

en god dag i Sandemose. Gå hjem og les Bibelen!» var hans anbefaling.

De gamle hedninger hadde sjarm, og de hadde lest sin Bibel.

Ideen bak dette kurset, der invitasjonene har gått ut til religion- og norsklærere, ligger i dagen. Det er bl.a. troen på verdien av fagintegrering. Her tror jeg MF befinner seg på skriftens grunn. Integreringstanker går igjen i de fleste fagplaner. Den pedagogiske tanke bak er håpet om at en ved å bryte ned de ofte altfor høye fagmurer, skal åpne øynene for de mange tråder som

knytter fagene sammen. I annen omgang vil dette kunne virke motiverende. Det er lett å peke på hvordan religionsfaget kan ha interessefelleskap med f.eks. naturfagene. Disse tar jo ofte opp etiske og eksistensielle problemer som også kan ha en religiøs side. Samfunnsfagene behandler sentrale emner som familie, yrkesetikk, politiske målsettinger etc. Her er kontaktflaten med religionsfaget åpenbar. Min erfaring er at i integreringssammenheng står norskfaget i en særstilling. Ikke bare religionslæreren, men også norsklæreren bør begjærlig gripe denne muligheten. På den måten vil en kunne øke fagenes kontaktflate og gjøre fagene jordnære og vesentlige. Skal disse mulighetene utnyttes, må vi som lærere bidra til å legge forholdene til rette.

Jeg vil i det følgende kort forsøke å konkretisere hvordan en litterær innfallsvinkel til sentrale emneområder innenfor faget religion kan praktiseres. Av praktiske grunner tar jeg utgangspunkt i enkle dikt. De er mer overkommelige enn f.eks. romanen. I mange tilfeller kan de være bedre egnet enn større diktverk.

I. «Og så var det evigheten...»

Bibelteksten og de to diktene¹⁾ reiser det eksistensielle spørsmålet: Hva er meningen med

livet? Tormod Skagestads dikt beveger seg på det symbolske plan. Togreisen er menneskets vei gjennom livet. Endestasjonen er kanskje døden, eller det øyeblikk da en ikke lenger har noe valg.

«På endestasjonen hadde mange ei kjensle av at reisa ikkje var börja, men nå står alle ved havet og ventar.»

«Kvinna i ospelunden» er et lysere dikt. Den høye, magre og svartkledde kvinna sitter i den klare høstdagen under ospetreet. Livet passerer revy. En lang og tung arbeidsdag er til ende. Hun har også kommet til endestasjonen, men det er ikke rådvillhet og angst som preger oppbruddstimen:

«Det fanst ingen angst og ingen ve, for alt var ferdig og rett.»

Hun hadde funnet sin rolle i «det store spelet», brukt sine evner, gjort sin plikt, opplevd mening.

«Ho sat i sin lund, einsam og stor, i ro over livsens gang.»

Den rike bonden opplever det brutale møtet med endestasjonen. «Uforstandige menneske! I natt kreves ditt liv tilbake. Hvem skal så ha det du har samlet?» Fortellingen om den rike bonde bringer et nytt moment inn i det grunnleggende spørsmål: Hva er meningen med alle dagene? Det spørsmål kommer ikke tenkende mennesker utenom.

II. Det ondes problem

Spørsmålet om det ondes problem kommer vi neppe utenom i undervisningssammenheng. Det har jo fulgt menneskene fra tidenes morgen like til vår egen tid. Kanskje er spørsmålet mer aktuelt i dag enn noensinne.

Tore Cowards dikt er lite originalt, men det er dypt følt, og jeg tror det er ekte. I dette diktet opplever jeg at et ærlig og søkende menneske lider skipbrudd. Kabalen går ikke opp. Meningsløsheten blir for overveldende. «Gud, du finnes ikke». (Jfr. ellers dikts. «En reise uten Gud» av samme forf., 1983).

Det er jo nøyaktig det samme problem Job baler med. Så stor er hans fortvilelse at han ønsker seg døden:

«Hvorfor fikk jeg ikke dø da jeg ble født, utånde straks jeg kom fram fra mors liv? (Job 3:11).

På et vis får vel Job et svar, selv om det ondes problem forblir uløst. I en slags trett resignasjon heter det:

«Eg har tala om ting eg ikkje forstod... Difor tek eg att kvart ordet og gjer bot i støv og oske.» (Job 42:3 og 6).

Vi løser nok ikke det ondes problem i en skoletime, men det kan være en trøst å oppleve at vi ikke er alene med problemet.

III. Framfor døden

Døden og menneskets forhold til den er kanskje ikke det spørsmål som beskjeftiger unge mennesker mest. Men jeg vil nok tro at i modige øyeblikk våger de å se dødens realitet i øynene. Det er i alle fall viktig å ta spørsmålet opp. Når alt kommer til alt, er jo døden det eneste urokkelige faktum.

Jeg har stilt opp fem ulike holdninger til døden. Bellmans latter:

«Tycker du att graven er för djup, nå, välan, så tag dig då en sup, tag dig sen dito en, dito två, dito tre, så dör du nöjdare!»

Olof Lagerkrantz møter døden med forakt: Vänd honom ryggen!

hans blick, som inte finns, förlamar.

Släng evigheten til honom, må han gnaga dess torra ben.

For oss ögonblicket, smärtan, orden av trots och gemenskapen på färden.

For Tarjei Vesaas synes døden nærmest å være en god venn. Forundret, men rolig ser han hvordan dødens spisse skygge «når fram til føtene våre. Er du alt der, min mørke blom.» Men i dette forunderlig vakre uttrykket – min mørke blom – ligger det kanskje en liten erkjennelse av at døden er ingen spøk.

Brorsonsalmen «Min død er meg til gode» er en dødssalme i god pietistisk stil. Her er det faktisk en slags dødens begeistring som slår igjennom:

«Jeg dør med frydetanker, thi jeg er Jesu brud.»

I en annen Brorsonsalme heter det:

«Mitt hjerte i meg ler, når jeg min grav beser». (No 5 330 v.3)

Opp mot disse ulike holdninger til døden stilles vi så overfor Bibelens egen tale om «den siste fiende».

«Det er menneskets lodd engang å dø, og deretter dom.»

Er det vanskelig å dø?

Det er nok det. Det er antagelig så vanskelig at de fleste trenger et helt liv for å lære denne leksen. Av og til kan en tenke slik som lille Annika i Gunnel Beckmans barnebok «Adgang til festen». «Burde man ikke lære litt om døden på skolen?, funderer lille Annika. «Få litt trening i å tenke på døden. Like gjerne det som trening i balansegang på bommen.» Jeg tror det er flere enn Annika som tenker slik.

IV, V og VI. Josef, Judas, Maria Magdalena

Av og til kan det være interessant å studere enkelte av Bibelens personer. Hente trekk hist og pist fra og sette bitene sammen til et bilde. Jeg har stoppet opp ved tre personer – Josef, Judas og Maria Magdalena. Dette er også personer som har fanget interesse hos

¹⁾ Tekster følger i andre del av artikkelen s. 46.

flere av våre diktere. Ved poetenes hjelp hender det ikke sjelden at vi oppdager nye sider ved disse skikkelsene. Studiet av dem kan også kaste lys over sentrale kristne sannheter. I denne sammenheng må jeg også få minne om hvilken rikdom på illustrasjonsmateriale vi har i malerkunsten og musikken. Ord, strek og tone kan i mange tilfeller formidle både skjønnhet og sannhet. Jeg vil i denne forbindelse nevne den fantastiske Olavs-bibelen. Den er et skattkammer for den som vil trekke malerkunsten inn i undervisningen.

VII. Vårt forvalteransvar

Forvaltertanken er sentral innenfor etikken. «Fyll jorden og legg den under dere», er det guddommelige imperativ. For unge mennesker er dette et sentralt spørsmål som engasjerer. Og det har engasjert våre diktere også. Harald Sverdrups «Stemmeseddel» har en forunderlig humor som rammer de fleste av oss. Den samme humor skinner igjennom i Orvils lille dikt «Utvikling». Kan hende humoren når lenger enn den dommedagsstemning som preger Sidsel Mørcks dikt. I alle tilfeller – hvordan har vi stelt det til? Kjenner Gud jorden og menneskene igjen? Vel er vi skapt i Guds billede, men det må være en stund siden. Forvaltertanken og forvalteransvaret er kanskje det felt der det er lettest å bygge bro mellom sentralt bibelgods og diktning.

VIII. Syndenes forlatelse

For meg er budskapet om syndenes forlatelse det mest sentrale i kristendommen. Enhver innføring i kristne grunntanker må ta opp dette punkt. Beretningen om den bortkomne sønnen kan godt stå på egne ben rent litterært. Lignelsens litterære verdi bygger bare opp om dens sentrale innhold. Mange misforståelser og fordommer om kristent liv kan ryddes av veien når en fordyper seg i lignelsens egentlige budskap. Gunvor Hofmo's

dikt er en inntrengende analyse av sønnens egentlige tragedie – dybden i den.

«Jeg kan ikke kalle svinene mine brødre.
Jeg lengter til min fars hus
til de hvite sauer
og arbeidet ute i vingården.
Far, jeg har syndet mot himmelen og mot deg!»

Som illustrasjonsmaterieell har jeg også tatt med Andre Bjerkes dikt "Hun som ble grepet i hor». Diktet lodder vel ikke så dypt, men det kan være en fin bro over til Bibelens egen beretning slik vi finner den i Joh. kp. 8.

IX. Finnes Gud?

Finnes Gud eller er han bare et annet navn for lengsel – og lengselen må jo også ha et navn? Dette spørsmål er nok like aktuelt for unge mennesker som det ondes problem.

Ivan Malinovski skriver «Åbent digt til Vorherre» og ber ham «bliv deroppe, så bliver vi her, og prøver at begynde forfra».

Erik Blombergs dikt har en ironisk snert som gjør vondt. Et øyeblikk kan vi tro at han skriver diktet til den altseende og alle steds nærværende Gud, men så slår han fryktelig til:

«Herre, du som allting ser,
varför ser vi aldrig dig?»

Hans Børli står barhodet ute i vinternatten og studerer stjernene. For en stund blir verdensrommet til en guddommelig katedral:

«Det er ikke råd å ha
slik et vidunder av en himmel
stående tom over hue på seg:
Du er pent nødt om
å drømme en gud inn i den.»

Men så brytes høytiden og gudsfornemmelsen. Tvilens fugleskremsler formørker himmelen. Det er hans

«egne lasete tanker
hengt opp på et kors av tvil.»

I modige øyeblikk kjenner vi oss igjen i dikt som dette, og vi ønsker kanskje i vårt stille sinn å eie noe av den troens enfoldighet som stråler ut av Ove Røsbaks lille dikt:

«Je kunne lætta et snøkrystall dætta på
hænda og sea: Dætti er'n Gud.»

Finnes-Gud-problematikken er sentral i de unges tanker. Vi gjør klokt i å stoppe opp ved den – og lytte. Det kan ofte være mer tro i den ærlige tvil enn i den ureflekterte gudshengivelse. Så vanskelig er livet, så innfløkte de dype saker at vi av og til kan trenge å lytte til dem som vil

«forstyrre verdens søvn
med en hellig alminnelig tvil»
(Erl. Christie)

X. Om kjærlighet

Kjærlighet – følelser i det hele tatt – har trange kår i blant oss. Vi er blitt mennesker med smale lepper, på full fart gjennom livet, men med en gammeldags kjærlighetsdrøm halsende etter oss.

«Den store nådeløse synd», sier Ibsen, «det er den synd å myrde kjærlighetslivet i et menneske.»

Det unge mennesker trenger i dag, er en sanering av kjærlighetsbegrepet. Kjærlighet har ikke bare sete i kjertler, er ikke bare sjau. Kanskje trenger de fleste av oss å vende tilbake til Høysangen eller til den første dag. Da Gud sa «bli lys», ble det kjærlighet.

Innerst inne tror jeg unge mennesker ønsker å møte den gammeldage, klossete og

veldige kjærlighet som spiller med livet som innsats. Ikke minst tror jeg det er viktig å gi unge mennesker det lange og modige perspektiv over samlivet. De to skal bli gamle mennesker sammen. De skal gå veien til ende – også den siste bratte kneiken. Ungdoms skjønnhet forgår nok, blodstormen raser ikke som før, det blir færre ord. Men prøvet kjærlighet finner likevel fram til de gamle møteplasser og folder seg ut der i lyset fra kveldssolen, slik som det så vakkert skildres i Sigmund Skards dikt «Langt fram».

«Eg skal vera der
når du blir gammal, kjære

Eg skal sjå den krøkte nakken din
reisa seg enno fritt
i din ungdoms mot.

Når brysta dine slakker sitt spenn,
tømde og brukte av livsens flo,
skal dei framleis kvila trygt i min kuvne
hand.

Når håret ditt sløkkjer sin glans
og nådeløst bleiknar mot døden,
skal eg kyssa det som før,
og ikkje ein augneblink skal du tvila.»

Temaer, tekster og oppgaver

«Og så var det evigheten...»

TORMOD SKAGESTAD

Endestasjon

Frå «Havdøgn», 1965

Endestasjon.

Togsettet slamrar og stansar med rykk og hogg - det kvin i bremsar.

Lokomotivet står dryppande og fryser, bles ut den siste dampen.

Vognene tømmest for reisande nå: med koffertar, pakker og byltar

hastar dei fram på perrongen: menn, unge kvinner, barn og gamle.

Eit barn gret - ein hund gøy, elles er det stille, berre måkene

vinglar klagande i vinden. Mot starrgras og klitter går havet grått som bly under den låge himmelen.

Frysande står dei i grupper ved havet med sitt reisegods. Den lumre kupévarmen får dei til å hutre nå, dei står og ventar., alle med andleta vende same veg. Tograisa har dei ennå i seg, men snart skal alt vera gløymt: slaget mot svillene med skiftande klang

etter landskapet der dei brusa fram under høge sirener, forbi stader dei gjerne skulle gått av på: gått inn i ein skog, eller ut på ei blommeeeng, - inn i ein liten landsby med veldige eiketree i kring, med klatreroser på murane -

Satt nokon og tenkte: vi reiser for fort!

Korleis kan glimt av eit ukjent andlet på ein stasjon fyller hjarta som med uboteleg sorg?

Tida gikk seint i kupéane, - så spela dei kort, døsa av, åt og drakk.

Toget gikk fort., så på endestasjonen hadde mange ei kjensle av at reisa ikkje var børtja, men nå står alle ved havet og ventar.

TARJEI VESAAS

Kvinna i ospelunden

Frå «Kjeldene», 1946

Det sat ei kvinne i ospelund
- og lauvet ringla så lint,
losna frå stylkene kvar ei stund,
varleg om slutten sin mint.

Dei fall, dei logande gule blad,
lett ikring kvinna ned.

Ho sat og sat i sin same stad,
i brå, men uendeleg fred.

Høg og mager og mørkkledd var
den kvinna ved osperot.
Ho hadde levt på ein steinet gard,
og ofte fått støytt sin fot.

Ho hadde stått i ein barneflokk
og gjevi dei av sitt gull.
No sleit alle kvar sin dørstokk
- så no var tida full.

Ho gjekk i den klåre haustdag
og hadde eit ærend enn,
som tusen før av tusen slag,
så lenge timane renn.

Så såg ho det gamle ospetre,
kringsett av unge tein.
Og fekk slik trong til å sitje ned
der lauvet sildra frå grein.

Då lyste vel fram som gyllent band
den livsvegen ho hadde trødd.
Ho hadde fått levt i sitt norske land,
og arbeid seg riktig mødd.

Men sveitte og slit var annleis no
å sjå attende på.
No var det *det* som skapte ro,
og ljøs på leia herfrå.

Ho tenkte på munnar som metta var,
på barn og mann, og på mangt.
Tenkte på bøkene landet bar.
Då sa det: *Du fara skal langt!*

Ho retta seg opp ved ospelegg,
såg heimen for siste gong
dernede ved elv og bergevegg,
- medan vinden i gul-lauvet song.

Det fanst ingen angest og ingen ve,
for alt var ferdig og rett.
Stilt slutta hjarta i barm seg te,
som blad som mot marka dett.

Men lauvet ringla som før mot jord
og la seg på herd og i fang.
Ho sat i sin lund, einsam og stor,
i ro over livsens gang.

Den rike bonden (Luk. 12)

¹³En i mengden sa til ham: «Mester, si til min bror at han skal dele arven med meg!» ¹⁴Men Jesus svarte: «Venn, hvem har satt meg til å dømmе eller skifte mellom dere?» ¹⁵Så sa han til dem alle: «Pass dere for pengebegjær!» For det er ikke det en eier, som gir livet, selv om en har overflod.» ¹⁶Og han fortalte dem en lignelse: «Det var en gang en rik mann. Jorden hans hadde båret godt, ¹⁷og han tenkte: Hva skal jeg gjøre? Jeg har ikke plass til avlingen min. ¹⁸Jo, nå vet jeg det: Jeg river ned låvene og bygger dem større, og der samler jeg kornet og alt jeg ellers eier. ¹⁹Så vil jeg si til meg selv: Nå har du mye godt liggende for mange år. Slå deg til ro, spis, drikk og vær glad! ²⁰Men Gud sa til ham: Uforstandige menneske! I natt kreves ditt liv tilbake. Hvem skal så ha det du har samlet?»

²¹Slik går det med den som samler skatter til seg selv og ikke er rik i Gud.»

Oppgaver:

1. Hvilken grunnstemning råder i diktene?
2. Fins det noen tematisk sammenheng mellom diktene og bibelutdraget?
3. Tolk bibelutdraget med sideblikk til diktene.

Det ondes problem

TORE COWARD

Det ondes problem

Frå *En reisendes Gud*, 1983

Nådde ikke røyken fra Auschwitz
din himmel

og skrikene fra de torturerte

lød de ikke høyt nok

Så du ikke alle de lemlestedede lik?

Det ondes problem, sier dine tjenere
det ondes problem er det ondes problem
og har ikke noe med deg å gjøre
sier dine tjenere
Men med oss! Med oss! Med oss!

Og Hitler blir neppe frelst?

Men hans ofre:

jøden som sa nei til Kristus
bolsjeviken som sa nei til deg
hans ofre?

Hva har du i hånden din
Død og atter død?

Allmektige Gud
stod du avmektig ved Auschwitz og Belsen
ved Dachau og Treblinka?
Talte du spurvene?
For du kan ikke si som tyskerne:
vi visste det ikke

Eller fins du i to versjoner
hvit og svart
lys og mørk
Ahura Mazda og Angra Mainyu

Jeg elsker deg altfor høyt
til å se deg trampet i sølen
Jeg kjenner din unnskyldning
Gud
du finnes ikke

Job, tenaren min

Så hende det ein dag at Guds søner kom og steig fram for Herren, og mellom dei var

Satan óg. «Kvar kjem du ifrå?», spurte Herren. «Eg har fare og svive ikring på jorda,» svara Satan. Då sa Herren til han: «La du merke til Job, tenaren min? Det finst ikkje maken hans på jorda. Han er ein heiderleg og rettviss mann, som ottast Gud og held seg frå det som er vondt. Enno held han fast på sin gudlegdom. Utan grunn har du eggja meg til å føra han i ulukke.» Men Satan svara: «Hud for hud! Ein mann gjev då gjerne alt det han eig for livet. Men rett berre ut handa og rør ved beina og kjøtet hans, så skal du sjå han forbannar deg beint opp i andletet!» Då sa Herren til Satan: «Han er i di makt. Spar berre livet hans!»

Så gjekk Satan bort frå Herren, og han slo Job med vonde svullar frå hovud til hæl. Job tok eit krusbrot og skrapa seg med, der han sat bortpå avfallshaugen.

Då sa kona hans til han: «Held du enno fast på din gudlegdom? Forbann heller Gud og døy!» Men han svara: «Du talar som ei uvitug kvinne. Skal vi berre ta imot det gode frå Gud? Skal vi ikkje ta imot det vonde óg?» Trass i alt som hadde hendt, synda ikkje Job med munnen.

Kvar var du då eg grunna jorda?

Då svara Herren Job i ein storm:

Kven er det som gjer mi rådgjerd uklår med ord som reint er utan skjøn?

Spenn beltet på deg som ein mann,

så vil eg spørja deg, og du skal gje meg svar!

Kvar var du då eg grunna jorda?

Sei frå om du har greie på det!

Kven har fastsett hennar mål – det veit du vel?

Kven spana mælesnor ut over henne?

Kvar vart hennar stolpar feste,

kven la vel hennar hyrnestein,

medan alle morgonstjerner jubla,

og alle Guds søner ropa av fryd?

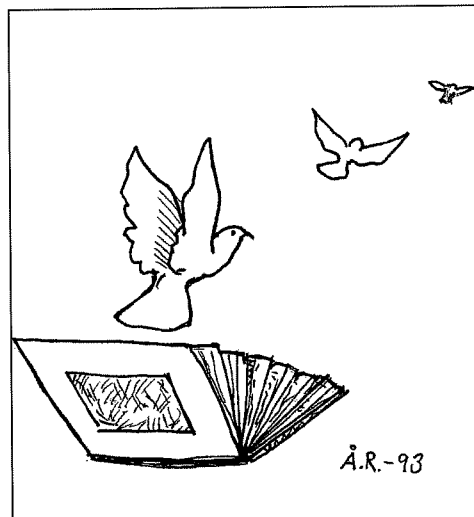
Kven stengde for havet med portar,

då det braut skumande fram frå djupet,

den gong eg kledde det med skyer

og sveipte det i mørke skodda,

den gong eg sette grense for det

og stengde med dør og bom?
Hit kjem du, sa eg, ikkje lenger,
her skal dine byrge bylgjer stogga!

Eg gjer bot

Då svara Job Herren:

Eg veit at du maktar alt,
det du vil, det kan du gjera.

Kven er det som gjer di rådgjerd uklår
med ord som reint er utan skjøn?

Eg har tala om ting eg ikkje forstod,
om slikt som var så underfullt
at eg ikkje kunne skjøna det.

Men høyr no, så vil eg tala!

Eg vil spørja deg, og du skal gje meg svar.

Før hadde eg berre høyrte om deg,
men no har eg sett deg med egne augo.

Difor tek eg att kvart ordet
og gjer bot i støv og oske.

Oppgaver:

1. Hva er det som skaper «det ondes problem» for Tore Coward?
2. Hvilken «løsning» på «det ondes problem» finner Job?
3. Per Lønning: «Korset er Guds endegyldige svar på «det ondes problem». Hvordan vil du tolke utsagnet? (jfr. salme 73, Joh. 9:1-7)

Framfor døden

CARL MICHAEL BELLMAN

Fra «Under måltiden, varvid han ställer døden under gästernas ögon» (N:R 21)

Så lunka vi så småningom
från Bacchi buller och tumult
när döden ropar: «Granne, kom,
ditt timglas är nu fullt!»

Du, gubbe, fäll din krycka ner –
och du, du yngling, lyd min lag:
den skönsta nymf, som åt dig ler
inunder armen tag!

Tycker du att graven är för djup,
nå, välan, så tag dig då en sup,
tag dig sen dito en, dito två, dito tre,
så dör du nöjdare!

Du, vid din remmare och press
rödbrusig och med hatt på sned,
snart skrider fram din likprocess
i några svarta led!

Och du, som pratar där så stort
med band och stjärnor på din rock,
ren snickarn kistan färdig gjort
och hyvlar på dess lock!

Tycker du att graven är för djup,
nå välan, så tag dig då en sup,
tag dig sen dito en, dito två, dito tre,
så dör du nöjdare!

Men du, som med en trumpen min
bland riglar, galler, järn och lås
dig vilar på ditt penningsskrin
inom din stängda bås.

och du, som svartsjuk slår i kras
buteljer, speglar och pokal.
bjud nu godnatt, drick ur ditt glas
och hälsa din rival!

Tycker du att graven är för djup,
nå välan, så tag dig då en sup,
tag dig sen dito en, dito två, dito tre,
så dör du nöjdare!

OLOF LAGERCRANTZ

Döden och vi

«och döden kommer lik en rättvis far

och uppenbarar stilla vem jag var»
Ur Dikter från mossen (1943)

Döden som en far! O enfald.
En dåre den som räcker handen åt denna
härskare över stenen.

Hans cyniska visshet att riket är hans!
Hans hån när ridån går upp!
Hans gapskratt på barnbördshuset!
Vänd honom ryggen!

Hans blick, som inte finns, förlamar.
Genom hans öken av tomhet
susar vi på vår flygande matta.
Lökar har vi med oss och säckar med vatten.
Släng evigheten till honom,
må han gnaga dess torra ben.
För oss ögonblicket,
smärtan, orden av trots
och gemenskapen på färden.

TARJEI VESAAS

Frå stogetrammen

Frå «Livet ved straumen», 1970

Skuggane sig innover sletta
som kjølege rolege venner
etter ein steikande dag.

Vår hug er eit tagalt
skuggerike.

og skuggane sig innover
med sine vennlege gåter
og si dimme bløming.
Dei første skuggespissane
når fram til
fötene våre.

Vi ser roleg opp:
Er du alt der,
min mørke blom.

HANS A. BRORSON

L. Rev. 735

Min død er mig til gode

Min død er mig til gode,
thi Jesus er min ven,

så dør jeg vel til mode
fra verdens jammer hen.

Jeg dør med frydetanker,
thi jeg er Jesu lem,
jeg letter glad mit anker
og sejler trøstig hjem.

Nu har jeg overvundet
og stridt den gode strid,
i Jesus har jeg fundet
min Fader mild og blid.

Når jeg for ve og smerte
ej mere tale kan,
så lad dig gå til hjerte
mit suk, o frelsermand!

Når mine sanser svinde
og ej mig lyde mer,
når hånden ej kan finde,
og øjet ikke ser.

Da, når du det mon ville,
lad med fornøjet sind,
min Gud, mig sove stille
i Jesu arme ind!

O, du min frelses klippe
og trøst i al min ve,
lad troen dig ej slippe,
før jeg dig hist kan se!

Kjære kristne! La oss høre hvad den Hellige
Skrift vidner om dette livs forkrenkelighet,
og om døden og dommen:

Før bergene blev til, og du skapte jorden
og jorderiket, ja fra evighet er du, o Gud. Du
byder mennesket vende tilbake til støv og
sier: Vend tilbake, I menneskebarn! Ti i dine
øine er tusen år som den dag igår når den
farer bort, og som en vakt om natten. Du
skyller dem bort, de blir som en søvn. Om
morgenen er de som det groende gress; om
morgenen blomstrer det og gror, om aftenen
visner det og blir tørt. Lær oss å telle våre
dager, at vi kan få visdom i hjertet!

Og fremdeles står det skrevet:

Det er menneskets lodd engang å dø, og
derefter dom.

Den time kommer da alle de som er i gra-

vene, skal høre Guds Sønn's røst, og de skal
gå ut, de som har gjort godt, til livets opstan-
delse, de som har gjort ondt, til dommens
opstandelse.

La oss dernest høre om den årvåkenhet og
gudelig beredelse som Herren krever av oss:
La eders lender være ombundet og eders lys
brennende! Og vær I likesom folk som venter
på sin herre når han vil fare hjem fra bryllu-
pet, for at de kan lukke op for ham straks han
kommer og banker på! Salige er de tjenere
som Herren finner våkne når han kommer.
Sannelig sier jeg eder: Han skal binde op om
sig og la dem sette sig til bords og gå frem og
tjene dem. Vær da også I rede! Ti Menneske-
sønnen kommer i den time I ikke tenker.

La oss endelig høre det salige ord om
opstandelse og evig liv ved vår Herre Kristus:

Jeg er opstandelsen og livet, sier Herren;
den som tror på mig, skal leve om han enn
dør, og hver den som lever og tror på mig,
skal aldri i evighet dø.

Og Herrens apostel vidner:

Dette forgjengelige skal iklædes uforgjen-
gelighet, og dette dødelige iklædes udødelig-
het. Og når dette forgjengelige er iklædd ufor-
gjengelighet, og dette dødelige er iklædd udø-
delighet, da oppfylles det ord som er skrevet:
Døden er opslukt til seier. Død, hvor er din
brodd? Død, hvor er din seier? Men Gud
være takk, som gir oss seier ved vår Herre
Jesus Kristus.

(Fra kirkens begravelsesrituale)

Oppgaver:

1. Hvilke holdninger til døden finner du i de
fire diktene?
2. På hvilken måte skiller kirkens begravels-
sesrituale seg ut i forhold til de holdning-
ene som uttrykkes i diktene?

Josef

HJALMAR GULLBERG:

Andliga övningar, 1932

Josef

Härbärgat hade ingen ledig säng.

Så fann vi stallet ute på en äng.

Jag visste mycket väl hur det var fatt,
men inte att det skulle ske i natt.

Jag kände mig så överflödig här.
En man är ofta bara til besvär.

Jag tordes knappast röra barnets tå,
när han blev svept och lagd i krubbans strå.

Tack vare att en stjärna lyste in,
så fick han ingen skråma på sitt skinn.

En herdeskara kom och sjöng en psalm.
Nu sover han i kreaturens halm.

Maria blir jag trogen till min grav,
Hon är den enda som jäg håller av.

Fast det blir förödmjukande och svårt,
så vill jag kalla hennes barn för vårt.

Jag heter Josef och är timmerman.
Men gossen som hon gav mig, vem är han?

INGER HAGERUP

Hymne til Josef

Fra «Strofe med vinden»

Den unge Maria vandret
engang til Betlehem by
forteller den gamle legende
som alltid er like ny.

Det var ikke rom i herberget.
Men stallen var lun og varm.
Så fødte hun der sin første sønn
støttet av Josefs arm.

Stjernesoler og vismenn.
Hyrder og englekor.
Hva tenkte den mørke Josef
som aldri mælte et ord?

Gjennomstrålet av himmelsk glans
lyste de hellige to.
Hva tenkte den mørke Josef
som bare var trofast og god?

Kan hende han svøpte sin kappe
litt bedre om barnet og moren.
Slik vernet han ordløs menneskets drøm
den hellige Josef av Jorden.

ANDRÉ BJERKE

Josef

Fra «En skrift er rundt oss», 1966

Aldri har jeg fattet kvinnedrømmer!
For min enkle gjerning er jeg skapt:
Alt jeg kan, er å håndtere tømmer.
Hva du sa til meg, begrep jeg knapt.

At din sønn er Guds forstår jeg ikke.
Meg ble ikke seergaven gitt;
men jeg ser det lys du har i blikket,
og mitt hus blir også hans og ditt.

For jeg vet at allting har vi felles:
Sammen er vi. Sammen vil vi bo.
Sammen går vi veien for å telles
av Augustus. Og vårt tall er to.

Og en tredje får vi i vårt verge
alt inatt... Maria, du er trett!
Ikke fikk vi ly på nattherberget,
skjønt vår vei var lang fra Nasaret
Men jeg tror vår lange ferd er omme
Vi fremme! Det er hit vi skal.
Her er husly. Her kan barnet komme
Lille elskede, jeg ser en stall.

Med Jesu Kristi fødsel gikk det slik til: Hans
mor Maria var trolovet med Josef; men før
de var kommet sammen, viste det seg at hun
var med barn, ved Den Hellige Ånd. Josef,
hennes trolovede, som var en rettstraffen
mann og ikke ønsket å føre skam over henne,
ville da skille seg fra henne i stillhet. Mens
han nå tenkte på dette, viste en Herrens engel
seg for ham i en drøm og sa: «Josef, Davids
sønn! Vær ikke redd for å føre Maria hjem
som din hustru. For barnet som er unnfanget i
henne, er av Den Hellige Ånd. Hun skal føde
en sønn, og du skal gi ham navnet Jesus; for

han skal frelse sitt folk fra deres synder.» Alt dette skjedde for at det Herren hadde talt gjennom profeten, skulle oppfylles:

Se, jomfruen skal bli med barn og føde en sønn,
og de skal gi ham navnet Immanuel
– det betyr: Gud med oss.

Da Josef våknet av søvnen, gjorde han som Herrens engel hadde pålagt ham, og tok sin trolovede hjem til seg. Men han levde ikke sammen med henne før hun hadde født sin sønn; og han gav ham navnet Jesus.

Matteus 1:18–25

Oppgave:

Hvilke nye sider ved Josef-skikkelsen formidler diktene?

Judas

ANDRÉ BJERKE
Judas, den ærlige

Fra «En skrift er rundt oss», 1966

Ve meg, som trodde på hans ord
om kjærlighet til fattigdom!
At nøden i vårt folk er stor
bekymret ikke han seg om!

Han tedde seg jo nettopp slik
som rikmenn gjør, på romer-vis.
Og han som sa at ingen rik
vil slippe inn i Paradis!

Vi var hos Lazarus. Der satt
den late kvinnen ved hans fot,
og sløste med en salve, tatt
av nardusplantens edle rot.

Hun gned hans føtter med sitt hår.
Men jeg, som vil se løfter holdt
og kjenner folkets usle kår,
jeg sa: «La salven her bli solgt.»

«Stor armod kan vi lindre da.»
Han svarte, til min dype skam,
at armod vil vi alltid ha
ha iblant oss her – men ikke *ham!*

Da så jeg hvem han var med ett:
en sybaritt, en mann av kjød,
som lar seg salve, purpurkledd,
mens våre brødre lider nød.

Ble salven ikke solgt? Neivel,
men handelen kom i stand til slutt:
Isteden solgte jeg ham selv
da tredivestykker sølv ble budt.

Dem gir jeg til en fattig bror
på det at læren skal bli *sann*.
Jeg tar min mester på hans ord,
for Judas er en ærlig mann.

JENS BJØRNEBOE
Ischariot

Fra «Dikt», 1951

De gav meg tredve sølvpenge, og jeg
– som ante noe meget mer i dette –
jeg tok imot og viste dem den rette.
Hva var det hele blitt til uten meg?
I haven var det mørkt. Og mellom seg
tok knektene ham bort, forvåkne, trette.
Og han var blek, men skrittene var lette.
Så tok jeg pengene og gikk min vei.

Det var en vår. Og grenen som jeg valgte
var tung og duvende av blomstersne.
Så var vi begge frukt – på hvert vårt tre.

Før Passah var det; husene var kalkte.
Før det ble Sabbath måtte dette skje:
De andre – flyktet: Bare vi to ble.

GUNVOR HOFMO
Judas...

Fra «November», 1972

Stenene kjennes ikke ved meg.
Vinden løper tørr av smerte
rundt på veiene.
Fikentrærerne kaster ingen skygge
over min hete tørst:
å ha det ugjort!

De slo Ham med stokker og sverd
De dømte Ham til døden
min Herre som jeg har elsket over alt

De nattlige berg vil jeg
bære på ryggen
de veldige templer vil jeg
ryste
om bare alt kunne vært ugjort!
Det som nå venter Ham i natten
venter også på meg...

Men da Judas, han som hadde forrådt ham,
så at Jesus var blitt dømt, angret han og gikk
tilbake til overprestene og de eldste med de
tretti sølvpengene og sa: «Jeg syndet da jeg
forrådde en uskyldig og sendte ham i døden.»
«Hva angår det oss?» svarte de. «Det blir din
sak.» Da kastet han pengene inn i tempelet,
og gikk deretter bort og hengte seg.

Overprestene tok sølvpengene, men sa:
«Det er ikke tillatt å la dem gå i templets kas-
se, for det er blodpenge.» De besluttet da at
de skulle kjøpe pottemakerens åker for peng-
ene og bruke den til gravplass for fremmede.
Derfor blir den kalt Blodåkeren den dag i
dag. Slik ble det oppfylt som er talt ved pro-
feten Jeremia:

De tok tretti sølvstykker,
den pris han ble verdsatt til,
han som israelittene lot verdsette;
og de gav dem for pottemakerens åker,
slik som Herren påla meg.

Matteus 27:3–10

TOR MIDTBØ
Ein god gut

Lyrikkvennen 1990

Han var alltid
slik ein god gut,
Judas

Oppgaver:

1. Hvorfor er det ofte bipersonene i Bibelen som dikterne stopper opp med?
2. Med hvilken «rett» har dikterne skildret andre sider ved Judas-skikkelsen enn de Bibelen gir oss?
3. Hvordan har kjente malere fremstilt Judas? (Finn eks. i en kunstbok)

Maria Magdalena

ÅSE MARIE NESSE
Fra «Nomadesongar» – 78
Maria Magdalena

Det anga myrra og aloe av mi gyldne hud
håret mitt var bunde med hibiscus
men eg var nesten aldri glad

når andre kvinner
bar fram duer i tempelet
stod eg i hagen og drøymde meg bort
Jacob spela fløyta for meg
Simon skar eit skrin av sedertre
og Ruben kjøpte slør til meg på torget

men ingen greidde å fange meg
den vesle fuglen i brystet
flaksa med urøynde venger

eg opna mi dør om kvelden
og lytta til mange steg på vegen
men ingen nådde inn i mitt liv

ein morgon kom *Han* forbi
og han stansa
og sidan var ingen ting som før

han anda fridom ut til verden
himmelen var taket hans
fuglen i brystet mitt fekk flyge

sjølv kaktus blømde under hendene hans
og berre han såg på meg
ville mine føter danse

røysta hans var olje og balsam
dei ljuvaste songar grodde
om eg elskar han, spør du, og eg svarar:
hans kjærleik gav meg mot til å elske
dei andre

BRITA POLLAN
Maria Magdalena
Fra «I Bildet» 1971

Jeg var forberedt
på engang å gjenkjenne
et ansikt.
Men da jeg
sto overfor ham
og så inn i
hans åpne øyne
var han fremmed.

Han talte til meg
men jeg kjente
heller ikke hans stemme
før han sa:
Maria.
I mitt eget navn
gjenkjente jeg
Frelseren.

HÅVARD REM
Morgen

Eterisk sollys i en jødisk morgen,
med roen etter høytiden om våren,

med ro og morgensollys gjennom haven,
og vaktene ved stenen foran graven:

en hule som er hugget inn i sten,
og aldri har vært grav for noens ben,

men noen tok hans kropp og la den der,
og la den der i rene, lette klær

av lin, med duft av myrra og aloe,
med stive, røde merker etter blodet

fra sår i side, håndflater og føtter.
Et stille ansikt, øyelokk som gløtter,

og ansiktstrekk som gradvis blir bevisste
mens marken utenfor tar til å riste

og skjelve under engelen som slår ned
i haven, som et lyn, og hvit som sne.

Og stirrende slås vaktene med skrekk,
så ruller engelen stenen vekk.

Og ansiktet i åpningen er vendt
mot sol og ild i luftens element.

II

I luftens friske blålighet er skjær
av morgensol i dugg på citrusstrær.

En kvinne kommer gående med lette
og unge, friske steg igjennom dette,

igjennom haven, men hun stanser brått
ved åpningen der stenen hadde stått,

hun stanser lamslått, og hun lener pannen
mot bergveggen, og kvinnen ser i sanden

ved føttene at sanden former bjeller
med støvlag rundt – av tårene hun feller

fra vakre øyne, over våte kinn.
Hun bøyer seg mot graven, og ser inn,

hun vet at det hun kom hit for å finne
er borte, den er tom, hun ser, og inne

i graven ser hun hvite engler skinne,
de sier: hvorfor gråter du, kvinne?

Fra «Sist jeg løp på deg» 1981

Bibeltekst:
Joh. 20: 1–18

Vårt forvalteransvar

HARALD SVERDRUP
Stemmeseddel
Fra «Lysets øyeblikk» 1985

Stem på havet,
stem på vinden som styrer bølgene og former
skyene,
stem på havets plankton og hvalens kjærlig-
hetskonsserter,
stem på skrei, sild, sei og lodde.
Stem på grunnfjellet, stem på svaberg
og tankefulle utsikter,
stem på grunnvannet og moselag på berget,
stem på dype daler tonende som trompeter
av bygg og hvete,
stem på ballblom, barlind, kålrot og poteter.
Stem på skogen, stem på tjern med abbor, sik,
stem på Nordkapp, Son og Melsomvik.
Stem på byer med trær rundt alle hus
og solsikker i kjørebane,
stem på langsomme biler med blomster-
kasser på taket,
rødkløver og løvetann i hjulene
og solskinn i lyktene.
Stem på veiarbeiderens ansikt av pergament
fordypet av hieroglyfer,
stem på hans armer av treskurd i solsvidd
akantus.
Stem på murerens balansegang med stein på
stein,
stem på hammeren som slår inn sine
argumenter
for en fremtid med hverdager, kjærlighets-
søndager,
barn og sirkus.
Stem på bondens seige hav som syder mørkt
av møkk og metemark, i bølgeskavl og skavl
bak traktoren.

Stem på samer, kvener, kvinner,
stem på Blomster-Ole, Eng-Marie, Eple-
Anton,
Guri Fagerås og Vidar Vannmann.
Stem på dem som lever her om hundre år,
stem på din sønnesønns gråt,

stem på din datterdatters første smil.
Stem på dem som aldri får fred
før verden blir en munnfull fredeligere.
Stem på brannvesenet som prøver, med et
sukk,
å slokke helvete.

SIDSEL MÖRCK
Vindenes klokker

Det var en vakker dag:
Himmelen smilte blått
og sendte hilsen fra gud.
Havets millioner bølgebarn
sendte slengkyss tilbake.
De store skogenes hjerte
pumpet det grønne blodet
gjennom hver eneste åre.
Stråene neiet og nikket ja
til solen som fridde.
Da kimte vindenes klokker.
Fiskene stupte mot dypet
fuglene størknet i trærne
dagen veltet seg tung
under den store natten.

SIDSEL MÖRCK
Fra «Dagen kan vokse» 1969
Ozon

Stanken
fra en gammel fest
sprer seg over jorden.
Soløyet stirrer ondt
på de tomme tribunene.

Konkurransen
har vunnet konkurransen
og satt siste rekord.

ERNST ORVIL
Fra «I og for seg» -75
Utvikling

Skjegg under haken,
sier skreien i Lofoten,
har vært moderne
på våre kanter i snart
firehundremillioner år.
Nå sies det at kvikksølv
i gjellene og bly i
leveren er siste skrik.

²⁶Da sa Gud: «La oss skape mennesker i vårt bilde, som et avbilde av oss! De skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen, over feet og alle ville dyr og alt krypet som det kryr av på jorden.» ²⁷Og Gud skapte mennesket i sitt bilde, i Guds bilde skapte han det, til mann og kvinne skapte han dem. ²⁸Gud velsignet dem og sa til dem: «Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen og alle dyr som det kryr av på jorden!» ²⁹Og Gud sa: «Se, jeg gir dere alle planter som setter frø, så mange som det finnes på hele jorden, og alle trær som bærer frukt med frø i. De skal være til føde for dere. ³⁰Og til alle dyr på jorden og alle fugler under himmelen og alt som kryper på jorden, alt som har livsånd i seg, gir jeg alle grønne planter til føde.» Og det ble slik. ³¹Gud så på alt det han hadde gjort, og se, det var overmåte godt. Og det ble kveld, og det ble morgen, sjettedag.

1. Mos. 1: 26–31

Oppgaver:

1. Hvordan vil du tolke oppdraget «fyll jorden og legg den under dere»?
2. Hvem og hva rommer den kritikk som ligger i diktene?
3. Bibelen bruker uttrykket «Guds medarbeider» (1 Tess. 3: 2) om mennesket. Består vårt ansvar i å opprettholde det skapte («alt var såre godt») og/eller å være Skaperens medarbeider i en stadig skapelsesprosess?
Er det Johannes åpenbaring som er programmet for «Guds medarbeidere»?

Syndenes forlatelse

GUNVOR HOFMO

Den fortapte sønn...

Fra «November», 1972

Engang så jeg på stjernene
og ønsket at jeg var evig som dem
at mine kvinner skulle holde meg fast
som om døden ikke var
Med mine gaver ville jeg lenke
dem til trofasthet
ville jeg lenke deres skjøds villighet
deres armers duftende ville roser
og deres munns ferskenblomst...
Nå går fornedrelsen som
mørke ganger gjennom mitt livs bygning
der jeg ikke finner utgangen
Engang var det blomster og lys
i alle værelser
og alle dører førte ut til fruktblomstrende
haver.

Og nå: Denne ubotelige følelse av synd
disse mørke ganger jeg løper igjennom
i et svins skikkelse
dem jeg spiser iblant
Jeg kan ikke kalle svinene mine brødre.

Jeg lengter til min fars hus
til de hvite sauer
og arbeidet ute i vingården...

Far, jeg har syndet mot himmelen og mot deg!

ANDRÉ BJERKE

Hun som ble grepet i hor

Fra «En skrift er rundt om» 1966

Og de spurte: «Skal vi stene horen?»
Men han bøyde seg og skrev på jorden.

Aldri skrev han annet noensinne
enn et ord om meg, en synderinne!

Hvorfor skrift i jord, du gode hyrde?
Lot du jorden overta min byrde?

«Den,» sa han, «som selv er uten denne
synd, kan kaste første sten på henne.»

Og jeg skalv av skrekk. For uten nåde
var det skuffede begjær. Jeg så det!

Hatske som min egen ektemake
var de menn jeg hadde vist tilbake!

«Gå, min søster. Synd så ikke mere.»
Og de slapp sitt grep. Jeg fikk passere.
Og jeg gikk. Og syndefri var horen.
Men min gjeld står skrevet inn i jorden.

Den bortkomne sønnen (Luk)

¹¹Jesus sa: En mann hadde to sønner. ¹²Den yngste sa til ham: «Far, gi meg den delen av formuen som faller på meg.» Han skiftet da sin eiendom mellom dem. ¹³Ikke mange dager etter solgte den yngste sønnen alt sitt og drog til et land langt borte.

Der sløste han bort alle pengene i et vilt liv. ¹⁴Men da han hadde satt alt over styr, kom en svær hungersnød over landet, og han begynte å lide nød. ¹⁵Han gikk da og tok arbeid hos en mann der i landet, og mannen sendte ham ut på markene for å gjete svin. ¹⁶Han ønsket bare å få mette seg med de belgene som grisene åt, for ingen gav ham noe.

¹⁷Da kom han til seg selv og sa «Alle arbeidsfolkene hjemme hos min far har mat i overflod, mens jeg går her og sulter i hjel! ¹⁸Jeg vil bryte opp og gå til min far og si: Far, jeg har syndet mot himmelen og mot deg. ¹⁹Jeg fortjener ikke lenger å være din sønn. Men la meg få være som en av leiekarene dine.»

²⁰Dermed brøt han opp og drog hjemover til sin far. Da han ennå var langt borte, fikk faren se ham. og han syntes inderlig synd på ham. Han løp sønnen i møte, kastet seg om halsen på ham og kysset ham. ²¹Sønnen sa: «Far, jeg har syndet mot himmelen og mot deg. Jeg fortjener ikke lenger å være din sønn.» ²²Men faren sa til tjenerne: «Skynd dere! Finn fram de fineste klærne og ta dem på ham, gi ham ring på fingeren og sko på føttene. ²³Og hent gjøkalken og slakt den, så vil vi spise og gle-

de oss. ²⁴For denne sønnen min var død og er blitt levende, han var kommet bort og er funnet igjen.» Og så begynte festen og gleden.

Oppgaver:

1. Hva er etter din mening hovedinnholdet i fortellingen om den fortapte sønn? (Luk 15)
2. Hvilke nye sider ved den fortapte sønn røper Gunvor Hofmos dikt?
3. Hva kan André Bjerke ha ment med sluttlinjen i diktet: «Men min gjeld står skrevet inn i jorden»?

Finnes Gud?

IVAN MALINOVSKI (1926–)

Åbent dikt til Vorherre

Fra «Åbne digte», 1963

Fader vor

Du som er i himlen
Her har du anrettet
Mer end nok
Jeg bebrejder dig ikke
Korstogene inkvisitionen
Konstruktionslejerne
Eller de helliges terror i Brande
Du har mig bekendt ikke direkte
Gjort dig talsmand for
Impotens frigiditet
Eller offentlig anbefalet
«True Horrors» eller «Det Bedste»
Jeg tror ikke du ville kendes ved
Dine motoriserede feltkirker
Eller de rullende gaskamre

Men jeg anklager dig
Som den egentlige årsag
Til al denne elendighed
Jeg anklager dig for
Stupid som en guillotine
Som en kæmpemæssig slagtekniv
At have flækket en samdrægtig verden
Sat godt op mod ondt og ondt mod godt
Skilt hovedet fra kroppen
Uddraget lyset af mørket

Som en gnier der vasker guld
Forvist natten som af skræk
Og umuliggjort en fredelig sameksistens
Jeg anklager dig for således
Som af skræk
At have knæsat kampens princip
I staten i sengen
I krig og fred
Du har brudt alle broer
Du har sat fjendskab i verden
Du har ikke skabt jorden
Du har ødelagt den
Jeg anklager dig for denne
Den frygteligste af dine fejltagelser
Denne ubarmhjertige skilsmisse
Dette dybe blødende snitsår i universet
Ja fader vor
Du som er i himlen
Bliv deroppe
Så bliver vi her
Og prøver at begynde forfra

ERIK BLOMBERG (1894–1965)
Fra «Den fængna guden» 1927
Herre, du som allting ser

Kort före skymningen
blir allting ljusst –

Blad vid blad som stilla stå,
hav och höjder ljusna då,
böljan lägger sig så klar,
som om gjord av luft hon var,
varje tuva, varje sten
får ett genomskinligt sken,
som om någon stod och såg
rakt igenom berg och våg.

Det är du som böjt dig ner
och kring jorden ser.
Fiskarna i flodens djup,
skrevan i det branta stup,
myran på den smala stig,
– ingenting kan undgå dig.

Skygga fågelvingars flykt,
vilsna tankar som betryckt

sig i hjartats näste gömt
– intet har ditt öga glömt.

Allt sig öppnar, allt får fred
i det ljus, som strömmar ned
– mänskohjärtan, fågelbon
vila i den djupa ron.

Så du bara ser och ser,
tills den trötta jorden ler,
lyckligt som ett barn i dröm
utan att det vet för vad,
och den lyfter blad vid blad
all sin längtan ljus och öm,
redo till att sväva bort
ifrån träden inom kort.

I ett hänryckt ögonblick
häves marken mot din blick,
och av inga skuggor skymd
ligger jorden uppenbar,
strålande och klar.

Herre, du som allting ser,
varför se vi aldrig dig?

HANS BØRLI
Gudebildet
Fra «Dagen er et brev» 1981

Det djupner mot natt.
Over den lutende piperøyken
henger stjernene ut sine bleike tegn.
Jeg står barhodet i skumringen
ute på den frostsprengte sementtrammen min
legger hodet stølt bakover
og ser opp i blåskåla,
tenker toskete tanker:
Det er ikke råd å ha
slikt et vidunder av en himmel
stående tom over hue på seg:
Du er pent nødt om
å drømme en gud inn i den.

Men akk,
et fugleskremsel flakser svart
der oppe i stjernevinden:

Mine egne lasete utslitte tanker
hengt opp på et kors av tvil.

OVE RÖSBÄK
Henn er'n Gud?

Om du spørde meg, henn er'n Gud?
da ville je svara:
Hænn Gud heng itte og flagre
som ei filleånd i rommi
en stann bak stjernom, nei.
Og hænn Gud er ingen patriark
som sitt og finkamme de' flommendes
skjegge sitt
hænn Gud er inga blank-aue spåkjerring.
Nei.
Hænn Gud er tel stæds i hårt liv på jord'n.
Hænn Gud sætt opp et mønster
åt kinglor'n, så hu kænn væva nette sitt.
Je kunne rykkje et grasstrå opp frå bakka,
je kunne lætta et snøkrystall dætta på hændra
og sea: Dætti er'n Gud.

Fra «Karlsvogn og pottisjord», 1979.

Oppgave:

Diktene spenner over bitende ironi til tro-
skyldig tro.

Drøft holdbarheten av de positive og
negative gudsbevis.

Om kjærlighet

Hans banner over meg er kjærlighet

Høysangen
Inn i vinhuset
har han ført meg,
hans banner over meg
er kjærlighet.

La meg styrkes med druekaker,
forfrisk meg med epler!
For jeg er syk av kjærlighet.
Hans venstre hånd
er under mitt hode,
med den høyre favner han meg.

Jeg bønnfaller dere,
Jerusalems døtre,
ved gasellene
og hindene i marken:
Vekk ikke kjærligheten!
Egg den ikke før den selv vil!

Kjærligheten er sterk som døden

Høysangen
Hvem er hun som kommer opp
fra ødemarken,
støttet til sin elskede?
Jeg vekket deg
under epletreet,
der din mor fikk fødselsveer,
der hun som fødte deg,
fikk rier.
Sett meg som segl
på ditt hjerte,
som et segl på din arm!
For kjærligheten er sterk
som døden,
lidenskapen mektig
som dødsriket.
Den flammer opp som ild,
som en mektig flamme.

Ingen vannflom
slokker kjærligheten,
elver kan ikke skylle den bort.
Om noen gav alt han eide
for å vinne kjærlighet,
ville han bare møte forakt.

Kom, min venn!

Høysangen
Jeg hører min elskede til,
og til meg står hele hans hu.
Kom, min venn!
La oss gå ut på marken!
Vil vi tilbringe natten
under hennabusker.
Tidlig om morgenen går vi
til vingårdene for å se
om vintreet har friske skudd,
om blomsterknoppene
har åpnet seg.

og om granatepletrærne
blomstrer.
Der vil jeg gi deg
min kjærlighet.
Det anger av elskovsepler;
over vår dør
er alle slags herlige frukter,
både nye og gamle.
Jeg har spart dem til deg,
min venn.

SIGMUND SKARD

Langt fram

Fra «Hauststraum», 1966

Eg skal vera der
når du blir gammal, kjære.
Eg skal sjå den krøkte nakken din
reisa seg enno fritt
i din ungdoms mot.

Når brysta dine slakkar sitt spenn,
tømde og brukte av livsens flo,
skal dei framleis kvila trygt i mi kuvne hand.

Når håret ditt sløkkjer sin glans
og nådelaut bleiknar mot døden,
skal eg kyssa det som før,
og ikkje ein augneblink skal du tvila.

TORE COWARD

Om kjærlighet og dongeribukse

Fra «Et anker og et hjerte», 1978

Jeg skjønner ungdommens jubel
over slitte trange dongeribukser

for ungdommen er romantisk den
og tror på den store kjærligheten
og den store kjærligheten
er jo akkurat som en dongeribukse
lyseblå av flittig bruk
og kanskje litt frynset i kantene
men hva gjør det
den sitter som støpt
og holder fast om deg
og tåler det meste
Ja, jeg tror også på den godt brukte kjærlig-
heten
flekke og frynset og slitt
jeg tror på den store store
hverdagskjærligheten

Oppgaver:

1. Høysangen: «Vekk ikke kjærligheten!
Egg den ikke før den selv vil!»
Drøft utsagnet.
2. Brudepar lover å «elske og ære ham/hen-
ne i gode og onde dager inntil døden ski-
lerr dere». Hvilke forhold må være til
stede før en avgir et slikt løfte?
3. Avspeiler utdragene fra Høysangen og
de to diktene en romantisk drøm og/eller
en realistisk mulighet?

**Egil Elseth. Førsteamanuensis
ved Halden lærerhøgskole. Omfat-
tende produksjon av lærebøker
for religion og norsk i videregående
skole.**

BOKOMTALE

Dagfinn Rian:

Jødene i Norge

1. Historien om en minoritet

De norske jøders historie er grundig beskrevet i Oskar Mendelsohns store verk *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, bind 1 (1969), bind 2 (1986), Universitetsforlaget, 698 + 664 s. Begge bind ble utgitt i billigutgave i 1987. Dette verket omfatter jødernes historie og jødisk liv i Norge fra 1600-tallet til i dag. Det vil bli stående som standarsverket ingen kan komme utenom. Et nitid forskningsarbeid ligger til grunn.

For mange som ønsker å orientere seg om jødisk historie og jødisk liv i Norge kan imidlertid dette verket fortone seg noe stort og tungt. Det er derfor gledelig at forfatteren nå har skrevet en kortere versjon, en bok på i alt 176 sider, om jødene i Norge. Språket i kortversjonen er ledig, og boka skulle være greit tilgjengelig både for lærere og elever i ungdomsskole og videregående skole.

Første hovedavsnitt (s. 9–36) behandler tiden før 1851, særlig Wergelands kamp for å få opphevet grunnlovsforbudet mot jøder. Wergeland og jødesaken opptar i bind 1 over 200 sider, men er også i den korte formen oversiktlig, informativt og nyttig. Avsnittet er viktig fordi det tegner bildet av et avsnitt i kampen for religionsfrihet og mot fremmedfrykt i vårt land.

Andre hovedavsnitt (s. 37–70) tar for seg tidsrommet 1852–1939, dvs. jødisk innvan-

dring, menighetsdannelse og foreningsliv, samt antisemittismen i Norge i mellomkrigstiden.

Særlig stor plass har tredje hovedavsnitt (s. 71–143), som er viet krigsårene 1940–1945. Det er uten tvil en riktig prioritering å gi denne tragiske perioden så bred omtale. Etter hvert som stadig flere studenter og skoleelever ikke lenger har kontakt med personer som selv opplevde krigen, er det vesentlig både for forståelsen av fortiden og holdningsdannelsen i samtiden at periodens historie, og især dens jødiske historie, stadig fremstilles på ny for nye generasjoner.

Fjerde hovedavsnitt (s. 144–174) behandler så årene 1945–1992, med gjenoppbyggingen og det fortsatte liv i menighetene i Oslo og Trondheim. Vi får her også et aktuelt bilde av jødiske forhold i Norge i dag.

Mendelsohn har med sin saklige og nøkterne fremstilling i denne boka nok en gang gjort den jødiske minoritet i Norge en stor tjeneste. Meget få har i etterkrigstiden så sterkt som han bidratt til å styrke jødisk identitet og selvforståelse i Norge – både gjennom hans historiske arbeider og gjennom «Jødisk menighetsblad», som han utgav og for en stor del selv skrev i perioden 1976–1991. – Forfatteren uttrykker i forordet et håp om at opplysning betyr noe for økt toleranse og medmenneskelighet.

Det er et håp vi deler. Boka må finnes på alle skoler!

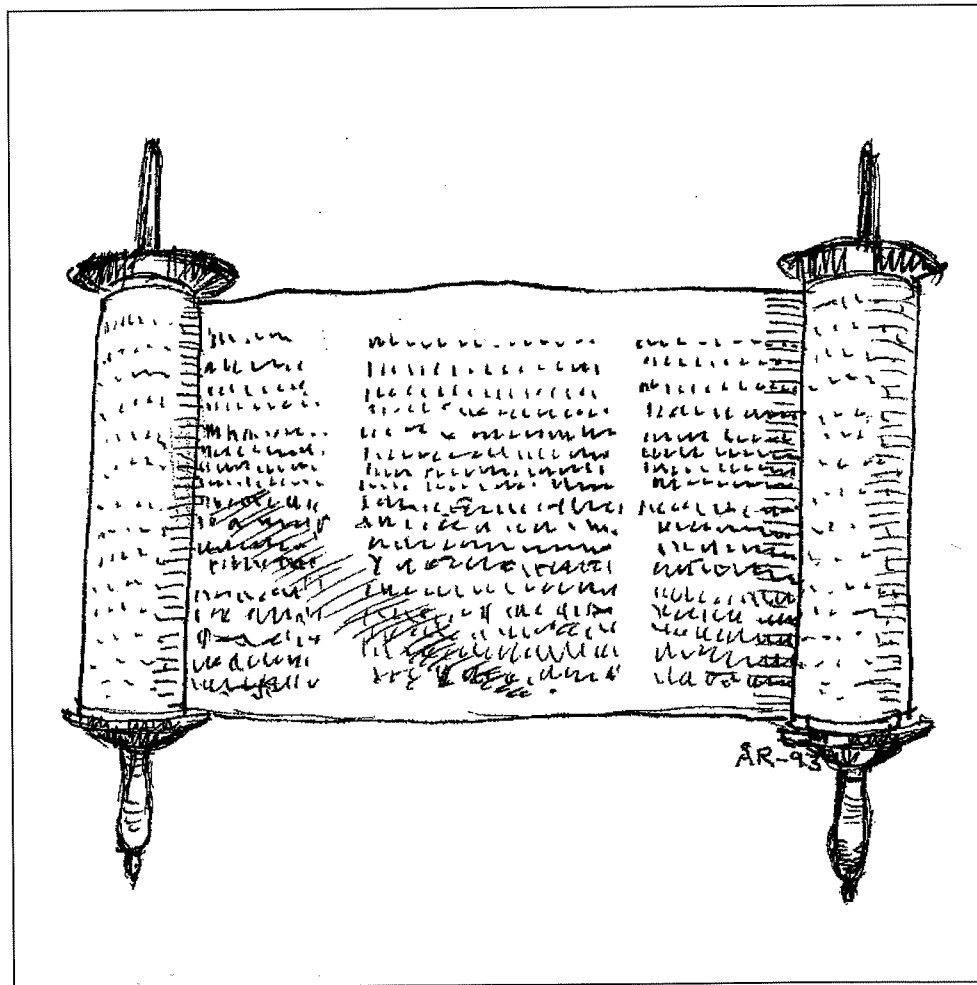
Oskar Mendelsohn: *Jødene i Norge. Historien om en minoritet.* Universitetsforlaget 1992. 176 s. Kr. 198,-.

2. Et hundreårsjubileum

Det Mosaiske Trossamfund i Oslo feiret i 1992 sitt hundreårsjubileum. Det ble i den anledning utgitt et festskrift med tittelen *Du skal fortelle det til dine barn.* Her er en kort oversikt over Oslo-menighetens historie, samt en bred presentasjon av dens institusjo-

ner og foreninger: rabbineren, synagogen, religionsundervisningen, foreningslivet. Festskriftet gir dermed et godt innblikk i jødisk forsamlingsliv i Oslo. Det inneholder også presentasjoner av jødiske personer fra den første fastboende jøde i Kristiania til en ung pikes minne fra krigens dager. – Særlig skoler i Oslo og omegn vil ha mye å hente i denne boka.

I forbindelse med jubileet ble det arrangert en utstilling i Oslo Bymuseum over temaet *Og du skal fortelle dine barn . . . Jødisk liv i Oslo gjennom hundre år.* Utstillingen var i

seg selv meget informativ. – Jeg vil her henlede oppmerksomheten på det tekstheftet som ledsaget utstillingen. Det er beregnet til skolebruk og gir en innføring i jødisk hverdag og fest av allmenn interesse – også ut over Oslo-menighetens historie. Heftet anbefales brukt i ungdomsskolen og i videregående skole, gjerne som klassesett. For skoler er prisen kr. 10,-, ellers kr. 25,-. Heftet kan bestilles fra Jackie Feinberg, dagaliveien 6, 0387 Oslo.

Du skal fortelle det til dine barn. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo 1892–1992. Det Mosaiske Trossamfund, Oslo 1992. 231 s. Kr. 300,-.

«Og du skal fortelle dine barn . . . » *Jødisk liv i Oslo gjennom 100 år – 1892–1992.* Det Mosaiske Trossamfund, Oslo 1992. 72 s.

3. Et femtiårsminne

Høsten 1992 var det femti år siden deportasjonen av de norske jødene for alvor tok til. Av om lag 760 deporterte kom bare ca. 25 tilbake. Om lag 925 norske jøder kom seg på forskjellig vis over til Sverige. Historien om alt dette står tydelig å lese i Mendelsohns bok, som er omtalt ovenfor.

En bok av en helt annen type er Vera Komissars intervjuer med tolv norske jøder som unnsnapp. Nøkternt og likefrem forteller den ene etter den andre sin flukthistorie, og hva som ledet fram mot den. De fleste av dem var ganske unge under krigen. Boka er derfor et viktig dokument å legge i hendene på norsk ungdom. Hver ny generasjon trenger å lære hva som skjedde med unge jødiske landsmenn under krigen. Slik sett er Vera Komissars bok et bidrag til å hindre at rasehatet og tragedien gjentar seg. Den bør derfor finnes i skolebibliotekene.

Vera Komissar: *Nådetid. Norske jøder på*

flukt 1942. Aschehoug, Oslo 1992. 185 s. Kr. 238,-.

4. Jødisk liv i Norge

Til slutt skal nevnes et beskjedent life hefte om «fragmenter av jødedom og jødisk liv i Norge», utgitt av Oskar Skarsaune og Inger Margrethe Gaarder. Også her gis en kort oversikt over jødernes historie i Norge (s. 6–16). – Av større selvstendig interesse er likevel Oskar Skarsaunes bidrag om «Kirkens antijødiske tradisjon i norsk utgave» (s. 17–31). Her tas et oppgjør med antijødisk teologi og holdninger på vår hjemlige kirke- mark. Og han finner den på steder der en kanskje minst skulle vente det. Derfor fremsetter han både et ønske om en bedre utforskning av temaet, og om en offisiell kirkelig selvkritikk på dette punkt.

Et avsnitt om femtiårsminnet for deportasjonen av de norske jøder (s. 32–43) er viktig bl. a. fordi det gir teksten til det såkalte «hebreerbrevet», de norske kirkers protestbrev til Quisling mot jødeforfølgelsene 10. november 1942, samt den erklæring som norske kirkeledere avga ved femtiårsminnet høsten 1992. Begge disse viktige dokumentene er dermed greit tilgjengelige.

Gjennom intervjuer og småartikler tegnes et bilde av jødisk liv i Oslo (s. 44–59), og rabbiner Michael Melchior skriver noen sider om jødedommen.

Heftet som helhet er båret av et ønske om at norske kristne skal få større viten om jødedommen, og at forholdene mellom jøder og kristne i Norge stadig må bli bedre. Dette lille heftet vil for mange kunne være en bra start i så måte.

Oskar Skarsaune og Inger Margrethe Gaarder (red.): *Vår eldre bror. Fragmenter av jødedom og jødisk liv i Norge.* Credo Forlag, Oslo 1992. 64 s. Kr. 45,-.